

INZET VOOR EEN OP HAAR TAAK BEREKENDE ZEEMACHT

MARINEBLAD

KVMO

1883 | 2024

STAAT ZIJ HAAR MANNETJE?

80 JAAR VROUWELIJKE
VERTEGENWOORDIGING
IN DE KRIJGSMACHT

Toekomstige verdediging
tegen *Highdiving Missiles*

Karel Doorman en het
nadeel van de twijfel

Unieke egodocumenten
uit de Indonesische
onafhankelijkheidsoorlog

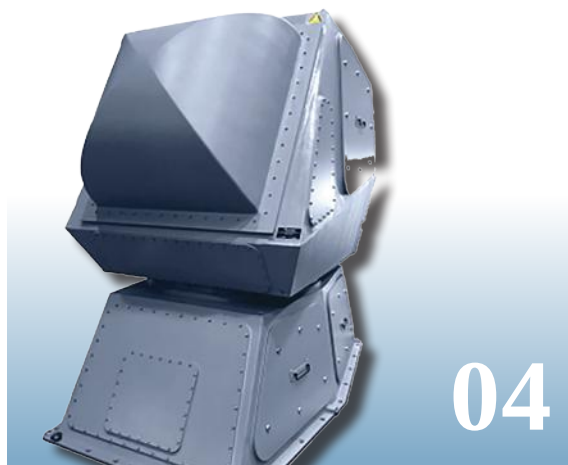
2
2024
JAARGANG 134

INHOUD

04

VERDEDIGING MET PHAROS DART

Ralph Savelsberg e.a.

04

12

STAAT ZIJ HAAR MANNETJE?

Femke Mientjes

12

20

PAASEIEREN UIT JERUZALEM

Caecilia van Peski

20

30

HARDNEKKIGE MISVORMING?

Jaap Anten

30

EN VERDER

- 03 Voorwoord voorzitter KVMO
- 19 Cartoon
- 22 Missie militair-historisch materiaal
- 25 Boeksignalementen
- 26 Boekrecensie
- 29 Column Theo Brinkel
- 38 Column Berend van de Kraats
- 39 KVMO-zaken
- 40 In de bioscoop: INVASIE

BIJLAGE: KVMO Beschrijvingsbrief 2024

www.kvmo.nl

Foto cover:
Een officier MARVA der tweede klasse oudste
categorie, 1961 (foto: collectie NIMH)

Reflectie en bespiegeling

Afgelopen maand was het 82 jaar geleden dat de Slag in de Javazee plaatsvond. In al die jaren is er veel over geschreven, gediscussieerd en vergeten. Na de Tweede Wereldoorlog had Nederland helden nodig waar het zich aan kon optrekken tijdens de wederopbouw. Karel Doorman was er daar een van. De

aanvoerder van een vlootverband dat was samengeraapt en niet veel had kunnen oefenen. De aanvoerder van een vlootverband dat de vijandelijke invasievloot tegemoet trad, terwijl men wist dat de kans op succes zeer gering was. De aanvoerder van een vlootverband die het beroemde sein 'All ships follow me' gaf aan de schepen, om orde in de chaos proberen te scheppen. In dezelfde geest van heldendom vertaalde men dat sein later in 'Ik val aan, volg mij'. Dat het allemaal wat anders is gelopen dan de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog verteld is, weten we al heel lang. De heldenrol die Karel Doorman in de wederopbouw heeft gehad is uitgespeeld, maar dat wil niet zeggen dat hij niet belangrijk werk heeft geleverd. Samen met ruim tweeduizend geallieerde marinemannen heeft hij het hoogste offer gebracht. En daarvoor moeten we al die mensen dankbaar blijven en hun offer blijven herdenken.

Om de vergelijkbare discussies, die er nog steeds zijn over de Slag in de Javazee en de rol van Doorman in de toekomst te voorkomen, is goede militaire geschiedschrijving van belang. Een rol die het NIMH heeft voor de Nederlandse krijgsmacht en die in het voorliggende *Marineblad* aan bod komt. En dat de discussie over Doorman nog steeds levendig is leest u ook in een tweetal stukken. Zoals ik eerder schreef, in de Javazee stierven ruim tweeduizend marinemannen. Inmiddels maken

steeds meer vrouwen deel uit van de Koninklijke Marine. Over hoe dat gelopen is vindt u ook een artikel in dit nummer. We zullen de komende tijd nog meer vrouwen en nog meer mannen moeten kunnen vinden, maar vooral binnenhouden.

De wereld is er niet veiliger op geworden, om dat cliché maar weer eens van stal te halen. De dreigingen die er in de tijd van Doorman waren, bommen, granaten, mijnen en torpedo's, zijn er nog steeds en er zijn alleen maar dreigingen bijgekomen. Denk aan *unmanned surface vessels* (USV's) waar de Oekraïners nu veel successen mee behalen, maar ook aan ballistische raketten waar de islamitische terroristen uit Jemen de internationale scheepvaart mee bedreigen en aanvallen. Omdat we zeker niet alleen terugkijken in het *Marineblad* openen we deze editie met een artikel van een jonge collega die onderzoek heeft gedaan naar vuurleiding voor de nieuwe te bouwen marineschepen, zodat zij zich beter kunnen verdedigen tegen de dreiging van raketten. De mensen die we moeten binnenhalen en -houden zullen we van het best mogelijke materieel moeten voorzien, om te voorkomen dat over een eeuw of wat onze nabestaanden een moderne Slag in de Javazee moeten herdenken, waarin een geallieerd vlootverband ten strijde trok tegen een vijand die sterker was en beter getraind.

Naast alle zaken op het wereldtoneel zijn er ook nog de normale 'beslommeringen'. Daarom vindt u in dit nummer ook de Beschrijvingsbrief 2024 waarin het bestuur verslag doet over 2023 en vooruitblik op 2024. Dit ter voorbereiding op de Algemene Ledenvergadering van 3 juli a.s. De KVMO zal zich blijven inzetten voor een op haar taak berekende zeemacht, de situatie in de wereld vraagt erom en zal er ook altijd om blijven vragen. Alle mooie dromen over wereldvrede ten spijt. En ondanks deze ietwat sombere bespiegeling wens ik u toch veel leesplezier!

Colofon

ISSN: 0025-3340

Hoofredactie:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
C.B. Naafs

Eindredactie
C.B. Naafs

Artikelencommissie
KLTZ Y.A. van Beusekom, drs. A.A. Bon, LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz, KTZ (LD), mr. dr. M.D. Fink, KLTZ (TD) F.G. Marx MSc. EMSD, KLTZ (TD) dr. ir. W.L. van Norden EMSD, dr. A.J. van der Peet, BRIGGENMARNIS R.A.J. de Wit

Medewerkers:
mw. drs. Z. Borgeld-Guman, prof. dr. T.B.F.M. Brinkel, B. van de Kraats, KLTZ (TD) H. Boomstra (cartoon)

Adres redactie
Koninginnegracht 19
2514 AB Den Haag
Tel. 070-383 95 04

marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving
www.frankdewit.nl

Drukwerk
Wilco Art Books
Vanadiumweg 8
3812 PZ Amersfoort

Abonnementen
Voor leden van de KVMO is het *Marineblad* gratis. Informatie over het lidmaatschap van de KVMO staat op: www.kvmo.nl onder 'FAQ'. Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50 (buitenland) per jaar.

Advertenties

Redactie *Marineblad*
T: 06-59815466
E: marineblad@kvmo.nl
I: www.kvmo.nl

Copyright *Marineblad*

Overname van artikelen is enkel toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie en onder uitdrukkelijke vermelding van de bron. Artikelen in het *Marineblad* vertolken niet noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft geheel voor verantwoording van de auteur(s). Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van artikelen zijn in te zien op www.kvmo.nl onder 'Marineblad'.

Adreswijziging

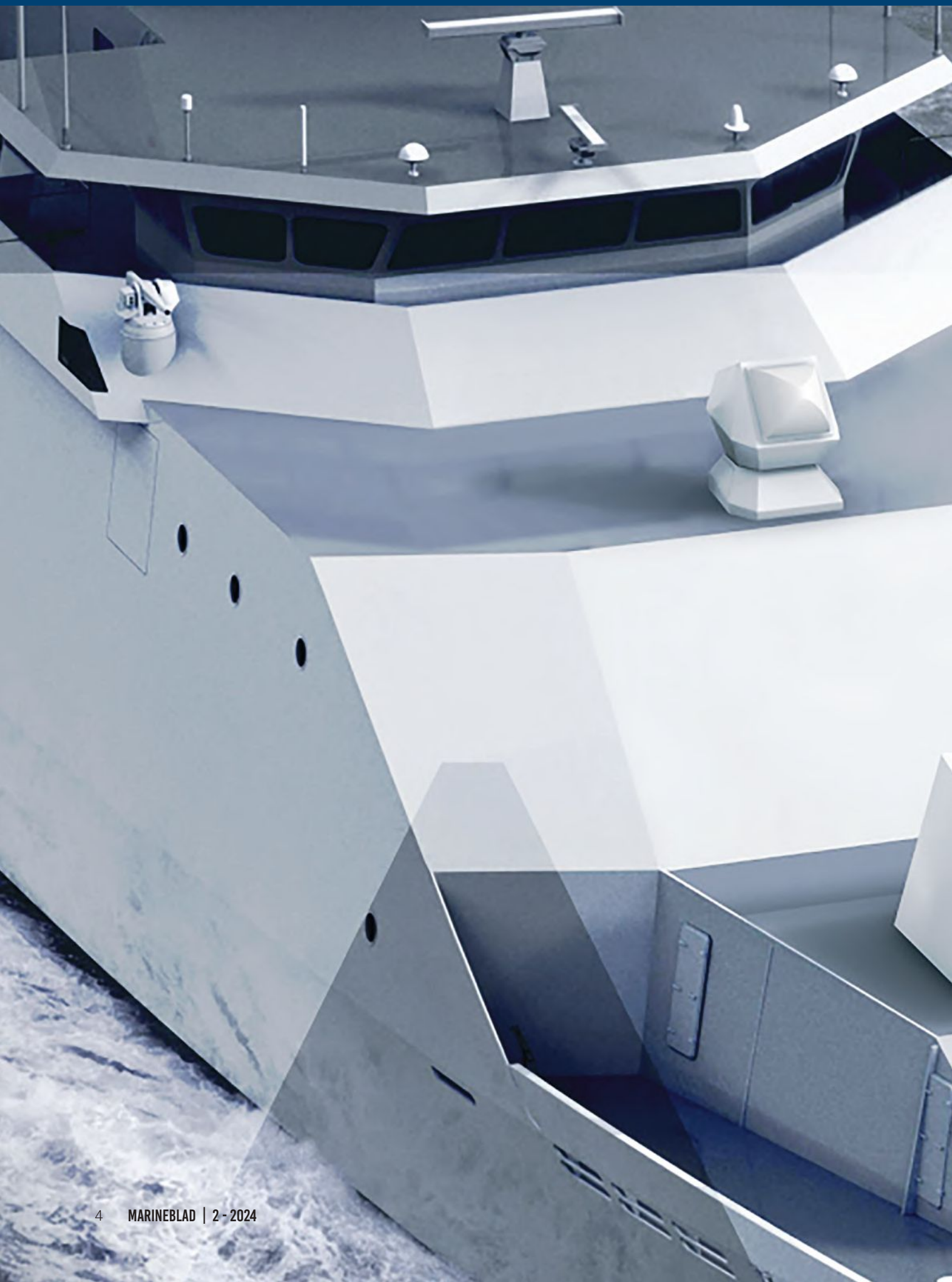
Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of info@kvmo.nl

MARINEBLAD IS EEN UITGAVE VAN
DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN
MARINEOFFICIEREN

De KVMO maakt deel uit van de

PHAROS DART

Verdediging tegen highdiving missiles

Sinds begin jaren '80 dient het Goalkeeper-snelvuurkanon als *close-in weapon system* op een groot aantal Nederlandse marineschepen, maar het einde van de levensduur komt in zicht. Defensie overweegt modernere oplossingen, zoals DART (*Driven Ammunition Reduced Time of flight, DART*). Dit is een geleid projectiel dat wordt afgevuurd met een 76 mm kanon.¹ De DART (zie Figuur 1) stuurt met een set stuurvinnen (*canards*) zodanig dat het binnen een radarbundel blijft, die wordt geleverd door een vuurleidingsradar. Traditioneel wordt deze geleidingsbundel rechtstreeks op het doel gericht, waardoor de DART langs de *line-of-sight* van het schip naar het doel vliegt. Er is echter een mogelijk probleem bij het onderscheppen van een *highdiving missile*.

Figuur 1: Onderdelen van het DART-projectiel

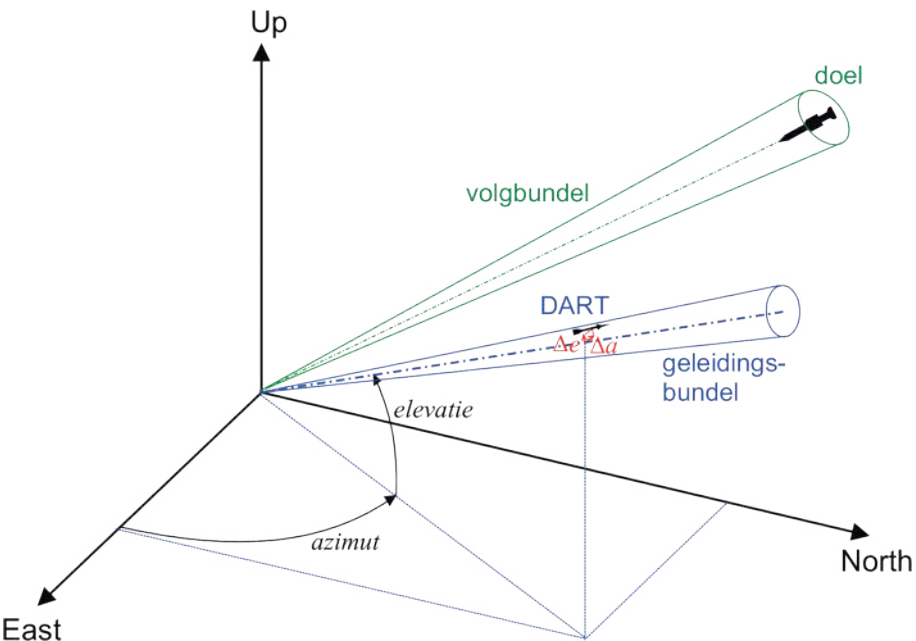
Highdiving missiles zijn raketten die op grote hoogte vliegen en vervolgens naar beneden op het doel af duiken. Een voorbeeld is de Kh-22/AS-4 'Kitchen'. Deze raket heeft een kruishoogte van 27 km en duikt op het laatste moment naar beneden op het doel af.² Bij dit soort raketten is het nodig om ze in de duikvlucht uit te schakelen, omdat ze daarvoor nog buiten het bereik van de DART zijn. Echter, als ze in die duikvlucht steiler op het schip afkomen dan de maximum-elevatie van het kanon, kan het kanon de DART niet zodanig afvuren dat de DART daadwerkelijk in de geleidingsbundel terecht komt. Een mogelijke oplossing hiervoor is het gebruik van de PHAROS-radar als vuurleidingsradar.³ Deze kan namelijk meerdere bundels aansturen: een volgbundel, die op het doel gericht blijft, en een aparte geleidingsbundel, zie Figuur 2. Hiermee kan de geleidingsbundel aanvankelijk zodanig worden gericht dat de DART er wel in terecht komt. Vervolgens, tijdens de onderschepping, worden de geleidingsbundel en de DART samen steeds meer richting de volgbundel gestuurd, zodat de beide bundels gaan samenvallen en DART richting het doel vliegt.³

De grote vraag is nu hoe je de geleidingsbundel het beste kunt aansturen. Dit is niet eenvoudig. De DART moet op tijd de afstand tussen de volgbundel en de geleidings-

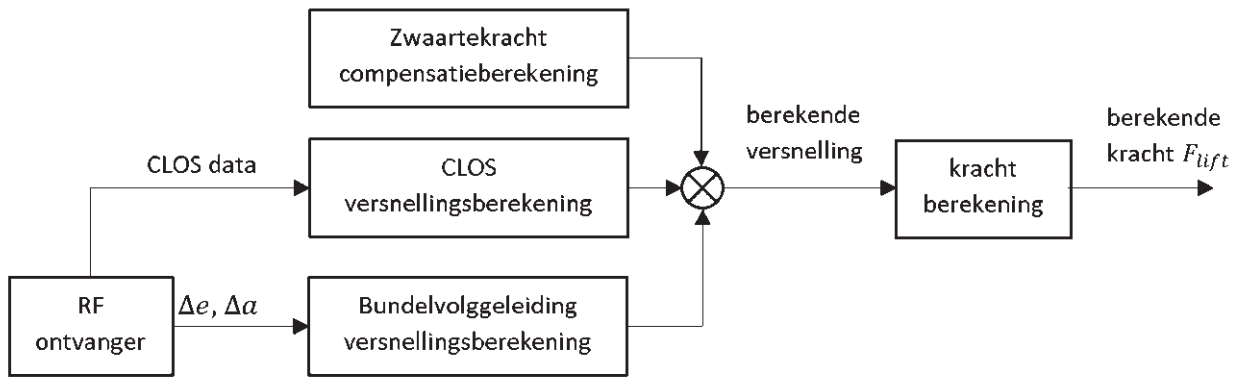
bundel overbruggen zonder uit de geleidingsbundel te vliegen en zonder te veel snelheid te verliezen, waardoor de stuurvinnen niet meer goed zouden werken. De beantwoording is onderzocht aan de hand van computersimulaties. Om u wegwijs te maken, wordt eerst in meer detail beschreven hoe de geleiding en besturing van de DART werken. Vervolgens wordt uitgelegd hoe de vluchtbanen van DART in de simulaties worden berekend en worden een al bestaande en een nieuwe geleidingsmethode geïntroduceerd. Beide worden vervolgens toegepast in simulaties van onderscheppingen van een *highdiving missile*, zodat resultaten kunnen worden vergeleken.

DART-geleiding

De DART stuurt aan de hand van een combinatie van Command-to-Line-Of-Sight (CLOS) geleiding en bundelvolgeleiding. Aan boord van het schip worden stuursignalen berekend, de CLOS-data, die met de geleidingsbundel naar een radarontvanger in de DART worden gezonden, zie Figuur 3. Sturing met CLOS zorgt ervoor dat de DART snelle geleidingsbundel-bewegingen kan volgen. Aanvullend is de bundelvolgeleiding, waarbij de DART zelf zijn positie ten opzichte van de geleidingsbundel meet ($\Delta e, \Delta a$) en nauwkeurig kan corrigeren om daadwerkelijk in het midden van de bundel te blijven. Daarnaast wordt de invloed van de

Figuur 2: Geometrie van de onderschepping, met aparte bundels richting het doel en voor de geleiding

Figuur 3: Blokschema van de geleiding in het DART-projectiel. De Δe en $\Delta \alpha$ zijn de afwijkingen van de positie van de DART ten opzichte van het midden van de bundel in elevatie en azimut

zwaartekracht op de projectielbaan gecompenseerd. De berekende versnellingen voor CLOS, zwaartekrachtcompensatie en bundelvolgleiding staan allen loodrecht op de lengteas van de DART. Ze worden bij elkaar opgeteld en omgezet in een berekende kracht F_{lift} . Deze berekende kracht wordt tot slot omgezet in een stand van de canard vinnen waardoor een manoeuvre ontstaat die ertoe leidt dat de DART in het midden van de geleidingsbundel blijft.

Simulatiemodel voor het doel en voor de DART

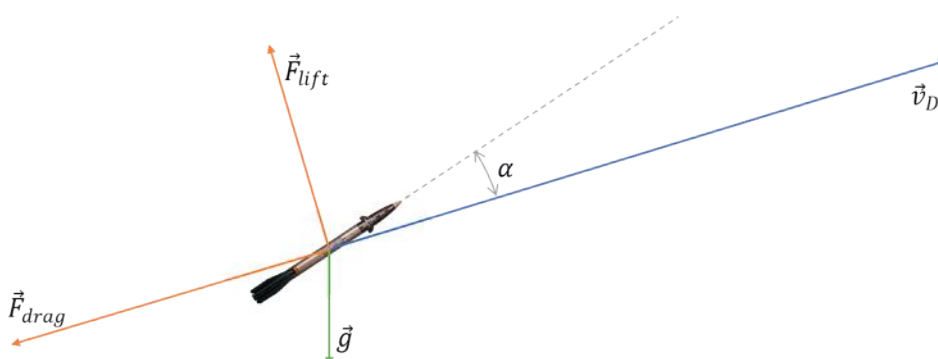
Voor het berekenen van vluchtbanen van de DART is een simulatiemodel opgesteld in Matlab®/Simulink®. Dit model berekent op discrete tijdstippen welke krachten er op de DART werken. De snelheidscomponenten van de DART volgen door de versnellingen, die het resultaat zijn van deze krachten, numeriek te integreren in de tijd. Door die snelheidscomponenten ook te integreren volgt de positie van de DART.

Figuur 4 laat de krachten zien, in twee dimensies. De DART wekt de berekende kracht op met aerodynamische lift. Omdat de DART symmetrisch is, zullen de canard stuurvinnen zodanig moeten worden aangestuurd dat er een *angle of attack* ontstaat tussen de richting van de snelheidsvector $\vec{v}_D$ en de lengteas van de DART, zodanig dat de juiste aerodynamische lift wordt opgewekt. Hier zitten beperkingen aan: er is een maximum aan de *angle of attack* en er is dus ook een maximumversnelling. In het

model is deze maximumversnelling constant verondersteld. Als gevolg van een grotere *angle of attack* neemt de luchtweerstand $\vec{F}_{drag}$ toe. Daarnaast werkt er ook zwaartekracht $\vec{F}_{lift}$ op de DART, met een zwaartekrachtsversnelling g .

De bewegingen van de DART en de aerodynamica zijn in het model vereenvoudigd. Op basis van aerodynamische eigenschappen van de DART berekent het model onder welke *angle of attack* α de DART moet vliegen om de gewenste lift op te wekken en ook welke luchtweerstand daarbij hoort. In werkelijkheid is dit een dynamisch proces, waarbij de canard-stuurvinnen zodanig worden aangestuurd dat de DART roteert, totdat de juiste *angle of attack* wordt bereikt. In het model is dit vereenvoudigd: het is een drie-vrijheidsgraden model (*3 Degrees Of Freedom*) waarbij de krachten op de DART wel worden berekend, maar krachtmomenten en rotaties niet. Er wordt wel rekening mee gehouden dat de aerodynamische eigenschappen van de DART afhangen van het Mach-getal en dat de geluidssnelheid en de dichtheid van de atmosfeer afhangen van de vlieghoogte.

Het gedrag van de *highdiving missile* in de simulaties is eenvoudiger: deze vliegt met een constante snelheid onder een constante elevatiehoek in een rechte lijn naar de locatie van de radar. De radar valt samen met de oorsprong van het coördinatenstelsel van Figuur 2.

Figuur 4: Krachten op de DART in twee dimensies

Geleidingsmethodes tegen *highdiving missiles*

Bij het bijsturen van de geleidingsbundel van de maximum-elevatie van het kanon naar de richting van de *highdiving missile*, zijn drie eisen van belang:

- Het verschil in elevatie tussen het kanon en het doel moet worden overbrugd voordat de DART bij het doel is.
- De DART moet in staat zijn om binnen de bundel te blijven.
- Zo gauw het doel in de geleidingsbundel komt moet de geleidingsbundel op het doel gericht blijven.

De laatste eis impliceert dat de geleidingsbundel moet worden afgeremd wanneer hij in de buurt van het doel komt. Wanneer de geleidingsbundel in één keer zou worden stilgezet wordt de bundelbeweging te abrupt en daardoor kan de DART op dat moment niet meer in de geleidingsbundel blijven. Er zijn twee verschillende methodes voor het bijsturen onderzocht: Maximum Control en GENEX. De methodes zijn een alternatieve berekening van de CLOS-data uit figuur 3.

Maximum Control

Maximum Control is een nieuw bedachte geleidingsmethode voor dit probleem. Op basis van de eerste twee eisen ligt het voor de hand om de geleidingsbundel zo snel mogelijk naar de elevatie van het doel te sturen, zonder dat de DART uit de bundel vliegt. De draaiingssnelheid van de geleidingsbundel wordt hierbij zodanig gekozen dat de berekende versnelling uit de geleidingsmethode, zie Figuur 3, gelijk wordt aan de maximumversnelling die de DART kan opwekken. Om die draaiingssnelheid te berekenen worden een aantal vereenvoudigingen toegepast:

- De verandering in azimut is verwaarloosbaar, omdat het kanon in de azimut-richting wel op het doel kan worden gericht.
- Bij het berekenen van de benodigde draaisnelheid wordt aangenomen dat de DART zich in het midden van de bundel bevindt. De versnelling uit de bundelvolgleiding is dan 0. Zie Figuur 3.
- De hoek tussen de vliegrichting en de geleidingsbundel wordt verwaarloosd.

Zo volgt een differentiaalvergelijking voor de relatie tussen de eerste en tweede tijdsafgeleide van de elevatie van de geleidingsbundel en de afstand tussen de radar en de DART en zijn tijdsafgeleide. Deze vergelijking lost het computermodel numeriek op. De derde eis vergt een extra aanpassing: vanaf een bepaald moment in de onderschepping wordt de bundel afgeremd, door een negatieve maximumversnelling op te dragen aan de DART. Bij een juiste keuze van dit moment zullen de elevatie en de tijdsafgeleide van de elevatie van de geleidingsbundel gelijk worden aan die van de volgbundel. Het computermodel bepaalt dit schakelmoment numeriek. Een nadeel van

deze methode is dat het lastig is om rekening te houden met een manoeuvrerend doel. Dit is vooral een probleem als het doel naar een lagere elevatie toe beweegt dan in eerste instantie werd verwacht. Als de geleidingsbundel al (maximaal) wordt afgeremd zal deze doorschieten en daarna weer omlaag moeten worden gestuurd.

GENEX

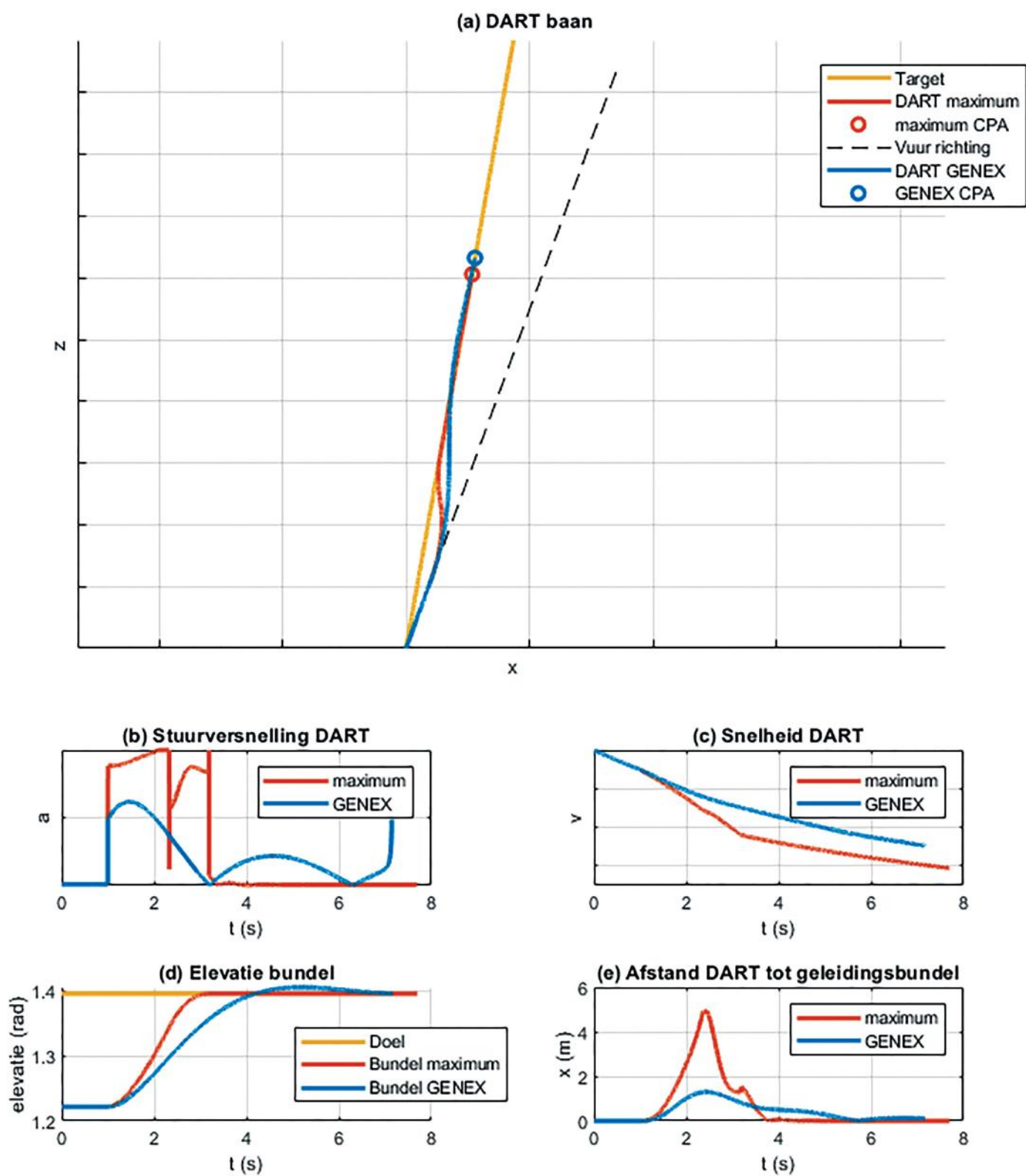
De tweede methode is gebaseerd op *Generalized Vector Explicit Guidance* (GENEX). Dit is een bestaande geleidingsmethode waarbij de versnelling volgt uit twee criteria: de DART moet op een botsingsbaan vliegen en de onderschepping van het doel moet onder een bepaalde hoek plaatsvinden.⁵ Voor de DART wordt deze hoek gelijkgesteld aan de richting van de volgbundel, zodat de DART inderdaad uiteindelijk in de richting van de volgbundel vliegt. Daarmee voldoet de methode aan de derde eis. Bij toepassing op de DART is er wel een complicatie: De CLOS data die volgt uit GENEX is afhankelijk van de posities en snelheden van het doel en van de DART zelf. In het simulatiemodel zijn deze allemaal bekend, maar in een echt vuurleidingsysteem zijn de positie en snelheid van de DART onbekend. Een oplossing hiervoor is het creëren van een 'virtuele DART' waarbij de positie en snelheid van de echte DART worden benaderd met een computersimulatie. De positie en snelheid van het doel worden wel gemeten met de volgbundel.

Gesimuleerde onderscheppingen

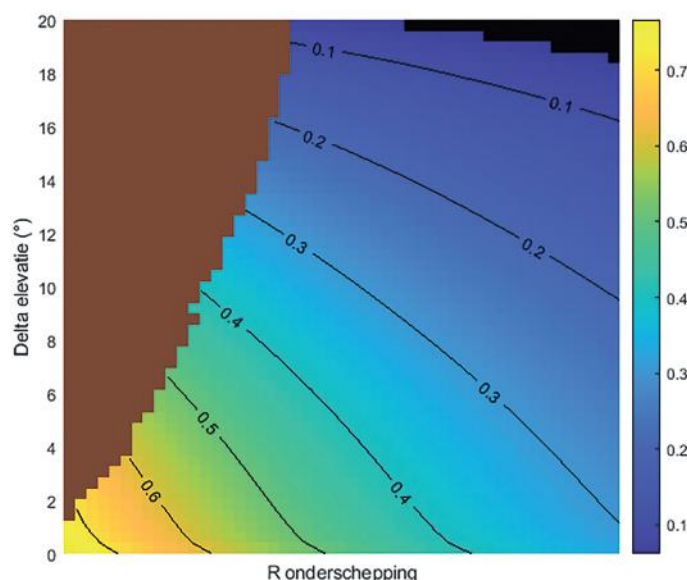
Ter illustratie van de werking van beide geleidingsmethodes worden ze in een simulatie toegepast tegen een *highdiving missile*, die recht op het schip af komt, onder een hoek van 80° met het horizontale vlak. De DART wordt met een elevatie van 70° afgevuurd.

De resultaten staan in Figuur 5, met Maximum Control in het rood en de resultaten voor GENEX in blauw. De simulaties stoppen zo gauw het *Closest Point of Approach* (CPA) tussen DART en het doel is bereikt. In Figuur 5a is te zien dat de DART in het begin in de afvuurrichting van 70° vliegt. Vervolgens stuurt de DART in een S-vormige bocht naar de elevatie van het doel toe. Wanneer de DART op de doel-elevatie is gekomen richt Maximum Control de geleidingsbundel op het doel, waardoor de DART dan in een rechte lijn naar het doel toe vliegt. Met GENEX wordt de elevatie zelfs even groter dan de elevatie van het doel. Dit is ook te zien in Figuur 5d. Deze laat de bijbehorende stuurversnelling van de DART zien. Bij Maximum Control is deze niet volledig constant, terwijl de bundelsturing hier wel op is berekend. Dit komt door de aanname dat de DART precies in de richting van de bundel vliegt. Daarnaast heeft de versnelling een duidelijke dip op het moment waarop de bundel afremt. De stuurversnelling met GENEX is aanmerkelijk lager dan die met Maximum Control. De consequentie hiervan is te zien in de snelheid van de DART, in Figuur 5c. De grote *angle of attack* die nodig is bij sterke manoeuvres leidt tot een grotere luchtweerstand, waardoor de DART dan snelheid verliest. Een lage snelheid verkleint de maximale onderscheppingsafstand en vermindert de wendbaarheid van de DART. De werking van de canard-stuurvinnen hangt namelijk sterk af van de snelheid van de lucht die erlangs stroomt. Doordat de versnellingen met GENEX kleiner zijn ligt de snelheid van

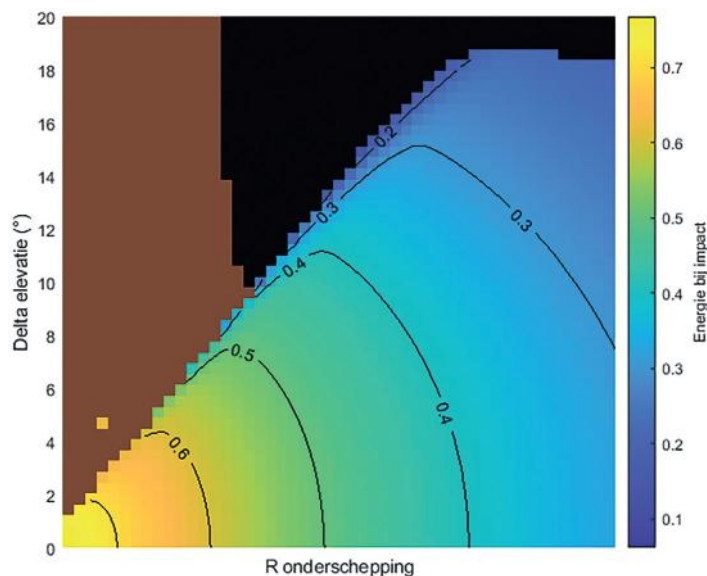
**'Maximum Control is
een nieuw bedachte
geleidingsmethode voor
dit probleem'**

Figuur 5: Resultaten voor het onderscheppen van een highdiving missile die onder een hoek van 80° op het schip af duikt, met de Maximum Control- en GENEX-methodes

Figuur 6: Resultaat van Maximum Control tegen doelen op verschillende afstanden en elevatieverschillen met de afvuurrichting

Figuur 7: Resultaat van GENEX tegen doelen op verschillende afstanden en elevatieverschillen met de afvuurrichting

DART op het CPA dus hoger. Figuur 5e laat de afstand tussen de DART en de geleidingsbundel zien. De DART kan de bundel in beide gevallen volgen, maar raakt tijdens het manoeuvreren met *Maximum Control* wel enkele meters uit het midden.

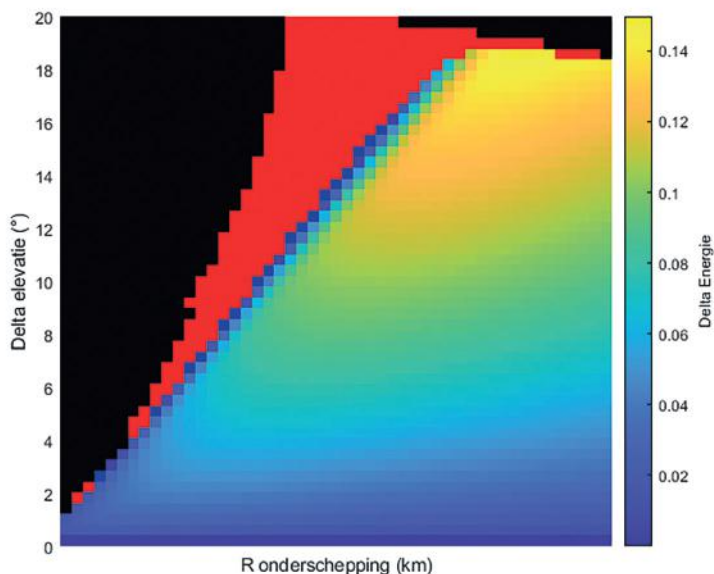
Voor het beoordelen van beide methodes zijn ze getest voor een groot aantal onderscheppingen tegen doelen met elevaties tussen 70° en 90° en met verschillende afvuurmomenten. Elke combinatie van doeelevatie en afvuurmoment levert een eigen onderscheppingsafstand op. De DART afvuurrichting was gelijk aan 70°. Voor een individuele onderschepping zijn in deze simulaties drie verschillende uitkomsten mogelijk. De eerste en gunstigste is dat er raak wordt geschoten. Het criterium hiervoor is dat de DART binnen een meter van het doel is gekomen. Het model berekent dan ook de kinetische energie bij onderschepping als fractie van de kinetische energie bij het afvuren. Dit is een maat voor hoe efficiënt de baan van de DART was en voor hoeveel *divert capacity* de DART nog over heeft om op een manoeuvrerend doel te reage-

ren. Bij de andere twee uitkomsten schiet de DART mis. De eerste mogelijke reden voor een misser is dat de CPA groter is dan een meter. Dit gebeurt wanneer de DART niet hard genoeg kan sturen om op een botsingsbaan te komen. De tweede reden voor een misser is dat de snelheid van de DART onder een minimumwaarde komt waarbij de canard-stuurvinnen nog effectief zijn. De DART heeft dan zoveel snelheid verloren dat het geen kans meer maakt om het doel te onderscheppen.

Figuur 6 laat resultaten zien voor Maximum Control, met de afstand waarop de onderschepping plaatsvindt op de horizontale as en het elevatieverschil tussen het kanon en de baan van het doel op de verticale as. In de egaal bruine gebieden (links) is de CPA tussen doel en DART te groot, in de egaal zwarte gebieden (rechtsboven) heeft de DART niet meer genoeg snelheid. Te zien is dat dat doelen op korte afstand met een groot elevatieverschil niet kunnen worden onderschept. De kleuren in het gebied met een succesvolle onderschepping laten zien dat de kinetische energie bij de onderschepping sterk afneemt naarmate het elevatieverschil toeneemt. Bij hoge elevaties en op grote onderscheppingsafstand wordt de snelheid van de DART te laag. De resultaten voor GENEX staan in Figuur 7, op dezelfde schaal.

De kinetische energie bij onderschepping neemt veel minder snel af bij doelen op hoge elevaties dan bij Maximum Control, doordat de benodigde stuurversnellingen minder groot zijn. Het gebied waarin GENEX het doel niet kan raken is echter groter dan voor Maximum Control. Er is een enkel opvallend punt in het bruine gebied waar het doel wel wordt geraakt. Dit is een gelukstreffer, waarbij de DART niet in de richting van de bundel vliegt, maar toevallig toch dicht genoeg bij het doel komt.

‘Om doelen boven de maximale kanonelevatie te kunnen onderscheppen is het noodzakelijk om de geleidingsbundel en volgbundel apart te kunnen sturen’

Figuur 8: Resultaten verschil tussen GENEX en Maximum Control

Figuur 8 laat het verschil tussen de prestaties van GENEX en Maximum Control zien. In het zwarte gebied is met beide methoden geen onderschepping mogelijk. In het rode gebied is het niet mogelijk om met GENEX het doel te raken, maar wel met Maximum Control. In het geel-blaauwe gebied kan een doel worden geraakt met beide methodes. De kleur daar geeft het verschil aan in de kinetische energie bij onderschepping. In dit gebied is GENEX energie-efficiënter dan Maximum Control en het energieverschil wordt groter naarmate het elevatieverschil toeneemt. In het grensgebied wordt het verschil echter een stuk kleiner.

Discussie

In dit onderzoek is gebruikgemaakt van een vereenvoudigd model van de DART, waarin de DART zonder vertraging op stuurcommando's reageert. In werkelijkheid moet de canard eerst een bepaalde stand aannemen, waardoor de DART een *angle of attack* krijgt en een lift kracht gaat genereren. Hierdoor zit er een vertraging tussen het stuurcommando en het daadwerkelijk opwekken van een stuurversnelling. Bij het sturen van de geleidingsbundel zal rekening moet worden gehouden met deze vertraging. Daarnaast is de manoeuvreerlimiet van de DART als constant beschouwd, terwijl die in werkelijkheid af zal hangen van de hoogte en de snelheid. Veel van de vereenvoudigingen in het model kunnen worden opgelost door gebruik te maken van een uitgebreider *6 Degrees Of Freedom* (6-DOF) model, waarin alle rotaties van de DART ook worden berekend.

Bij doelbestrijding met DART zullen deze vaak afgesloten worden in een salvo. Bij loskoppeling van de richtingen van volg- en geleidingsbundel zal de geleidingsbundelsturing en dus ook de CLOS-commando's voor de eerste DART berekend worden. De volgende DART's in het salvo

krijgen dezelfde commando's en volgen dus in de geleidingsbundel. Dit stelt extra eisen aan de bundelgeleiding bij afvuren en bij de onderschepping.

Conclusies

Om doelen boven de maximale kanonelevatie te kunnen onderscheppen is het noodzakelijk om de geleidingsbundel en volgbundel apart te kunnen sturen. Daarnaast is er een geleidingsstrategie nodig die de geleidingsbundel van de kanonelevatie naar de elevatie van het doel toe brengt. Twee methodes zijn onderzocht: Maximum Control en GENEX. Beide zijn getest in simulaties van onderscheppingen van doelen op verschillende elevaties en afstanden. In het algemeen is GENEX de betere geleidingsmethode, omdat deze de DART op een efficiëntere manier naar het doel stuurt. Daarnaast is het met GENEX makkelijker om op een manoeuvrerend doel te reageren. Maximum Control is echter wel in staat om doelen op een hogere elevatie en op een kortere afstand te onderscheppen dan GENEX. Wanneer een doel te dichtbij of op een te hoge elevatie vliegt voor GENEX, kan dus als laatste mogelijkheid worden overgeschakeld op Maximum Control.

Dit onderzoek heeft laten zien dat het concept werkt. In een vervolgonderzoek kan het op een hoger Technology Readiness Level worden gebracht, zodat het daadwerkelijk onderdeel kan worden van PHAROS.

LTZ3 (TD) Pim van de Koppel is bezig met het afronden van zijn opleiding tot Officier Technische Dienst. Dit artikel is gebaseerd op zijn afstudeerscriptie bij de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie in Den Helder, uitgevoerd bij Thales Nederland in Hengelo. Hiervoor mocht hij recent de Maritime Security Award in ontvangst nemen. Ir. Theo Schilder en Renee van Hoof MSc. zijn System Analysis Engineer bij Thales Nederland. Dr. ir. Ralph Savelsberg is Universitair Hoofddocent Missile Defence bij de Faculteit Militaire Wetenschappen.

Noten

- 1 "Combinatie van raket en granaat vervangt Goalkeeper", Ministerie van Defensie, 14 januari 2021. [Online]. Available: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2021/01/14/combinatie-van-raket-en-granaat-vervangt-goalkeeper>. [Geopend 22 maart 2023].
- 2 D. C. Kopp, "Soviet/Russian Cruise Missiles", 2012.
- 3 A. Massimo, 'Evolution Of 'Smart' Naval Munitions', *Naval Forces*, p. 46, 26 april 2005.
- 4 Thales, *PHAROS Multi Target Tracking with Guided Ammunition Control*, Hengelo: Thales Nederland B.V.
- 5 C.A.P. Ernest J. Ohlmeyer, "Generalized Vector Explicit Guidance", *Journal of Guidance, Control, and Dynamics*, vol. 29, nr. 2, 2006.

STAAT ZIJ HAAR MANNETJE?

De vertegenwoordiging van vrouwen in de geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht

2024 markeert tachtig jaar sinds vrouwen worden toegelaten tot de Nederlandse krijgsmacht.

Dankzij de oprichting van verschillende toegewijde korpsen, zoals het Vrouwen Hulpkorps (VHK) en de Marine Vrouwenafdeling (MARVA), konden vrouwen zich tijdens de Tweede Wereldoorlog inzetten voor hun vaderland. Hoewel het in beginsel vooral ondersteunende taken betrof, maakten zij de weg vrij voor de vele vrouwen die hierna militair zouden worden.

Een officier MARVA der 2e klasse oudste categorie, 1961 (Collectie NIMH)

De geschiedenis van vrouwen in de Nederlandse krijgsmacht is in de afgelopen decennia veelvuldig vastgelegd in diverse publicaties, maar een terugkomend probleem van hun informatieve inhoud, is dat zij gedateerd dan wel slecht toegankelijk zijn. Voorliggend artikel heeft daarom als hoofddoel om een overzicht te geven van de geschiedenis van vrouwen in de Koninklijke Marine. Een bijkomende vraag die dit artikel daarnaast behandelt is of deze verhalen over vrouwen in uniform ook traceerbaar zijn op de plaatsen waar de geschiedenis van de krijgsmacht het meest tastbaar wordt voor een groot publiek, namelijk in musea. Nederland telt verschillende musea die aandacht besteden aan de algehele nationale geschiedenis inzake conflicten en oorlogsvoering, maar er zijn er ook die zich specifiek richten op de Nederlandse krijgsmachtdelen. Zo is er de Stichting Koninklijke Defensiemusea, bestaande uit de volgende vier (voormalige) vestigingen: het Marinemuseum te Den Helder, het Mariniersmuseum te Rotterdam, het Nationaal Militair Museum te Soesterberg en het in december 2023 gesloten Marechausseemuseum te Buren. De vele honderden objecten en verhalen geven de bezoeker een inkijkje in de werking van de krijgsmacht, maar maken het publiek ook bewust van de gevolgen van conflict en geweld. Tot voor kort bleef onderzoek naar de manier waarop vrouwen in de historie van de krijgsmacht een plaats krijgen in musea nagenoeg achterwege. Dit artikel wil daarom naast het geven van een overzicht van de geschiedenis van vrouwen in dienst van de krijgsmacht, gelet op de doelgroep van het Marineblad, een korte impressie geven van plaatsen in het Marinemuseum waar de feminiene inbreng in de zee strijdkrachten te vinden is.

Pioniers

Tot en met de Eerste Wereldoorlog (WOI) (1914-1918) waren de mogelijkheden in Nederland voor vrouwen om toe te treden tot de eigen krijgsmacht vrij beperkt, dan wel onmogelijk. Vrouwen konden zich voor 1914 wel aanmelden bij het Rode Kruis, waar zij als verpleegsters in onder meer militaire hospitalen werden ingezet.¹ Met het uitbreken van WOI zouden kleine aantallen Nederlandse vrouwen in het buitenland vrijwillig dienstdoen aan het Europese Westfront. In het neutrale Nederland oefenden vrouwen vooral functies uit ter ondersteuning van de krijgsmacht of in de omgeving daarvan. Ze bleven in die jaren vooral uitzonderingen. De eerste feministische golf zou in deze periode - naast het algemeen kiesrecht voor vrouwen in 1919 - nog niet genoeg teweegbrengen om hen ingang te laten krijgen tot de krijgsmacht. Wel waren kleine veranderingen zichtbaar in de arbeidsverdeling waardoor gehuwde en ongehuwde vrouwen onder meer in fabrieken en op kantoren konden werken.²

‘De Landstormbeschikking van 1922 bracht vrouwen een stapje dichterbij de mogelijkheid toe te treden tot de krijgsmacht’

De Landstormbeschikking van 1922 bracht vrouwen een stapje dichterbij de mogelijkheid toe te treden tot de krijgsmacht. Zij mochten dankzij deze beschikking dienst nemen in de Vrijwillige Landstorm. Deze was tijdens WOI opgericht en bestond uit mannen die zich op vrijwillige basis wilden inzetten voor de verdediging van Nederland. Een handleiding uit 1927 benoemt dat vrouwen toegang hadden tot een verbintenis bij de Vrijwillige Landstormkorpsen Motordienst, Vaartuigendienst, Spoorwegdienst en Luchtwachtdienst. Ondanks de vrijwillige basis van het lidmaatschap, waren vrouwen wel verplicht in totaal 50 uur per jaar deel te nemen aan oefeningen, of deze uren te vervangen voor andere diensten indien de inspecteur van het korps dit nodig achtte. Zij bleven echter wel te allen tijde in ongewapende dienst.³

Naast de oprichting van de Vrijwillige Landstorm, ontstonden er tijdens het interbellum (1918-1939) ook verschillende op hulp bij calamiteiten geënte vrouwenorganisaties. Zo was er vanaf 1938 het Korps Vrouwelijke Vrijwilligers (KVV) en de Vrijwillige Vrouwen Hulpdienst (VVH) die zich in tijden van een nationale crisis, ramp of oorlog beschikbaar zouden stellen voor maatschappelijk werk. Leden van het KVV droegen tijdens hun werkzaamheden een uniform, die van de VVH enkel een band om de arm. Beide vrijwillige instellingen waren, ondanks het KVV-uniform, geen militaire organisaties. Wel zouden zij assistentie verlenen tijdens de Duitse inval in de meidagen van 1940. Ruim een jaar later, in 1941, werden er buiten het bezette Nederland meer concrete stappen gezet door de commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië Conrad Helfrich met de oprichting van een vrouwenkorps voor de Koninklijke Marine. Aldaar werd uiteindelijk op 13 december 1941 de Vrouwen Organisatie der Marine (VRO-MAR) opgericht. Dit betrof opnieuw ondersteunende werkzaamheden waarbij de vrouwen tevens hun burgerstatus behielden. Lang heeft dit overzeese vrouwenkorps niet bestaan aangezien alle vrouwenorganisaties in Nederlands-Indië na de capitulatie van Java in 1942 werden opgeheven of verboden door de Japanse bezetter.⁴

‘Maak een man vrij voor de vloot’

Nu het voor de vrouwenorganisaties in Nederland en Nederlands-Indië niet meer mogelijk was hun werkzaamheden uit te voeren, moest er hulp uit een andere hoek komen. In Groot-Brittannië was de ‘Bond van Nederlandse Vrouwen in Groot-Brittannië’ opgericht, die zich zou inzetten voor de oprichting van een vrouwenkorps. Mede dankzij het initiatief van de Bond stemde de Nederlandse regering in ballingschap in Londen in met de plannen en werd bij Koninklijk Besluit op 20 december 1943 het Vrouwen Hulpkorps opgericht. Een jaar later zag in Australië het Vrouwenkorps van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger het licht.⁵ Met de oprichting van een vrouwenkorps binnen de landmacht en het KNIL, ontstond ook opnieuw de wens een soortgelijk korps op te richten voor de Koninklijke Marine. Er was in 1944 nog steeds een dringende behoefte aan marinepersoneel voor operationele maritieme eenheden en er moest snel een vrouwelijke marine afdeling komen. Voor de oprichting hiervan werd inspiratie opgedaan bij de Britse *Women’s Royal Naval Service* (WRNS). De *Royal Navy* had namelijk al sinds de Eerste Wereldoorlog ervaring met vrouwelijk marinepersoneel.

Een compagnie MARVA's neemt deel aan een afstandsmars van het Nationaal Jongeren Verbond, 1949 (Collectie NIMH)

Toch leefden er bij sommigen bezwaren tegen de oprichting van een marine vrouwenafdeling. Aangezien de WRNS als voorbeeld werd genomen, leefde de veronderstelling dat het vrouwelijk personeel gemilitariseerd werd en er een bijbehorend salaris- en rangenstelsel kwam. Tegenstanders vonden vrouwen in uniform te duur, onverantwoord en mogelijk zelfs gevaarlijk, zeker in oorlogstijd. Minister van marine en bevelhebber der Zeestrijdkrachten luitenant-admiraal Johan Furstner hield echter voet bij stuk; hij zag namelijk grote voordelen in de oprichting van het vrouwenkorps. Op deze manier konden meer mannen vrijgemaakt worden voor militair-operationele taken en zouden vrouwen huishoudelijke en administratieve diensten overnemen waar zij bij uitstek geschikt voor waren, aldus de vlagofficier. Ondanks aanhoudende kritiek en andere obstakels, kwam het uiteindelijk bij Koninklijk Besluit op 31 oktober 1944 tot de oprichting van de Marine Vrouwenafdeling (MARVA). De aanstaande MARVA's werden in beginsel in Groot-Brittannië opgeleid bij de WRNS en zouden vervolgens ongewapende militaire diensten uitvoeren binnen de Koninklijke Marine Reserve. De uiteindelijke daadwerkelijke inzet van de MARVA liet op zich wachten tot na de bevrijding van Nederland in mei 1945.⁶

MARVA na WOII

Na de Tweede Wereldoorlog stond de toekomst van de vrouwenkorpsen nog altijd voor enige tijd ter discussie. Er waren vragen over het nut en de bijgaande kosten. Toch bleven ze bestaan. Medio jaren vijftig waren dit er drie: twee nieuwgevormden, de MILVA (Militaire Vrouwenafde-

ling) en de LUVA (Luchtmacht Vrouwenafdeling), alsook de eerdergenoemde MARVA. Uiteindelijk hadden deze alle drie een militaire status binnen elk van de toenmalige krijgsmachtonderdelen. Wel waren er aparte rechtspositionele regelingen van kracht inzake toelatingseisen, selectie, opleiding, huisvesting, bevordering en het einde van het dienstverband.⁷ Na 1953 zou hier langzaam verandering in komen met de komst van het door de Verenigde Naties opgestelde Verdrag van New York. Artikel III van dit verdrag luidt: 'Vrouwen zijn gerechtigd op gelijke voet met mannen een overheidsambt te bekleden en alle ingevolge de nationale wetgeving ingestelde overheidsbetrekkingen te vervullen, en wel zonder enig onderscheid'.⁸ De ratificatie en in werking treden van het verdrag zou in Nederland echter nog vele jaren in beslag nemen.

Met het aanbreken van de jaren zestig kreeg de gehele krijgsmacht te maken met verschillende bezuinigingen; die raakten ook de vrouwenkorpsen. Dit uitte zich bijvoorbeeld in de kwaliteit van de huisvesting. Vanaf 1951 was het voormalig ramtorenschip Hr.Ms. *Schorpioen* aangewezen als logementschip. Het vaartuig, al in 1868 in dienst gesteld, had volgens het MARVA-personeel de nodige gebreken. De vrouwen klaagden over de smalle gangen en ook de hutten waren klein en weinig sfeervol. Met toestemming van de commandant mochten zij de hutten naar hun smaak inrichten.⁹ Tegenwoordig kunnen bezoekers aan het Marinemuseum aan boord van de daar afgemeerde *Schorpioen* een goede indruk krijgen van een zogeheten 'MARVA-hut'. Het schip is sinds 1998 omge-

doopt tot museumschip en toont nu verschillende hutten zoals deze in de late negentiende eeuw waren ingericht. Het verhaal van de MARVA kon echter niet ontbreken en op verzoek van MARVA luitenant-ter-zee der 2e klasse oudste klasse, Mas C. Massizzo en andere oud-MARVA's namens Vereniging Ex-Act van ex- en actief dienende vrouwelijke militairen der Koninklijke Marine (MARVA), werd een van de onderkomens ingericht als MARVA-hut. Massizzo maakte in 1966 wereldnieuws toen zij werd benoemd tot commandant waarmee ze wereldwijd de eerste vrouwelijke commandant van een marineschip werd.¹⁰ Het museumvaartuig toont naast de slaapplek, verschillende door Massizzo geschonken objecten, zoals een jas en hoed van een hoofdofficier MARVA 2. De bezoeker leest bij de hut kort over de geschiedenis van de vrouwelijke marine-eenheid en dat deze ruimte symbool staat voor de aanwezigheid van de MARVA aan boord van de *Schorpioen*. Benedendeks kunnen bezoekers verder lezen over de geschiedenis van de *Schorpioen* alsook de MARVA.

De weg naar integratie

Het Verdrag van New York uit 1953 bracht destijds nog niet al te veel teweeg, maar toch leek er voor de Nederlandse krijgsmacht inzake gelijkheid tussen man en vrouw concrete verandering aan te komen. Na ruim vijftien jaar ondertekende Nederland in 1968 het verdrag en in 1971 werd deze per Rijkswet goedgekeurd. Dit betekende dat onder andere de rechtspositie van vrouwen binnen de krijgsmacht zou worden gelijkgesteld. Tot een volledige integratie zou het alleen nog niet komen, aangezien vrouwen de eerst navolgende jaren werden uitgesloten van gevechtsfuncties. Wel kwam het tot opheffing van de vrouwenkorpsen, omdat die volgens de wet niet langer te rechtvaardigen waren. Om de integratie in gang te zetten volgde in de loop van de jaren zeventig binnen de krijgsmacht delen de opzet van diverse projectgroepen die zich bogen over de integratie van vrouwen in de krijgsmacht. Een korte inventarisatie van deze groepen toonde al gauw dat de krijgsmacht kampte met verschillende praktische,

maar ook ethische problemen. Zaken als huisvesting, sanitaire voorzieningen, kleding, toelatingseisen van opleidingen en de kwestie of gevechtsfuncties ook voor vrouwen open stonden, passeerden de revue. Wat betreft de huisvesting en sanitaire voorzieningen was het simpelweg een kwestie van de bestaande gebouwen aan te passen of deze uit te breiden.¹¹

In het geval van de Koninklijke Marine kwam bij een volledige integratie meer kijken. Allereerst leefden er bij de zeestrijdkrachten zorgen over de gevolgen voor de gevechtskracht indien vrouwelijk marinepersoneel aan boord zou dienen. Mannelijk en vrouwelijk marinepersoneel zou immers moeten samenwerken op een vaak klein oppervlak en voor een langere periode. Daar zouden weleens nadelige spanningen of situaties uit kunnen ontstaan. Net als bij de andere krijgsmachtonderdelen, speelde aan boord van de marineschepen de kwestie van het realiseren van geschikte legering en sanitaire voorzieningen. Hierop werd er door de 'Projectgroep Vrouw in de Koninklijke Marine' in januari 1981 een proef gestart met een gemengde bemanning te varen. De marineleiding greep voor deze proef terug op het bevoorradingschip Hr.Ms. *Zuiderkruis*. In de pers was er grote belangstelling voor dit zogenoemde 'experiment', met artikelen waarin regelmatig de vraag aan de orde kwam of het wel goed zou gaan. Het doel van de proef was naast het testen van infrastructurele zaken geenszins bedoeld om te bekijken of vrouwen wel een plaatsing aan boord moesten krijgen, maar eerder om te testen hoe zij het beste geplaatst kon worden. Dat vrouwen 'varende functies' konden krijgen was immers al vastgesteld door de politiek. Met de integratie van vrouwen binnen de drie krijgsmachtonderdelen, volgde ook de opheffing van de MARVA, MILVA en LUYA per januari 1982.¹²

De proef met de *Zuiderkruis* leverde ook dankbaar materiaal op voor (cartoon)tekenaar Joes Wanders, die onder meer tekeningen leverde aan het door de KM uitgegeven maandblad *Alle Hens*. Het Marinemuseum licht een van zijn cartoons uit in de vaste opstelling die de bekwaamheid van vrouwelijk marinepersoneel in twijfel trekt. De cartoon van Wanders toont hoe een *flight deck officer* bij het begeleiden van een vliegtuig een pauze neemt om haar lippenstift bij te werken. De afbeelding van Wanders weerspiegelt duidelijk het sentiment binnen de KM en mogelijk ook de rest van de maatschappij toentertijd. Een wervingsposter die naast de cartoon is geplaatst, weerlegt de zogenoemde 'onkunde' van het vrouwelijk marinepersoneel juist door amper de nadruk te leggen op haar vrouwelijkheid maar eerder de brede carrièremogelijkheden binnen de KM te benadrukken.

Twee MARVA's met op de achtergrond Hr.Ms. *Schorpioen* (collectie NIMH)

MARVA-hut aanboord Hr.Ms. Schorpioen (l) en vaste expositie (r) (foto's: auteur)

Varen met vrouwen

De integratie van vrouwen in de krijgsmacht markeerde een belangrijk keerpunt in de geschiedenis. Een traditioneel nagenoeg geheel door mannen gedomineerde omgeving, die ook in de decennia na de proef met de *Zuiderkruis* herzien moest blijven. Praktische zaken als uniform en werkoverall bleven daarnaast een hekelpunt, maar ook de toestroom en het behouden van vrouwelijke militairen bleef een terugkerend vraagstuk. In tegenstelling tot mannen bestond er toentertijd voor vrouwen geen dienstplicht en de daar bijbehorende opkomstplicht. Hoewel hier kortstondig over gesproken werd, bleek dit plan niet realistisch. Vrouwen die vrijwillig in dienst kwamen konden kiezen voor de contractvorm 'Kort Verband Vrijwilliger' of het 'Kort Contract Vrouwen'. Een dergelijk contract bood hun de kans kennis te maken met de krijgsmacht en mogelijk door te stromen naar een beroepsverbintenis. Vrouwen kozen overwegend voor een contract van vier jaar, maar namen soms al eerder ontslag. Huwelijk of zwangerschap waren hierbij de meest voorkomende redenen voortijdig te stoppen. Omdat er nog geen regelingen waren getroffen inzake bijvoorbeeld ouderschapsverlof, was het voor vrouwen vaak niet goed mogelijk hun werk bij de krijgsmacht te combineren met de opvoeding van een kind. De geringe toestroom van vrouwen gaf aanleiding tot het opstellen van nieuwe beleidsplannen.

Hoofddoel was om maatregelen te treffen voor een toename van vrouwelijke militairen, alsook om ze voor de organisatie te behouden.¹³ Het was onvermijdelijk dat zaken

als kinderopvang en zwangerschapsverlof een (betere) regeling kregen, maar dat er ook aanpassingen volgden in de militaire beroepscultuur. Zo sprak kapitein-luitenant-ter-zee (LD) Pauline Handgraaf-Blok tijdens het KVMOSeminar op 22 november 2023, over het feit dat de KM nog steeds op veel vlakken niet voldoende is aangepast op vrouwen. Deze vrouwen voelen zich eerder genoodzaakt zich aan te passen aan een overwegend masculiene cultuur, maar bereiken mede door deze reden minder snel de top van de defensieorganisatie. Volgens overste Handgraaf-Blok is het nodig een verandering te starten die ook feminiene competenties zwaarder laat meewegen. Het kan niet alleen ten gunste werken voor vrouwen en hun behoud binnen de organisatie, maar ook meer feminiene mannen zullen zich welkom voelen. Een dergelijke verandering kan mogelijk de sleutel zijn tot een cultuurverandering en kan er daarnaast voor zorgen dat meer vrouwen de top bereiken.¹⁴ Daarnaast kan de verstrekking van passende uitrusting het behoud van vrouwen ook ten goede komen. Militairen moeten hun werkzaamheden optimaal alsook veilig kunnen uitvoeren en daarom zijn recente ontwikkelingen, zoals het schervest voor vrouwen, cruciaal.¹⁵

De weg naar de toekomst

In de loop van de jaren negentig en het vroege millennium stroomden de eerste vrouwen, hetzij mondjesmaat, door naar gevechtsfuncties.¹⁶ In recente jaren volgden er verdere belangrijke ontwikkelingen die de positie van vrouwen binnen de marine deed veranderen. Zo maakte in 2016 de toenmalige minister van Defensie, Jeanine Hennis-Plaschaert, bekend dat per 1 januari 2017 het Korps Mariniers zou worden opengesteld voor vrouwen.¹⁷ De eerdere selectie-eisen bleven daarbij hetzelfde. Een handjevol vrouwen meldde zich aan voor de selectie, waaronder Maroesjka Neutel. Ze zou als eerste vrouw worden toegelaten tot de opleiding van het Korps. Neutel werd tijdens de opleiding goed ontvangen door haar klasgenoten en ook commandanten waren erg te spreken over haar prestaties. Helaas gooide een zware blessure roet in het eten en zag Neutel zich gedwongen te stoppen met de opleiding.¹⁸ Naast het

'Met de integratie van vrouwen binnen de drie krijgsmachtonderdelen, volgde ook de opheffing van de MARVA, MILVA en LUYA per januari 1982'

In juli 2022 nam (toen) commandeur Jeanette Morang het commando van Standing Nato Maritime Group 1 (SNMG1) over van commandeur Ad van de Sande (foto Jasper Verolme | MCD)

Korps Mariniers bleef ook de Onderzeedienst na de integratie nog lang gesloten voor vrouwen. Lange tijd werd onder meer het gebrek aan privacy gezien als grootste struikelblok om te opereren met gemengde bemanningen. Na de positieve resultaten van een pilot bij de Canadese en Australische marine kwam het ook in Nederland tot een pilot waarbij tevoren aan boord van de onderzeeboten diverse eenvoudige aanpassingen plaatsvonden. Zo werden de slaapruides voorzien van gordijnen en kregen de douches deuren met een slot. Deze aanpassingen bleken erg succesvol en in 2020 zouden de eerste vrouwen, na het afronden van hun opleiding, een plaats aan boord vinden bij de Onderzeedienst.¹⁹ Inmiddels telt deze dienst 14 operationeel inzetbare vrouwelijke bemanningsleden.²⁰ Een laatste noemenswaardige prestatie binnen de KM is dat van schout-bij-nacht Jeanette Morang. Zij behoorde in 1986 tot de eerste lichte vrouwen die de reguliere officiersopleiding aan het Koninklijk Instituut voor de Marine met goed gevolg hadden afgerond. Zo resulteerde haar lange en indrukwekkende loopbaan in 2022 onder meer tot haar benoeming tot eerste vrouwelijke eskadercommandant van Nederland. Heden is zij directeur operaties (D-DOPS).²¹

Conclusie

De komst van vrouwen binnen de Nederlandse krijgsmacht tijdens de Tweede Wereldoorlog bracht op papier een grote verandering met zich mee. De oprichting van

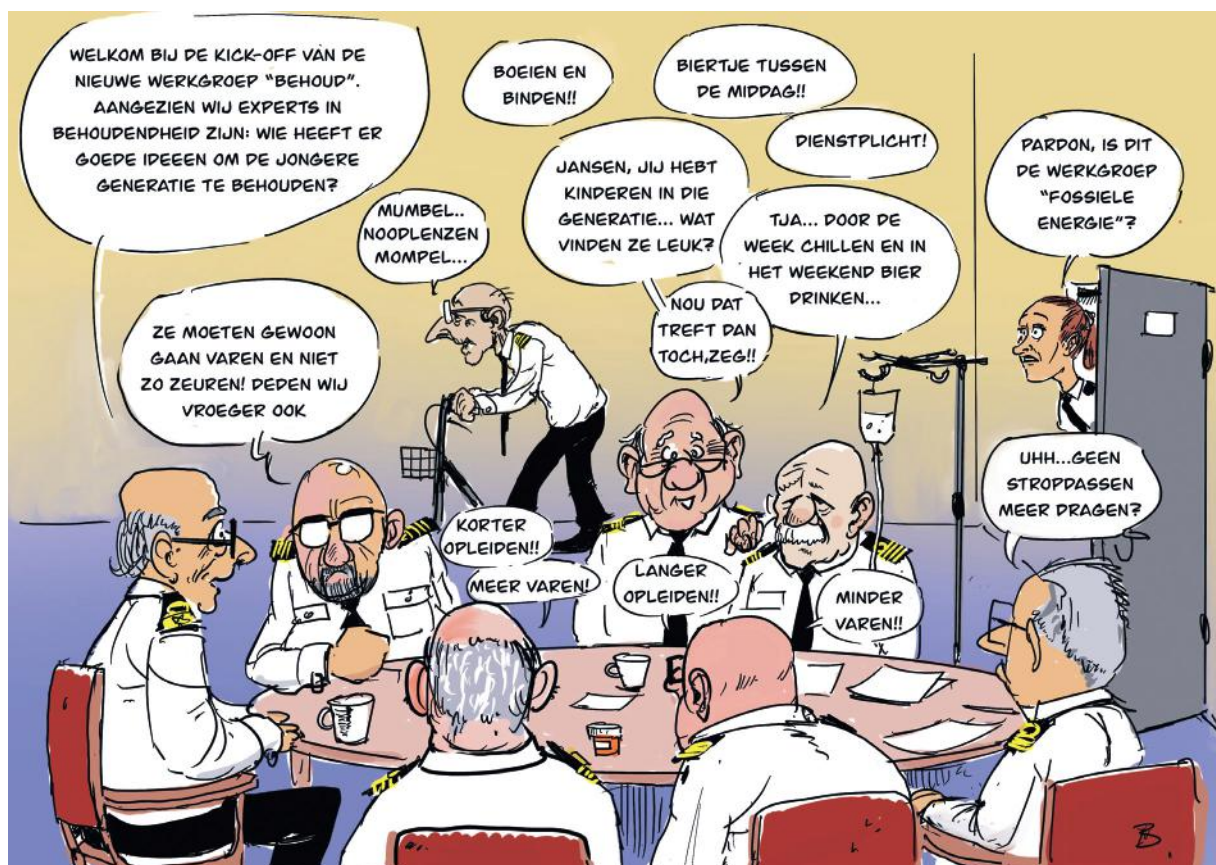
de MARVA maakte vrouwen in uniform langzaamaan een vertrouwd beeld binnen de krijgsmacht en zette, misschien onbedoeld, de deur op een kier voor de integratie van vrouwen in de KM. In de praktijk bleek er evengoed meer tijd nodig om traditionele rolpatronen en stereotypes te doorbreken, maar ook om tot een zekere cultuuromslag te komen die het voor vrouwen aantrekkelijker maakt om voor een carrière bij de KM te kiezen en daar te blijven. Dat vrouwen geschikt zijn voor de KM hebben zij al ruimschoots bewezen. Zo gaan zij al enkele decennia mee op uitzending en er zijn steeds vaker vrouwelijke commandanten op schepen. Dat neemt daarentegen niet weg dat vrouwelijke militairen sinds de integratie nog altijd een minderheid vormen binnen de KM en ook op plaatsen als het Marinemuseum nog een onderbelicht thema blijven. Hopelijk zal de toekomst meer ruimte bieden voor de onmisbare rol van vrouwen, niet alleen omwille van gelijkheid, maar ook om de kracht en diversiteit van onze krijgsmacht te versterken.

F.J.M. (Femke) Mientjes MA is als projectmedewerker archieven verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag en volgde de Master Militaire Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. De auteur wil graag dr. Anselm van der Peet bedanken voor het meelezen en verbeteren van dit artikel.

Noten

- 1 L. van Bergen, *Pro Patria et Patienti: De Nederlandse militaire geneeskunde 1795-1950*, (Den Haag 2019) 143-144.
- 2 Atria, 'Vrouwen en de Eerste Wereldoorlog', <https://atria.nl/nieuws-publicaties/vrouwen-en-de-eerste-wereldoorlog/> (geraadpleegd 22 januari 2024).
- 3 Handleiding ten behoeve van den Bijzonderen Vrijwilligen Landstorm 1927, Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag, Militaire Vrouwen Afdeling (MILVA), Toegang 514, inventarisnummer 2.
- 4 A.M.C. van Dissel en J.R. Bruijn, *Bij de Marva: vrouwelijke militairen in dienst van de Koninklijke Marine 1944-1982* (Amsterdam 1994) 12.
- 5 De geschiedenis van het Vrouwen Hulp Korps / de Onderafdeling Algemene Dienst van de Militaire Vrouwen Afdeling, 1944-1964, Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag, E. Staf. Vrouwen Hulpkorps (VHK) en Militaire Vrouwen Afdeling (MILVA), Toegang 578, inventarisnummer 19.
- 6 Van Dissel en Bruijn, *Bij de Marva*, 21-22.
- 7 Geschiedenis MILVA samengesteld door luitenant-kolonel C.F.A. Adank, Commandant Onderafdeling algemene dienst MILVA, 27 augustus 1975, Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Militaire Vrouwen Afdeling (MILVA), Toegang 514, inventarisnummer 64.
- 8 Overheid.nl, 'Verdrag betreffende de politieke rechten van de vrouw, New York, 31-03-1953', <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBO005193&z=1971-10-28&g=1971-10-28> (geraadpleegd 22 januari 2024).
- 9 Van Dissel en Bruijn, *Bij de Marva*, 115-116.
- 10 Henny de Boer, 'Ik ben best een bijzonder iemand', *Alle Hens*, nr. 5, (15 mei 2017) https://magazines.defensie.nl/allehens/2017/05/05_eerste-vrouwelijke-commandant-massizzo (geraadpleegd 23 januari 2024).
- 11 De vrouw in de krijgsmacht, 2 juli 1980, Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag, E. Staf. Vrouwen Hulpkorps (VHK) en Militaire Vrouwen Afdeling (MILVA), Toegang 578, inventarisnummer 29.
- 12 Van Dissel en Bruijn, *Bij de Marva*, 127-128.
- 13 Beleidsplan integratie vrouw in de KL (juli 1994), Nederlands Instituut voor Militaire Historie Den Haag, E. Staf. Vrouwen Hulpkorps (VHK) en Militaire Vrouwen Afdeling (MILVA), Toegang 578, inventarisnummer 29.
- 14 Redactie KVMO, 'Aandacht is het nieuwe goud' Een terugblik op het KVMO-seminar' in: *Marineblad* 133, 8 (2022) 4-11.
- 15 Ministerie van Defensie, 'Passende uitrusting voor vrouwelijke militairen krijgt vorm' (9 februari 2024) <https://www.defensie.nl/organisatie/marine/nieuws/2024/02/09/passende-uitrusting-voor-vrouwelijke-militairen-krijgt-vorm> (geraadpleegd 20 februari 2024).
- 16 Ministerie van Defensie, 'Vrouwen 75 jaar bij Defensie' <https://www.defensie.nl/onderwerpen/vrouwen-bij-defensie> (geraadpleegd 23 januari 2024).
- 17 Joost Margés, 'Vrouwen krijgen een eerlijke kans', *Alle Hens*, nr. 6, (oktober 2016) <https://magazines.defensie.nl/allehens/2016/10/06.vrouwen-bij-het-korps> (geraadpleegd 23 januari 2024).
- 18 Kaya Bouma, 'Waarom Maroesjka Neutel, eerste vrouw in het Korps Mariniers, stopte', *De Volkskrant* (21 december 2018) <https://www.volkskrant.nl/mensen/waarom-maroesjka-neutel-eerste-vrouw-in-het-korps-mariniers-stopte~bedc3924> (geraadpleegd 23 januari 2024).
- 19 André Twigt, 'Officieel: vrouwen bij de Onderzeedienst', *Defensiekrant*, nr. 3, (24 januari 2020) <https://magazines.defensie.nl/defensiekrant/2020/03/defensiekrant-vrouwen-subs> (geraadpleegd 1 maart 2023).
- 20 Evert Brouwer, 'Lustrum van 'eigenlijk niks bijzonders'', *Defensiekrant*, nr. 6 (16 februari 2024) https://magazines.defensie.nl/defensiekrant/2024/06/03.vrouwen-onderzeedienst_06 (geraadpleegd 22 februari 2024).
- 21 Casper Duin, 'Jeanette Morang, de eerste vrouwelijke commandeur en hoogste vrouw van de marine, heeft nu ook de leiding over de uitzendbare, operationele staf van de zeemacht', *Noordhollands Dagblad* (19 januari 2023) https://www.noordhollandsdagblad.nl/cnt/dmf20230119_72409204?utm_source=google&utm_medium=organic (geraadpleegd 20 januari 2024).

CARTOON

ANASTASIA

Jeruzalem, Israël, 4 maart 2024

De *Russian Compound* is een van de oudste wijken in het centrum van Jeruzalem. Het complex werd gebouwd aan het einde van de 19e eeuw als onderdeel van de Russische Dukhovnia (missie). Een deel ervan, Sergei's Courtyard, is ook vandaag nog in handen van de Russische regering.

Voordat de Russen hun *compound* oprichtten was de locatie – strategisch hoger gelegen en op slechts een steenworp afstand van de oude stad – een Turkse cavalerie-paradeplaats. Dat was in de tijden van de Ottomaanse overheersing van Jeruzalem. Vanwege haar markante ligging was de heuvel een uitstekende locatie voor het mobiliseren van troepen voor pogingen tot het veroveren van Jeruzalem. Zo werd het Ottomaanse leger niet het eerste dat op de natuurlijke verhoging stelling nam – en het zou ook zeker niet het laatste zijn. Lang voor de Ottomanen stelde het Assyrische garnizoensleger zich op de heuvel op; en jaren later mobiliseerde Titus er zijn Romeinse troepen. In onze eigen tijd waren het de Britten die zich ingroeven in de *Russian Compound*, toen zij het Britse mandaat over Palestina droegen. En in het voorjaar van 2024 ben ik het zelf die er gelegerd is. Zo komt het dat ik op een zondagmorgen de Russisch-orthodoxe kathedraal van de Heilige Drie-eenheid binnenstap.

De vergulde uivormige koepels van de kathedraal in het hart van de *compound* weerspiegelen het heldere voorjaarslicht. Omdat de koepels hoog boven de gebouwen van

de *compound* uittorenen zal dit sprookjesachtige beeld het eerste geweest zijn dat de Russische pelgrims zagen wanneer zij in het Heilige Land aankwamen als onderdeel van hun Christelijke Hadj. Kort na hun bekering tot het christendom begon het Russische volk pelgrimstochten naar Jeruzalem te maken en tegen de tijd dat de 19e eeuw aanbrak stroomden jaarlijks tienduizenden pelgrims naar het Heilige Land. Zij kwamen voornamelijk met Pasen. Velen van hen waren eenvoudige boeren, afkomstig uit de dorpen op het uitgestrekte Russische platteland. Zij reisden met paard en wagen naar Israël, soms ook met de trein en er waren zelfs pelgrims die de tocht vanuit Rusland te voet ondernamen.

In een donker hoekje langs een van de twee zijbeuken van de orthodoxe kathedraal zie ik die zondagochtend hoe een wat oudere orthodoxe non, tenger van gestalte, voorovergebogen aan een werktafeltje zit. Zij kijkt in eerste instantie niet naar mij op, houdt haar volle aandacht bij een kippenei dat zij tussen duim en wijsvinger draait. Zuster Anastasia is haar naam, zo zou ze mij enkele tellen later vertellen. Over het kippenei dat zij tussen haar vingers houdt ligt een vet-tig waasje waardoorheen een hint van sierlijke patronen schemert. Anastasia werkt vol overgave aan het beschilderen van pysanky-eieren. Pysanky is een Oekraïense traditie waarbij eieren worden voorzien van prachtige, kleurrijke patronen aan de hand van een soort batik-techniek. Laag over laag worden de verschillende lijntjes opgebouwd, de sjablonen komen tot stand door delen van het ei af te dekken met bijenwas. Zo is tijdens het kleurproces niet goed te zien wat het uiteindelijke resultaat zal worden, want pas wanneer de maker de was rondom het ei laat smelten door het rond te draaien in een vlam zal het uiteindelijke patroon zichtbaar worden. Wonderbaarlijke toverbal.

Wanneer ik met Zuster Anastasia in gesprek raak – ik ben bekend met de pysanky-techniek en het uitwisselen daaromtrent schept een onmiddellijke band – vertelt zij, dat zij zich middels het schilderen voorbereidt op het aankom-

‘Vanwege haar markante ligging was de heuvel een uitstekende locatie voor het mobiliseren van troepen voor pogingen tot het veroveren van Jeruzalem’

mende Paasfeest. 'Dit jaar zal het Paasfeest voor leden van onze congregatie van nog groter belang zijn', vertelt de zuster. 'We voelen de verscheurdheid van de wereld hier heel goed, omdat gelovigen vanuit alle delen van Rusland naar ons toekomen met hun verhalen over de situatie in ons land.' Godvrezende pelgrims zijn het, volgens Anastasia, 'Ze komen bidden voor het zielenheil van onze gevallen soldaten, onze jongens aan het front. Of ze komen omdat Russen nergens anders in de wereld als toerist nog welkom zijn', voegt Anastasia eraan toe. 'Nieuwe Russische rijken willen toch gewoon op vakantie blijven gaan'. Ze lijkt mij een no-nonsense non. 'Of het niet toch veel minder Paas-pelgrims zullen zijn dit jaar?', vraag ik aan haar. Tenslotte komen er sinds de geweldsuitbarsting van oktober 2023 haast geen toeristen meer naar Israël. 'Russische gelovigen blijven komen hoor', benadrukt zij. 'Voor hen is het Paasfeest van het allergrootste belang, en in ieder geval een maal in hun leven willen zij de tocht naar de Heilig Grafkerk maken. Daar hebben ze alles voor over. Dat gaat hier al eeuwen zo'.

Russische gelovigen komen al honderden jaren naar Jeruzalem om daar de herinnering aan de wederopstanding van Jezus uit de dood mee te maken. Het centrale punt van de Paasbedevaart voor de pelgrims is altijd het Heilig Graf geweest, met zijn dorpsdoolhof aan kapellen. De diensten van de Paasweek begonnen voor de Russische pelgrims op de zaterdag vóór Palmzondag, wanneer zij zich in Bethanië verzamelden om Jeruzalem binnen te marcheren, al bloemen plukkend en zwaaiend met palmtakken gekocht van Arabische kooplieden. De gelegenheid was bijzonder feestelijk, met haltes bij verschillende kerken onderweg waar dan ook gegeten en gedronken werd. Veel pelgrims gingen al de avond ervoor naar de Olijfberg om daar te slapen en zo klaar te zijn voor de processie. De gebeurtenis werd afgesloten met een grootse dienst bij het Heilig Graf, geleid door de Russisch-orthodoxe patriarch zelf, vergezeld door bisschoppen en monniken in weelderig goud-met-witte gewaden. De Palmzondagdienst de volgende ochtend was al even indrukwekkend. Daarbij werd een grote olijfboom, versierd met bloemen, omhooggehouden terwijl de processie driemaal rond het graf cirkelde. Aan het einde van de dienst werd de olijfboom in stukjes gehakt en uitgedeeld aan de pelgrims, die het stukje olijfhout de rest van hun leven als relikwie zouden koesteren op het huisaltaar van hun boerderijtje op de steppe.

Op Goede Vrijdag namen de pelgrims hun plaats in rond het Heilig Graf. Zij zouden dit graf hardnekkig bewaken tot de uitreiking van het Heilig Vuur op zaterdagmiddag. Voor deze lange wake hadden ze krukjes en een kleine voorraad voedsel meegenomen. En alhoewel in de nacht de lichten werden gedoofd en Jezus dood in zijn graf lag, bleef de kerk, gevuld met verwachtingsvolle pelgrims, alle uren levendig. De Heilige Vuurceremonie zelf begon de volgende middag. Het lange wachten en de voorbereidende optocht brachten hoge verwachting en opwindning. De Russen namen voor het Heilige Vuur speciaal geconstrueerde lantaarns mee zodat ze het licht van het Heilige Vuur ook mee naar huis konden nemen. Bij het binnenvallen van het ochtendgloren vulde de kerk zich met een plotselinge en angstaanjagende stilte: zou het gebeuren, zou het Vuur verschijnen, was Christus werkelijk opgestaan? Eindelijk

'Al ongeveer een uur hang ik inmiddels aan de lippen van Zuster Anastasia, zo meeslepend is haar verhaal'

zou uit het graf de verlichte kaars tevoorschijn komen – Christo voskrese! – en de gezellige paasvieringen konden beginnen. Op dit punt haalden de duizenden pelgrims hun zwarte mutsen tevoorschijn, gevuld met kruidig geurende watten, en doofden hun kaarsen hierin. Deze doodsmutsen, geborduurd met heldere zilveren kruisen, wilden ze tot hun sterfdag bewaren om uiteindelijk in hun graf te dragen.

Al ongeveer een uur hang ik inmiddels aan de lippen van Zuster Anastasia, zo meeslepend is haar verhaal. Ik ben gaan zitten op een krukje naast haar werktafeltje, Anastasia schildert ondertussen vlijtig door. Ik vraag mij af hoe oud deze gekromde non nu eigenlijk is. Kan ze er nog zelf bij geweest zijn, bij de geboorte van deze verhalen? Zo waarachtig klinken haar verhalen, als uit eerste hand. 'Toen het feest eenmaal was afgelopen, begonnen de pelgrims plannen te maken voor de lange reis naar huis' vertelt Anastasia verder. 'Last-minute aankopen werden gedaan en indien mogelijk naar huis in Rusland verzonden.' De zuster vertelt over een jonge Russische vrouw, die een bijna levensgrote Madonna voor haar dorp wenste. De vrouw haalde de winkelier over om het beeld aan haar te leen te geven om daarna met de figuur op een drukbezochte route in de oude stad te gaan zitten en voorbijgangers te smeken voor geld om aan het aankoopbedrag te voldoen. Binnen een paar dagen was de schuld volledig afbetaald – crowdfunding *avant la lettre*. Anderen kochten kruisen van olijfhout en soortgelijke souvenirs en stopten ze in zakken om de lange reis naar huis in te zetten.

Hun harten, zo niet hun bagage, leken licht omdat de Russische pelgrims met Pasen naar Jeruzalem waren geweest. Zij waren de erfgenamen geworden van een grote belofte dat uit de dood, leven zou komen. Velen brachten een teken van hun nieuw gevonden hemelse status mee naar huis in de vorm van een tatoeage op de arm om aan iedereen te laten zien dat ze pelgrims waren – hadji's. De ware beloningen mochten dan hemels zijn, maar de status van een teruggekeerde pelgrim in de aardse Rus was een bijzonder welkom bijkomend voordeel.

Aan het einde van haar verhaal richt zuster Anastasia zich voor één moment op van haar pysanky-ei en kijkt mij met haar sneeuwblauwe ogen recht in het gezicht aan. In een korte haal en voor de duur van slechts één tel licht zij de mouw van haar wollen habijt op. Eén ogenblik waarop ik de tatoeage op haar arm kan waarnemen.

KL TZ (SD) drs. Caecilia Johanna van Peski (1970) studeerde Onderwijs- en Cultuurpsychologie en Civiel-Militaire Interactie. Zij werkte onder andere voor de EU, NAVO, OVSE en de VN. In 2024 is zij vanuit de Koninklijke Marine uitgezonden naar het Bureau van de U.S. Security Coordinator for Israel and the Palestinian Authority (USSC); standplaats Ramallah, Westelijke Jordaanoever. www.vanpeski.org

Een unieke schatkamer aan egodocumenten
uit de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog

MISSIE MILITAIR- HISTORISCH MATERIAAL

Vught, 6 januari 1946

'Moeder, zaterdag kun je op mij rekenen, en dat van dat Indië
behoef je je eigen niet ongerust te maken want alles zal wel in
orde komen'

**Deze woorden komen van een briefkaart van korporaal
Henk Koolmees, die hij kort voor zijn vertrek vanuit de
Frederik Hendrik kazerne te Vught schrijft aan zijn ouders.
Als dienstplichtige ingedeeld bij de 4e compagnie van het 4e
bataljon 10e Regiment Infanterie (4-IV-10RI) wordt Koolmees naar
toenmalig Nederlands-Indië uitgezonden, tijdens de Indonesische
onafhankelijkheidsoorlog. Ondanks zijn geruststellende
woorden loopt het anders. Bij een patrouille op 5 maart 1949 in
de omgeving van Jakarta op Java wordt Koolmees tijdens een
vuurgevecht dodelijk getroffen. Nog dezelfde dag overlijdt hij
in het Militair Hospitaal te Batavia (Jakarta). Hij wordt slechts
tweëntwintig jaar.**

^ Dagelijkse routine: het
patrouillelopen. Zo ook
voor 4-4-10RI Verso: 'Op
patrouille Tjikalong Kaelong'
(Cikalongkulon). Tweede van
rechts Henk Koolmees. (Bron:
NIMH, Collectie Sweep)

De foto's van deze jonge dienstplichtige zijn een van de tastbare herinneringen aan de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Naast foto's bevat Koolmees nalatenschap ook krantenartikelen en correspondentie met het thuisfront. Het verhaal van Koolmees staat niet op zichzelf. Aanvankelijk meldt een aanzienlijke groep mannen zich na de Tweede Wereldoorlog aan als oorlogsvrijwilliger. Maar deze groep blijkt in omvang al snel niet toereikend. Vanaf 1946 worden talloze jonge dienstplichtigen opgeroepen om dienst te nemen. In de collectie Sweep, egodocumenten Nederlands-Indië 1945-1950 krijgen al deze persoonlijke verhalen een plek.

Sweep

Tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog gebruiken Nederlandse troepen de term 'sweep', om een uitkermactie aan te duiden. Een andere betekenis van sweep is aanvegen of afzoeken. De naam van de collectie refereert dus niet alleen aan het verleden, maar ook aan het project waarbij een groot aantal losse stukken van diverse schenkers bij elkaar werden gebracht. In 2009 start het NIMH op initiatief van Jacques Bartels dit project. Bartels, zoon van een Indië-veteraan, realiseert zich tijdens zijn onderzoek hoeveel materiaal er nog bij veteranen en hun nazaten aanwezig moet zijn. Om te voorkomen dat het materiaal verloren gaat, wordt het Sweep-project gestart. In samenwerking met Defensie en diverse veteranenorganisaties worden verschillende inzamel punten opgetuigd. Hier kunnen veteranen en nabestaanden dagboeken, brieven, fotoalbums, filmmateriaal schenken. Het geschonken materiaal bestaat uit fotoalbums, cor-

Korporaal Henk Koolmees (bron NIMH, collectie Sweep)

respondentie, dagboeken en filmmateriaal. Bijzonder zijn ook de geluidsopnames die regelmatig opduiken. 'Stemmen uit Nederlands-Indië', een op Schellak-plaat vastgelegde gesproken bericht van de militairen overzee aan het thuisfront uitgegeven door de Dienst Welfare. Naast al deze persoonlijke stukken bevatten de schenkingen ook gevechtsverslagen, verlieslijsten en patrouille- of inlichtingenrapporten.

Een van de foto's die Henk vanuit Java naar z'n ouders stuurde. Verso: 'Dag mama, met liefs van uw zoon Henk' (bron: NIMH, collectie Sweep)

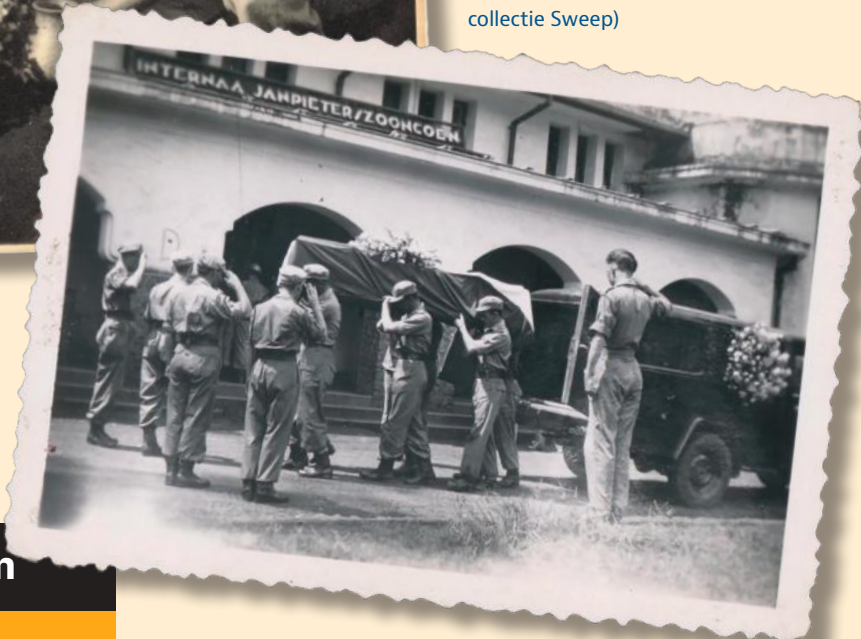
De schenkingen zijn niet alleen afkomstig van Jan Soldaat, maar ook van officieren. En hoewel het gros van het materiaal afkomstig is van militairen ingedeeld bij de Koninklijke Landmacht of het Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL), bevat de collectie ook stukken afkomstig van de Militaire Luchtvaart KNIL, Koninklijke Marine en meer specifiek het Korps Mariniers. Inmiddels zijn er bijna duizend schenkingen opgenomen in de collectie Sweep. Al

deze aanwinsten zijn nauwgezet beschreven. Deze ware schatkamer aan bronnen is hierdoor niet alleen op naam, maar ook op eenheid, datum of locatie doorzoekbaar. Een groot deel van de collectie is inmiddels gedigitaliseerd. Geïnteresseerden kunnen de stukken online raadplegen via nimh.nl. Al dit materiaal geeft een fascinerend inzicht in de alledaagse ervaringen van de vele uitgezonden militairen naar Indonesië gedurende de periode 1945 tot 1950.

De neef van Henk Koolmees bewijst een laatste eer aan zijn graf (bron: NIMH, collectie Sweep)

Een beeld dominant aanwezig in vele fotoalbums: de begrafenis van gesneuvelde kameraden. Henk wordt met militaire eer begraven op het ereveld Menteng (bron: NIMH, collectie Sweep)

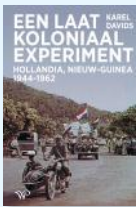

Oproep schenkingen

Het militair verleden is van ons allemaal. Juist hierom bewaart het NIMH ons militaire verleden voor de toekomst. Of het nu gaat om brieven, documenten of foto's van een verre voorvader of materiaal van een recente uitzending naar Irak, Afghanistan of Mali: uw materiaal kan een waardevolle aanwinst voor het NIMH zijn. Bel (088-9516622) of mail (informatievragennimh@mindef.nl) ons voor meer informatie, wij komen graag met u in contact.

Materiaal dat in onze collectie wordt opgenomen is openbaar en te gebruiken voor onderzoek. In overleg met de eigenaar en/of schenker kunnen delen van het archief of de collectie voor bepaalde tijd de status 'beperkt openbaar' krijgen.

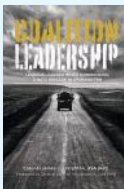
Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) bewaart het militair-historische verleden van Nederland voor de toekomst. In totaal beheert het instituut ruim tien kilometer aan collecties en archieven. Een groot deel van de collecties zijn in te zien in de studiezaal van het NIMH. Een deel van het archief is digitaal toegankelijk via de website archieven.nl.

Een laatkoloniaal experiment
Hollandia, Nieuw-Guinea, 1944-1962

Auteur	Karel Davids
Uitgever	Walburg, Zutphen (2024)
Omvang	320 blz
Prijs	€ 29,99
ISBN	9789464563191

De laatste Nederlandse kolonie in Azië, Nieuw-Guinea, werd door Nederland tussen 1944 en 1962 in recordtempo klaargestoomd voor zelfbeschikking. Hollandia, de hoofdstad, groeide en raakte snel bevolkt door groepen met verschillende achtergronden die elk hun eigen verwachtingen over de toekomst hadden: Papoea's, Indo-Europeanen, Molukkers, Chinezen, Toegoenezen, totoks en nieuwkomers uit Nederland. De geschiedenis van Hollandia en daarmee Nieuw-Guinea, wordt hier vanuit de bewoners zelf bekeken. Hoe gaven ze de stad vorm? Hoe gingen de verschillende groepen met elkaar om? Hoe reageerden ze op de grote veranderingen in de wereld om hen heen? Wat kwam er van hun verwachtingen terecht?

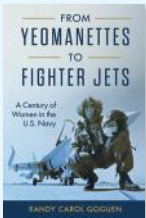

Coalition Leadership
Lessons learned while commanding a NATO brigade in Afghanistan

Auteur	James L. Creighton
Uitgever	Marine Corps University Press, Quantico VA (2024),
Omvang	282 blz
Prijs	Gratis via usmcu.edu
ISBN	9798986259505

Het bevel van Col. US Army James L. Creighton in Afghanistan biedt een uitstekende casestudy over leiderschap van coalities. De missie van het Amerikaanse leger in Afghanistan genoot een aanzienlijke legitimiteit, omdat deze opereerde binnen een internationale coalitie gebaseerd op mandaten van de VN en de NAVO. Deze mandaten hielden die eenheid ruim

twintig jaar in stand. Coalities maken het delen van de lasten tussen troepen, financiering, uitrusting en civiele, humanitaire en ontwikkelingssteun mogelijk. Wanneer de legitimiteit stevig verankerd is, kunnen politieke leiders gemakkelijker binnenlandse steun genereren en waardevolle hulpbronnen veiligstellen. Creighton brengt in deze publicatie unieke inzichten naar voren.

From Yeomanettes to Fighter Jets
A Century of Women in the U.S. Navy

Auteur	Randy Carol Goguen
Uitgever	Naval Institute Press, Annapolis MD (2024)
Omvang	336 blz
Prijs	\$ 34,95
ISBN	9781682478899

From Yeomanettes to Fighter Jets behandelt een belangrijk element van de zeemacht van de 21e eeuw: de integratie van vrouwen in alle militaire eenheden van de Amerikaanse marine. Randy Goguen schetst de culturele, economische en politieke omstandigheden, evenals de technologische veranderingen die deze beweging in de loop van een eeuw hebben gevormd. Beginnend met de oprichting van de Yeomen in de Eerste Wereldoorlog, beschrijft Geoguen hoe veranderingen in de burgermaatschappij van de VS van invloed waren op de integratie van vrouwen in militaire dienst.

Camera loopt
Dertig jaar op reportage voor RTL Nieuws

Auteur	Jaap van Deurzen
Uitgever	Walburg, Zutphen (2024)
Omvang	240 blz
Prijs	€ 24,99
ISBN	9789464562163

Meer dan dertig jaar vliegt Van Deurzen van de ene brandhaard naar de andere en verslaat de gruwelen van de oorlogen in voormalig Joegoslavië. Hij is tegelijkertijd getuige van de sektarische ellende in Belfast, de waanzin van de genocide in Rwanda en de verwoestende werking van de Tsunami op Sumatra. De dag die zijn leven voor altijd verandert, is 11 september 2001. De 'War on Terror,' die daarop volgt, is verwoestend. In Pakistan, Afghanistan en Irak doet Van Deurzen op zijn eigen kenmerkende manier verslag van de strijd tegen de terroristen van de Taliban en IS. Na het zien van zoveel menselijk leed vertelt hij zonder opsmuk ook over de gevolgen hiervan op zijn persoonlijke leven.

Zeevaart en scheepsbergings in de 21ste eeuw
Meningen van een zeeman

Auteur	Jan ter Haar
Uitgever	Lanasta/Walburg, Zutphen (2024)
Omvang	152 blz
Prijs	€ 22,99
ISBN	9789464561883

Ter Haar beschrijft de, naar zijn mening, vreemde gang van zaken in de huidige wereld van de scheepvaart en scheepsbergings. Deze brachten hem er toe zijn verbazing op te schrijven. Het was de blokkade in het Suezkanaal door het containerschip *Ever Given* dat het laatste zetje gaf. De berging van de eeuw werd het genoemd. Van het één kwam het ander en de onderwerpen meldten zich als vanzelf. Het gaat over het Suezkanaal, over reuzeschepen, zowel containerschepen als cruiseschepen, alles zeer groot en buiten proporties. Het gaat over *Lloyd's Salvage Arbitration Branch*. De oplopende kosten van een berging. Ongevallen met autotransportschepen en veetransportschepen en nog veel meer.

KAREL DOORMAN EN HET NADEEL VAN DE TWIJFEL¹

Waardoor verloren de Geallieerden op 27 februari 1942 de Slag in de Javazee? Dat kwam 'goeddeels' door eskadercommandant Karel Doorman, wiens 'falend leiderschap' voor 'diverse missers' zorgde.² Dat concluderen Rob Enthoven en Peter C. Boer in hun boekje *De Javazee-campagnes van schout-bij-nacht Karel Doorman*. Het is een oordeel dat kenners van het werk van Enthoven en Boer niet zal verbazen: al jaren strijden zij tegen de heldenstatus die de eskadercommandant volgens hen ten onrechte heeft. De meest vergaande verwoording hiervan is te vinden in een ingezonden brief van Enthoven in *De Volkskrant*: 'Het heldendom van Doorman is verzonnen door de Koninklijke Marine, met behulp van gerenommeerde historici zoals dr. Ph.M. Bosscher.'³ De eskadercommandant was 'fout' geweest, stelt Enthoven; niet alleen volgens de huidige normen, maar ook binnen de context van de Tweede Wereldoorlog.⁴ Tijd dus om de straatnaambordjes te verhangen.

De botte bijl – impliceren dat Doorman fout was in de oorlog – is een ineffectief instrument om aan de wortel van iemands reputatie te leggen. In hun nieuwe werkje gaan de auteurs dan ook minder ver. Zo geven zij toe dat 'een historicus [...] een veel beter en completer overzicht heeft over hetgebeuren [sic] dan eskadercommandant Doorman destijds'. Deze 'had over de omvang van de samenstelling [sic] van de Japanse transportvloot en eskaders aanzienlijk minder informatie dan thans bekend is'.⁵ En: 'Ook andere geallieerde en Japanse commandanten maakten grote fouten'.⁶ Het zijn open deuren, maar ze voorzien een benauwde opvatting wel van wat frisse lucht. In een afsluitend fotobijschrift lijken Enthoven en Boer zelfs even een welwillende houding ten aanzien van de schout-bij-nacht aan te nemen: 'Men kan verschillend denken over het tactisch beleid van Doorman als eskadercommandant tijdens de Slag in de Javazee, maar men mag niet vergeten dat hij, samen met vele Nederlandse en geallieerde lotgenoten, in de strijd tegen de gemeenschappelijke vijand is omgekomen'.⁷ Het is bij oppervlakkige lezing een royale bewering, maar wie nauwkeuriger kijkt vindt een inhoudsloos compliment, waarin het eerste deel van de bewering ('er zijn verschillende visies mogelijk op Doormans handelen') geen enkele relatie heeft met het tweede deel ('Doorman

is gesneuveld'). Dat de zin waardering lijkt uit te spreken, komt door het zinsdeel waarmee de auteurs beide mededelingen aan elkaar koppelen: 'maar men mag niet vergeten'. Het is een formulering die associaties oproept met het 'opdat wij niet vergeten' van oorlogsmonumenten en herdenkingen, maar in dit geval niet meer betekent dan 'maar het is wel zo dat'. Is het een bewuste poging tot vriendelijke nietszeggendheid? Of is het een kwestie van slordig schrijven? Gezien de diverse onnavolgbare formuleringen in de boektekst vermoed ik het laatste. Ik volsta met één voorbeeld: 'De potentiële kracht van het geallieerde eskader was voor een groot deel als gevolg van de mislukte acties van Doorman, die niets behalve materiële verliezen, uitputting van personeel en materieel en wantrouwen in de capaciteiten van de eskadercommandant hadden opgeleverd, in ernstige mate verminderd'.⁸ Een welgemikte komma had de zin niet eleganter, maar in ieder geval minder onbegrijpelijk gemaakt.

Zonder voorbehoud

Is het flauw de auteurs op hun schrijfstijl aan te spreken? Slordig formuleren hoeft niet het resultaat te zijn van slordig denken, maar het maakt een kritisch oordeel over die denkprocessen lastiger. 'Doorman zou dysenterie hebben, [noot in tekst] dit overigens gecombineerd met een overmatig drankgebruik', schrijven zij bijvoorbeeld.⁹ Moet de lezer dit 'zou' over de komma heen tillen, zodat ook het tweede deel van de zin in het voorbehoud wordt meegenomen? Of geldt Doormans alcoholgebruik als een feit dat geen nuancering nodig heeft?¹⁰ Ofwel: slaat die noot halverwege de zin alleen op Doormans dysenterie? Dat zou, ook gezien het gebruik van de term 'overigens', het meest logisch zijn, maar in dat geval ontbreekt iedere onderbouwing van de tweede helft van de bewering: daar wordt

'Slordig formuleren hoeft niet het resultaat te zijn van slordig denken, maar het maakt een kritisch oordeel over die denkprocessen lastiger'

geen bron genoemd, evenmin als elders in het boek. Dat is van belang, omdat deze aanname in de conclusies losjes wordt verbreed tot: 'Hij had ook een drankprobleem.'; een argument dat dan geldt als een van de oorzaken voor de ondergang van de geallieerde vloot.¹¹ Is 'overmatig drankgebruik' hetzelfde als een drankprobleem? En hoe moeten we dit drankgebruik zien binnen de bredere Marine-cultuur van die tijd – laat staan binnen de specifieke context van een zich aftekenende nederlaag? Het benoemde probleem is hier een majeure interpretatie, die tot een (letterlijk) onverantwoord oordeel leidt.

Een andere verklaring die de auteurs geven voor Doormans 'diverse missers' als eskadercommandant is dat hij geen interesse had in ontwikkelingen op het gebied van maritieme tactiek: 'In plaats van vakliteratuur las hij liever fictie, bijvoorbeeld over de Engelse gentry, het milieu waar hij zich zo bij thuis voelde.'¹² De bron voor deze bewering blijkt verrassend genoeg A. van Kampens hagiografische *Ik val aan, volgt mij* (1947), dat een belangrijke bijdrage leverde aan Doormans naoorlogse heldenstatus; het gegeven dus waartegen Enthoven en Boer zich zo verzetten. Van Kampen schrijft dan ook iets heel anders dan de auteurs stellen: 'Kolonel Doorman las in de uren dat hij niet op post behoefde te zijn, zijn boeken over zee-tactiek en strategie. Hij las Woodhouse daartussendoor en de laatste Franse romans.'¹³ Volgens Van Kampen las Doorman romans *naast* zijn vakliteratuur. Enthoven en Boer maken daarvan dat hij romans las *in plaats van* vakliteratuur. De fout is zo evident dat het wel om een vergissing moet gaan. Maar de mededeling draagt wel bij aan het door de auteurs neergezette beeld van een aanvoerder die het behalve aan deskundigheid ook aan betrokkenheid ontbreekt.

Getuige à charge

Omdat het een interessant voorbeeld is van het bronnengebruik van de auteurs, kom ik, met enige tegenzin, terug op het thema alcohol. In een eerder artikel geven de auteurs namelijk wel degelijk enkele bronnen voor Doormans veronderstelde drankgebruik.¹⁴ De voornaamste is te vinden in het archief van A.N. Baron de Vos van Steenwijk, een belangrijke sparringpartner van Bosscher bij het schrijven van diens standaardwerk over de Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog. Hierover schrijft Enthoven in eergenoemde *Volkskrant*-brief: 'Aantoonbaar is daarbij ook getracht om bronnen, zoals een briefwisseling tussen oud-commandant van de Zeemacht baron De Vos van Steenwijk met [sic] Bosscher, op te schonen. Ik heb die, zoals vele andere bronnen, echter gevonden.'¹⁵ Hij is de enige niet, want de brieven zijn gemakkelijk in te zien bij Collectie Overijssel in Zwolle. Voor de auteurs is De Vos van Steenwijk (DVS) een belangrijke getuige à charge in de zaak-Doorman. Dat is begrijpelijk, want deze is op een belangrijk punt uiterst kritisch over het optreden van de eskadercommandant.¹⁶ Maar hier gaat het om iets anders. DVS had in 1979 een gesprek met Angelika Crommelin, weduwe van Doormans adjudant, A.F. Baron van Tuyll van Serooskerken. Gebaseerd op zijn verslag van dit gesprek schrijven de auteurs in *Mars et Historia*: 'Volgens De Vos van Steenwijk en Isabella [Heyligers] had Doorman een drankprobleem.'¹⁷ Dit klopt niet: DVS zegt hier niets over;¹⁸ hij noteerde slechts wat zijn gespreksgenoot zei. Mevrouw Crommelin had in de aanloop naar de Japanse

'De botte bijl is een ineffectief instrument om aan de wortel van iemands reputatie te leggen'

invasie Doormans tweede echtgenote Isabella Heyligers gezelschap moeten houden, 'hetgeen ze met tegenzin deed. Isa sloeg rauwe taal uit, sprak over "de tank" en "als hij in de sloot rolt, komt hij niet meer boven."', schrijft DVS.¹⁹ Enthoven en Boer maken hiervan: 'Isabella zou tegen Angelika rauwe taal hebben uitgeslagen over Doorman, noemde Doorman de tank en zou gezegd hebben dat als "hij in een sloot rolt, hij niet meer boven komt."²⁰ Maar zo staat het er niet. Het oorspronkelijke citaat suggereert dat Heyligers' 'rauwe taal' zich niet tot het onderwerp Doorman beperkte, waarmee dit inkijkje meer zegt over hoe Crommelin over Doormans echtgenote dacht dan over Doorman zelf.

Waar Enthoven en Boer het nodige ontleen aan wat in deze korte notitie wordt gezegd over Doormans persoonlijke situatie,²¹ daar negeren ze nogal wat informatie die militair-historisch relevanter is. Zo benadrukken zij in hun boekje dat Doorman vlak voor de slag in de Javazee 'in feite [...] onder curatele' werd gesteld door zijn meerdere, viceadmiraal Helfrich.²² Dat is op basis van het door hen ingezette archiefmateriaal een verdedigbare conclusie. Maar er ontstaat een rijker beeld als we daarin meenemen dat, zoals Crommelin aan DVS vertelde, Doorman al begin februari 1942 boos was op Helfrich en bij een van hun gesprekken 'met zijn vuist op tafel geslagen' had omdat hij 'niet meer vrijheid van handelen kreeg'.²³ Nog steeds kan dan verdedigd worden dat Helfrich zo zijn twijfels had over de inzetbaarheid van de schout-bij-nacht. Hier zien we echter ook Doormans positie: in deze verhaalversie is hij gefrustreerd omdat zijn baas hem niet de ruimte geeft om zijn werk goed te doen.

Opmerkelijke details

In dezelfde notitie is ook een invulling van Doormans laatste uren te vinden. Vanouds werd vrij algemeen aangenomen dat Doorman met zijn vlaggenschip ten onder is gegaan. Enthoven en Boer hebben daarentegen, niet zonder onderbouwing, de theorie uitgedragen dat de eskadercommandant wel degelijk van boord ging en op een reddingsvlot is gestorven,²⁴ met als bizarre implicatie dat er in dat geval geen sprake kan zijn geweest van een heldendood. De notitie van DVS past binnen de canonieke verhaalversie, maar biedt opmerkelijke details. De staf kwam bijeen in de longroom, valt in deze aantekeningen te lezen: 'De Ned. Vlag werd over de tafel gespreid en D. liet champagne opentrekken. Er werd een dronk uitgebracht. Toen is er een gaan bidden (note: dat moet van Tuyll zijn geweest). De hofmeester is weggestuurd om zich te redden.'²⁵ Ook het bekende verhaal dat Doorman en zijn adjudant nog een ronde over het schip hebben gemaakt en zich om de gewonden hebben bekommerd, komt in deze aantekeningen voor, ditmaal met de wel heel specifieke toevoeging dat ze 'de blauwe flashlight' bij zich hadden.²⁶ Is het allemaal precies zo gegaan? We weten het niet. Het gaat hier, zoals bij zoveel herinneringen aan de

‘Vanuit een geschiedopvatting waarin niets toevallig gebeurt, plaatsen ze Doorman steeds opnieuw in het onbarmhartige licht van de zekerheid’

Slag in de Javazee, om waarnemingen uit de derde of zelfs vierde hand. Maar wie een reconstructie van Doormans levenseinde wil maken, kan niet om een duiding van deze verhaalversie heen. Enthoven en Boer kunnen dat wel. Ze moeten wel. De informatie past niet in hun doelredenering.

Interessant is dat Bosscher, wiens geschiedschrijving volgens Enthoven en Boer zoveel heeft bijgedragen aan Doormans heldenaura, genoemde aantekeningen, die hem door DVS ter beschikking waren gesteld, slechts als ‘zeer waardevolle achtergrondinformatie’ beschouwt. Hij schrijft aan DVS: ‘Overigens zult U het mij met mij eens zijn dat ik die [informatie], als “officieel” geschiedschrijver van de Koninklijke marine, met de nodige discretie moet gebruiken: niet meer dan voor een goed begrip van beleid en operatiën noodzakelijk is, verder de mantel der liefde (wat in dit geval gelukkig wezenlijk iets anders is dan de doofpot).’²⁷ Hij laat dus de onflatteuze opinies over Doormans persoonlijke omstandigheden weg, maar maakt ook niet optimaal gebruik van de mogelijkheden die het verhaal over Doormans einde biedt. In de hoofdtekst van zijn boek is slechts de wat droge formulering te vinden dat het ‘zeer waarschijnlijk [is] dat ook de Eskadercommandant, de commandant van Hr.Ms. *De Ruyter* en diverse andere officieren willens en wetens aan boord zijn gebleven.’²⁸ Een kans om hun beslissing met sprekende details te accentueren laat Bosscher dus bewust liggen.

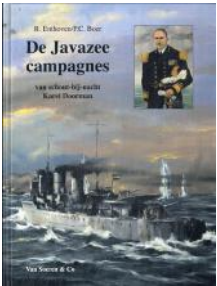
Met terugwerkende kracht

Enthoven en Boer hebben de afgelopen decennia interessante bronnen (her)ontdekt; vonden die bijdragen aan een completer beeld van de strijd in de Javazee en de latere duiding ervan. Het punt is dat dit de auteurs niet lijkt te interesseren. Liever dan een bestaand corps van verhalen van niet onbelangrijke nieuwe accenten te voorzien, zetten ze een ander verhaal neer, waarin een blunderende en bange schout-bij-nacht door de manipulaties van derden met terugwerkende kracht een held wordt. Ze gaan daarbij voorbij aan grote delen van de bestaande historiografie, overtuigd als ze zijn dat deze op dubieuze gronden tot stand is gekomen. Maar zo werkt het niet: ook bronnen die het eigen uitgangspunt niet ondersteunen verdienen beargumenteerde overweging. En wie de integriteit van andere onderzoekers en hun opdrachtgevers in twijfel trekt, mag ook kritisch kijken naar de eigen motivatie. Waarom is het voor deze auteurs zo belangrijk dat Doorman geen held is?

Geschiedschrijving betekent, in de mooie woorden van A.Th. van Deursen, recht doen aan gestorvenen. Enthoven en Boer komen daar in hun oordeel over Doormans leven en sterven niet aan toe, in dit boekje net zomin als in de publicaties die eraan ten grondslag liggen. Vanuit een geschiedopvatting waarin niets toevallig gebeurt, plaatsen ze Doorman steeds opnieuw in het onbarmhartige licht van de zekerheid. Ze geven hem een drankprobleem. Ze stellen dat hij onder curatele stond, maar maken hem tegelijkertijd persoonlijk verantwoordelijk voor bijna alles wat misging. Ze ontszeggen hem engagement en vakken-nis, en duiden zijn behoedzaamheid eenzijdig als angst. Ze geven hem het nadeel van de twijfel.

C.C. (Caspar) Dullemond MA is zelfstandig tekstschrijver en historicus te Zwolle. Als buitenpromovendus aan de Universiteit Leiden onderzoekt hij de plek van Nederland en andere ‘kleine’ bondgenoten binnen de Britse propaganda in de Tweede Wereldoorlog. Eerder publiceerde hij over vroege beeldvorming van de Slag in de Javazee.

SCAN DE QR-CODE VOOR
DE NOTEN VAN DIT
ARTIKEL

De Javazee campagnes van schout-bij-nacht Karel Doorman

Auteurs	R. Enthoven & P.C. Boer
Uitgever	Van Soeren & Co, Amsterdam (2024)
Omvang	104 blz
Prijs	€ 24,00
ISBN	9789068811575

Van de macht des konings

Sinds de Tweede Kamerverkiezingen van vorig jaar krijg ik meer waardering voor het belang van de monarchie. In de kabinetsformatie uiten veel partijen hun zorg over de bereidheid van de PVV zich aan de Grondwet te houden. De partij van Geert Wilders, sinds de verkiezingen de grootste in de Tweede Kamer, had plannen om de rechten van moslims in Nederland in te perken. Hij beschouwde de islam als een ideologie en wilde geen islamitische scholen. Daarnaast heeft Wilders zich neerbuigend uitgelaten over de rechterlijke macht en over journalisten. Hoe bescherm je de rechtsstaat – neergelegd in de Grondwet – tegen democratisch gekozen politici die haar beschadigen?

‘Hoe bescherm je de rechtsstaat – neergelegd in de Grondwet – tegen democratisch gekozen politici die haar beschadigen?’

Nederland heeft geen gerechtshof waarin wetgeving wordt getoetst aan de grondwet. Artikel 120 van de Grondwet verbiedt de rechter zelfs dat te doen. Het is de wetgever – de regering, de Tweede en de Eerste Kamer – die zelf bepaalt of wetten constitutioneel in orde zijn. Wanneer die op dat punt in gebreke blijven zou er toch nog een rem moeten zijn. Nu is er op dat punt beweging. Er is discussie over de mogelijkheid van rechterlijke toetsing aan de Grondwet. Het zou een goede ontwikkeling zijn als dat tot grondwetswijziging zou leiden. Daarnaast mag de rechter nu al toetsen aan internationale mensenrechtenverdragen. Dat is ook een rem. Dat brengt mij bij de koning. Die heeft bij zijn inhuldiging de volgende eed afgelegd: ‘Ik zweer (beloof) aan de volkeren van het Koninkrijk dat Ik het Statuut voor het Koninkrijk en de Grondwet steeds zal onderhouden en handhaven. [...] Zo waarlijk helpe Mij God almachtig! (Dat beloof Ik!)’

We weten niet wat er in de regelmatige besprekingen tussen koning en minister-president allemaal ter sprake komt. Maar ik hoop en ik kan me voorstellen, dat het onderhoud en de handhaving van de Grondwet daar deel van uitmaakt. Ook de koning kan een rol spelen in de verdediging van de rechtsstaat. De basis daarvoor ligt in artikel 47 van de Grondwet: ‘Alle wetten en koninklijke besluiten worden door de Koning en door een of meer ministers of staatssecretarissen ondertekend.’ Je zou zeggen: daar ligt een basis voor koninklijke betrokkenheid. In ons land heeft het kabinet in 1950/1951 de Duitse oorlogsmisdadiger Willy Lages geen gratie verleend, omdat de toenmalige koningin Juliana dreigde haar handtekening onder het betreffende besluit te onthouden.’ In potentie speelt de koning dus een rol wanneer het kabinet zou dreigen de Grondwet te schenden. Het is alleen de vraag of een regeringscrisis daarin behulpzaam zou zijn. Het lijkt me toch vooral door communicatie en symboliek dat de koning een opvoedende rol heeft in de bescherming van de rechtsstaat. Ook dat is belangrijk. Daar ligt de macht des konings.

Het belangrijkste bezwaar is dat de koning niet democratisch gekozen wordt, maar zijn positie te danken heeft aan erfelijkheid. Dat klopt en daardoor is de koning juist niet afhankelijk van verkiezingen. Op het argument dat erfelijkheid geen rechtvaardiging van macht kan valt trouwens ook wel wat af te dingen. Het Nederlanderschap is ook erfelijk. Daar staat geen enkele prestatie tegenover. En toch ontlene verreweg de meesten daar hun kiesrecht aan. Het zijn maar speculaties. En het zou belangrijk zijn als de rechter in Nederland de mogelijkheid zou krijgen wetten aan de Grondwet te toetsen teneinde ontsporingen te voorkomen. We staan er dus niet alleen voor.

Prof. dr. Theo Brinkel is KVMO hoogleraar Militair-maatschappelijke studies aan de Universiteit Leiden. Hij schrijft deze column op persoonlijke titel.

Noot

<https://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/inleiding-hoofdstuk-2-regering/artikel-47-ondertekening-en-contraseign/>

EEN GEVAL VAN HARDNEKKIGE MISVORMING?

Analyse van recente revisionistische uitingen over de geschiedschrijving over de Javazee-campagne

KLTZ dr. Ph.M. (Flip) Bosscher krijgt op 28 april 1989 een koninklijke onderscheiding uitgereikt door Commandant Zeemacht VADM J.D.W. van Renesse (foto: collectie NIMH)

In 2024, nu 82 jaar later, blijft het hoe, wat en waarom van de Slag in de Javazee op 27 februari 1942 een bron van onderzoek en discussie. Dat is niet verkeerd. Veranderende contexten leiden tot nieuwe vragen, aanvullende inzichten aan de hand van nieuwe bronnen geven andere antwoorden. Dat is passend voor de laatste grote zeeslag van een vloot onder Nederlandse leiding, een nederlaag met groot verlies aan mensenlevens, recent beschreven in onder andere het *Marineblad* van februari 2022. In de oorlogsjaren en de periode kort erna werd de commandant van deze bondgenootschappelijke vloot, schout-bij-nacht Karel Doorman, het heldhaftige boegbeeld van een campagne om het Nederlandse moreel op te krikken.

Al direct na de slag waren kritische geluiden te horen en in de jaren daarna resulteerde dat in historisch onderzoek. Veel vragen werden op basis van onderzoek beantwoord, soms geheel, soms gedeeltelijk. Was dit treffen achteraf strategisch wenselijk? Was er tactisch gezien meer te halen geweest? Welke lessen waren te leren uit dit belangrijke *combined* optreden? Hoe hadden de militaire leiders zich gemanifesteerd? Was de slag, in een begrijpelijke poging het oorlogsmoreel op te vijzelen, niet misbruikt? En was daardoor de geschiedschrijving niet beïnvloed en zelfs misvormd geraakt?

Jawel, aldus Pieter C. Boer en Rob Enthoven. In een aantal publicaties schrijven zij over de strijd in Indië in 1941 en '42. Het zijn kritische werken, zowel aan het adres van de krijgskunst en de krijger, in het bijzonder schout-bij-nacht Doorman, als de geschiedschrijving en de schrijver van het standaardwerk over de Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog KLTZ dr. Ph.M. (Flip) Bosscher. Niet alleen achten beide critici de krijgskunst en geschiedschrijving misvormd, ook zijn zij uiterst kritisch over deze krijger en deze geschiedschrijver. Zij beoordelen zelfs hun karakter, kunde en integriteit negatief.

Een zuiver objectief verhaal over een verloren zeeslag met weinig overlevenden in een uiterst onzekere en existentieel bedreigende context, is op voorhand een uitdaging. Dat op zich zou al een rem moeten zetten op te ferme kwalitatieve uitspraken en conclusies, zoals die van Boer en Enthoven. Ze hebben zo veel gepubliceerd, dat het onmogelijk is al hun artikelen hier te behandelen.² Wel hoopt deze bijdrage aannemelijk te maken dat wie over de Slag in de Javazee meer wil weten – en zeker een toekomstige geschiedschrijver – niet op deze publicaties kan bouwen, maar zelf de onderliggende bronnen moet gaan verifiëren. Er blijken namelijk voldoende aanknopingspunten voorhanden om deze kritiek op Doorman en Bosscher te weerleggen.

‘Een zuiver objectief verhaal over een verloren zeeslag met weinig overlevenden in een uiterst onzekere en existentieel bedreigende context, is op voorhand een uitdaging’

Dit artikel is het eerste van een tweeluik in het *Marineblad*, waarin deze aanknopingspunten worden onderbouwd om daarmee de kritiek van Boer en Enthoven te ontcrachten. Het gaat speciaal in op de geschiedschrijving door Bosscher: hij zou Doorman tegen beter weten in de hand boven het hoofd hebben gehouden. Aan de hand van twee historische voorbeelden wordt aangetoond dat het gebruik van bronnen door Bosscher geheel anders is dan het tweetal critici ons willen voorhouden. Een tweede artikel, dat later verschijnt, behandelt meer de krijgskunst en de krijger. Ook dat artikel zal met andere voorbeelden aantonen dat bij een minder selectief gebruik van bronnen de conclusies van beide critici anders hadden moeten zijn.

Voorbeeld I: visies op de slag in de Javazee

Allereerst, wat willen de critici uitzoeken? ‘De centrale vraag is in hoeverre Bosscher als geschiedschrijver (...) in lijn bleef met de eerdere Nederlandse beeldvorming van Doormans handelen en in welke mate hij relevante informatie hierover heeft genegeerd.’ Zo schrijven zij in hun eerste publicatie uit 2019, *Schout-bij-nacht Doorman en de Javazee-campagne. Een geval van hardnekkige beeldvorming?*³

Waarom Bosscher? Deze auteur, marineofficier en historicus, die regelmatig in onder andere het *Marineblad*

Schout-bij-nacht K.W.F.M. Doorman, tweede van rechts, in gesprek met de commandant van mijnenlegger Hr.Ms. *Willem van der Zaan* KLTZ H.D. Lindner. De directeur van het Marine-Etablissement C.W. Heringa (midden) luistert aandachtig toe. Links LTZ1 J.J. Quéré, adjudant van de Marine Commandant te Soerabaja (foto: collectie Spaarnestad)

KTZ b.d. A.G. Vromans na WOII in dienst als medewerker van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, 1968 (foto: collectie NIMH)

publiceerde, kan worden beschouwd als de belangrijkste Nederlandse geschiedschrijver over de strijd ter zee in WOII. Als antwoord op voornoemde vraag halen de twee critici, naast Bosscher, vijf andere Nederlanders aan die Doorman prijzen om 'goed leiderschap en moed', gevolgd door liefst zestien buitenlandse historici die kritisch zouden zijn over Doorman.⁴ Het *pièce de résistance* van de kritische publicatie wordt gevormd door in te gaan op de wijze waarop Bosscher de acties van Doorman beschreef, inclusief die in de Javazee, met als belangrijkste ingrediënt dat negatieve informatie over Doorman zou zijn genegeerd. Niet alleen vanuit het buitenland, 'veelal uit Angelsaksische hoek', maar ook uit Nederland. En dat is tegelijk, kort samengevat, de slotconclusie.⁵

Vier van deze 'kritische' buitenlanders zijn kopstukken als Samuel E. Morison, die de officiële geschiedenis van de US Navy in WOII voor zijn rekening nam, Stephen W. Roskill, die hetzelfde deed inzake de historie van de Royal Navy, Ronald J. Spector, die een latere, goed leesbare versie van de Pacificoorlog schreef en bovenal de Brit Arthur J. Marder, die Roskill overklast.⁶ Hun kritiek op de Nederlandse vlagofficier wordt deels opgehangen aan diens actie tegen de Japanse invasievloot bij Zuid-Sumatra, die later in dit artikel uitvoeriger aan bod komt. Voor nu: Morison is kritisch op SBN Doorman, die te vroeg zou zijn omgedraaid voor vijandelijke luchtaanvallen en de Japanners hun gang liet gaan. '... some of the Netherlands naval commanders

in the Indies had not learned the lesson that that defense is impossible without an offensive posture', zo wordt hij geciteerd. Spector lijkt zich deels op Morison te baseren. Roskill deels ook, maar hij en Marder oordelen een stuk voorzichtiger over de Koninklijke Marine.

Het artikel in de Militaire Spectator laat niet alleen na deze nuances te noemen, ernstiger is dat de auteurs Morisons oordeel blijven herhalen en stelselmatig minder afwijzende oordelen over de geplaagde Nederlandse SBN negeren. Dit zet de lezer op het verkeerde been. Nergens wordt Morisons eindoordeel vermeld, opgehangen aan de Slag in de Javazee in zijn *The Two-Ocean War* uit 1963, zestien jaar na de publicatie van zijn eerdere kritiek. Morison toont in dit latere werk zelfs lof: 'Admiral Doorman, a fine type of fighting sailor', zelfs 'That great seadog never acknowledged defeat'. En: 'The main factors in this battle, any one of which would have doomed the allies to defeat, were complete lack of air power, bad communications, and the enemy's superiority in torpedoes. The most surprising thing about the battle was its duration. [...] That it lasted so long was due Admiral Doorman's stubborn determination and the admirable manner in which men of the three navies under his command fought and fought until they could fight no more.'⁷ Roskill oordeelde over dit gevecht: 'Though it is possible that more skillful tactical handling could have inflicted losses on the enemy and made his object more difficult, the final outcome of the Battle of the

Java Sea could hardly have been other than it was; [...]'.⁸ Maar 'more skillful tactical handling', of het gebrek daaraan, dat kon Doormans leiderschap die dag niet herstellen – daar zorgde de veelal superieur getrainde homogene Japanse vloot voor. De heterogene en deels minder goed getrainde en niet op elkaar ingespeelde geallieerde vloot was nu eenmaal zoals die was. Daarbij lijkt Morison niet te beseffen dat Doorman bleef doorvechten vanwege de ijzeren orders van commandant Zeemacht Nederlands-Indië en bevelhebber van de geallieerde zeestrijdkrachten aldaar VADM C.E.L. Helfrich, die hij uiterst loyaal en tegen zijn eigen oordeel in verrassend lang heeft proberen uit te voeren.

Vromans ontbreekt

Het bovenstaande lijkt op zichzelf al voldoende bewijs dat het wel meeviel met de tegenstelling tussen buitenlandse en Nederlandse historici inzake de strijd in de Javazee. Zelfs al zou de Nederlandse geschiedschrijving tot nu de buitenlandse negeren, negeert het artikel van de twee criticasters nota bene zelf het verreweg belangrijkste Nederlandse historische onderzoek over het treffen van 27 februari '42.

In 1961 publiceerde KTZ b.d. A.G. Vromans, werkzaam op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD), het tegenwoordige NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, zijn minuut-tot-minuut reconstructie van de Slag in de Javazee.⁹ Een monnikenwerk, eindigend, zoals in het buitenland gebruikelijk is bij dergelijke reconstructies, in een uitgebreide 'trekkaart' met de gestuurde koersen van de schepen op ieder moment van de slag. Hiervoor maakte Vromans, met de nodige assistentie, gebruik van allerlei Britse, Nederlandse, Australische, Amerikaanse en Japanse bronnen over de slag. Deze werden tegen elkaar afgewogen. Anders gezegd, de buitenlandse visies zijn hierin geïntegreerd. In de begeleidende tekst, die de slag van moment tot moment beschrijft, staat vaak ook kort wat een schip deed of waarnam indien van belang. De superioriteit van Vromans' werk blijkt wanneer die wordt vergeleken met een soortgelijke Japanse kaart die vermoedelijk goeddeels op Japanse gegevens berust.¹⁰ De Keizerlijke Marine overschatte de gevechtsafstanden, terwijl de koersen van de Geallieerden niet geheel kloppen. Laatstgenoemden overschatten die afstanden ook. Niet ongebruikelijk in een tijd van visuele afstandsmeting. Ongetwijfeld door de koersen van beide partijen op elkaar te ijken kwam Vromans, deskundig op de toenmalige scheepsartillerie, tot kleinere gevechtsafstanden. Beide trekkaarten maken zonneklaar hoe moeilijk de positie van Doorman was.

Het *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, het standaardwerk van Lou de Jong (directeur RIOD 1945-1979), berust wat betreft analyses van de zeegevechten in Indië ook op zijn maritieme deskundige in dit instituut, namelijk Vromans. Typerend voor gewraakte MS-publicatie is dat dit laatste onvermeld blijft en in plaats daarvan De Jong bekritiseert voor het niet lezen van een bepaald boek én dat Bosscher hem adviseerde.¹¹ Sterker, het werk van Vromans vormt de basis voor elke serieuze Nederlandse beschrijving van de Slag in de Javazee. Inclusief Bosscher en die in het *Marineblad* van februari 2022, die

voor een beter begrip kan worden herlezen.¹²

Vromans' kaart toont dat Doorman en de geallieerde scheepsmacht aan het begin van de slag doortastend in westelijke richting langs de kust varende (zoals hij vooraf met Helfrich was overeengekomen) de Japanse transportvloot probeerde te bereiken, maar uiteindelijk werd aangevallen door de parallel varende Japanse zware kruisers, terwijl verderop Japanse lichte kruisers en grote aantallen Japanse torpedobootjagers naar de kust draaiden en hem zo de weg begonnen te versperren. Er zat weinig anders op dan oostelijk weg te draaien, óók als de treffer op de kruiser *Exeter* zijn vloot niet in verwarring had gebracht.¹³ Maar ongehinderd door kennis beroept genoemde publicatie uit 2019 zich op een beperkte bron van ver voor Vromans; de zeehistoricus Milo, die in 1952 beweerde dat de order aan Doorman grote militaire potentie had.¹⁴ Later koppelt deze publicatie dit aan het gegeven dat Doorman bij zijn nadering de Japanse transportvloot kon zien, wat inderdaad zo was, maar dat hij vroegtijdig zou zijn afgedraaid.¹⁵ Deze klunzige geschiedschrijving suggereert dat Doorman – mede geplaatst in de context van de latere publicaties – incompetent, halfhartig, zo niet bangelijk zou zijn.

Voorbeeld II: de uitval richting Zuid-Sumatra op 14-15 februari 1942

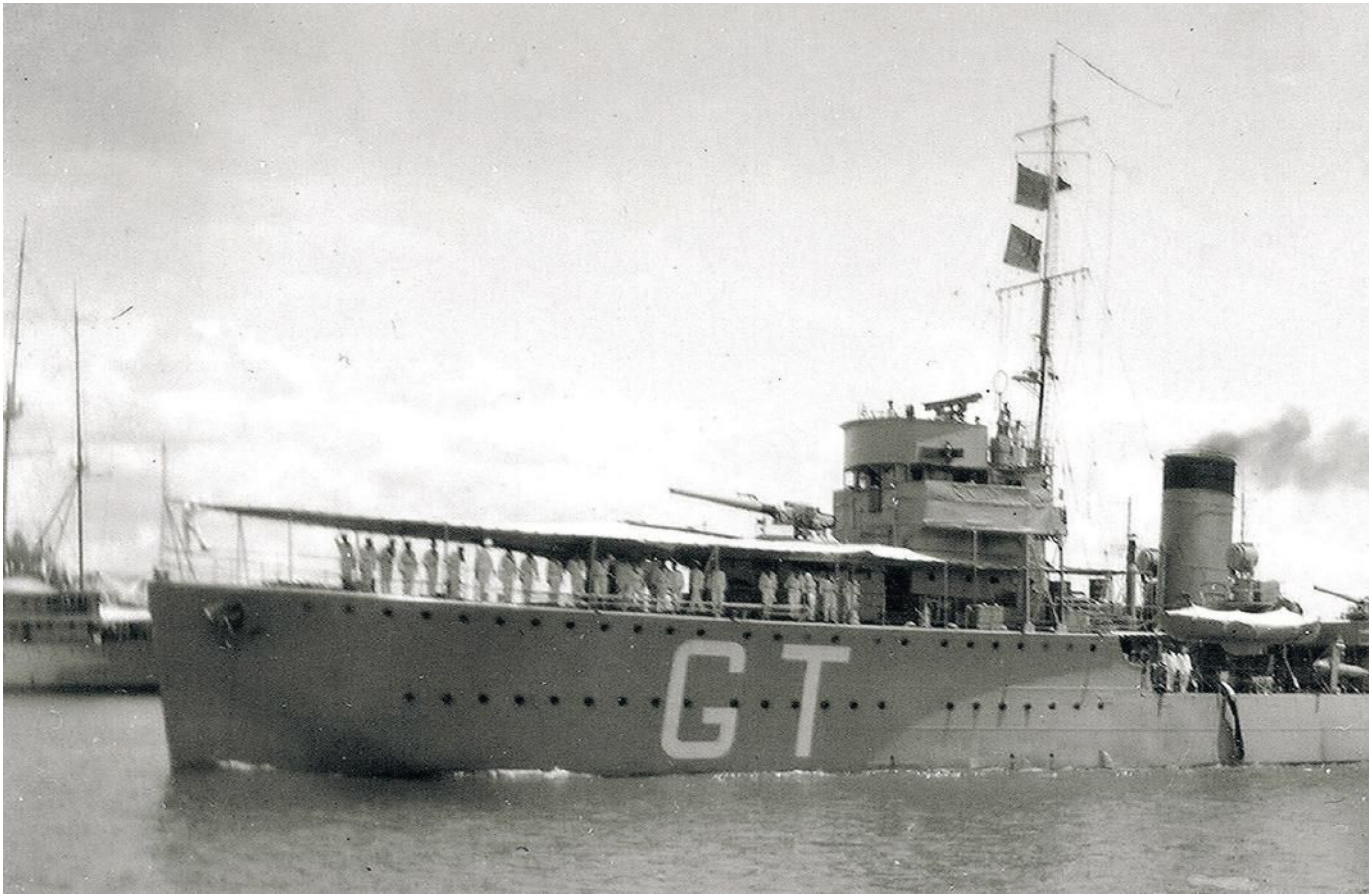
Het tweede voorbeeld uit genoemd artikel uit 2019 betreft een van Doormans iets eerdere vlootacties. Hiervoor is al de kritische mening van de Amerikaan Morison genoemd – die volgens auteurs Boer en Enthoven door velen werd gedeeld – dat Doorman zijn actie tegen de Japanse landingen in Zuid-Sumatra te vroeg opgaf na luchtaanvallen. Ook deze historische analyse zou Bosscher hebben veronachtzaamd.

De Japanse landingen op Zuid-Sumatra begonnen in de nacht van 14 op 15 februari. Doorman had besloten diezelfde nacht de vijand te naderen via de smalle, maar relatief korte Straat Stolze tussen Bangka en het ernaast gelegen eiland Billiton. De betrokken vijf geallieerde kruisers, Hr.Ms. *De Ruyter*, *Java* en *Tromp*, HMAS *Hobart* en HMS *Exeter*, werden voorafgegaan door vier parallel varende Nederlandse torpedobootjagers als bescherming tegen onderzeeboten, gevolgd door zes oude Amerikaanse torpedobootjagers. Om half zes in de ochtend van 15 februari liep de meest over rechts opererende jager, Hr.Ms. *Van Ghent*, op een kustrijf en ging verloren.

Een tactische beslissing: het jagerscherm

Een eerste discussie over deze actie betreft het al dan niet inklappen van het jagerscherm. Bosscher verdedigt in zijn studie Doormans beslissing het jagerscherm niet in te klappen in het smalste deel van de zeestraat, vanwege de lastige radiocommunicatie en de mogelijkheid dat vijandelijke onderzeeboten deze toegang afsloten. Andere Nederlandse onderzoekers bekritiseerden deze visie, zoals de latere VADM A.N. baron de Vos van Steenwijk. In een eindnoot vermeldt Bosscher dan ook dat De Vos van Steenwijk – en met hem Lou de Jong – een andere mening was toegedaan: het scherm had moeten worden ingeklapt.¹⁶

Hoe gaan de critici hiermee om? Er is geen melding dat Bosscher, zoals zijn eindnoot duidelijk maakt, zijn eigen

Torpedobootjager Hr.Ms. *Van Ghent* liep op 15 februari 1942 op een rif in de Straat Stolze (foto: collectie NIMH)

afweging van voor en tegens heeft gemaakt. Hij wordt simpelweg neergezet als iemand die Doorman blijft verdedigen en De Vos van Steenwijk negeert. Op die manier wordt Bosschers argument van een onderzeebootdreiging geheel genegeerd. Er is zeker iets voor te zeggen dat je een scherm hiertegen niet snel inklaapt waar de dreiging het grootst is: bij een zeestraat. Doormans beslissing was in die zin dus geen zwart-wit of goed-fout situatie. Nog afgezien van de luchtdreiging na zonsopkomst, moest Doorman rekening houden met een onderwaterdreiging en door koraalriffen lastig te navigeren water. Het rif dat de *Van Ghent* fataal werd is daarbij mogelijk niet goed in kaart gebracht.¹⁷

Wat tot nu toe in de geschiedschrijving niet is genoemd, is dat VADM Helfrich de functies van flottieljecommandant onderzeeboten, commandant torpedobootjagers en zelfs die van eskadercommandant, als vredestijdfuncties zag. Hij probeerde alle drie zoveel mogelijk aan wal vanuit zijn hoofdkwartier zelf te vervullen. Direct na het begin van de Japanse vijandelijkheden aanvang december 1941, schafte hij zelfs de flottieljecommandanten onderzeeboten en commandant torpedobootjagers af. Al daarvoor zond hij de commandant van de torpedobootjagers vaak niet eens een 'ter kennisname' van zijn orders.¹⁸ Het gevolg van deze wijze van commandovoering lijkt duidelijk. De coördinatie van het optreden van de jagers viel weg: juist deze commandant had een beter overzicht om het scherm tijdelijk te kunnen versmallen.

Dit alles geeft al aan hoe complex een dergelijke discussie achteraf over de besluitvorming van schout-bij-nacht Doorman is. Scherpe kritiek zoals die van De Vos van Steenwijk is onmisbaar om van te leren. De moeizame remedie had moeten zijn; minder beslissingen genomen op het vlaggenschip, maar veel meer eigen initiatief op lagere niveaus, sowieso van groot belang bij nachtelijke gevechten, te beginnen met flottieljecommandanten en later bij de individuele commandanten. De Japanners waren al zo ver en de Britse aanpak in deze oorlog, bekend als *The Nelson touch*, ging steeds verder in deze richting.

Een nieuwe tactische beslissing: Doorman keert om

Nadat Straat Stolze was gepasseerd werden de vijf geallieerde kruisers en acht resterende torpedobootjagers (de *Banckert* stond de *Van Ghent* bij) om 09:00 uur in de ochtend van 15 februari verkend door een Japans vliegtuig. Vlak voor het middaguur begonnen zware luchtaanvallen. Even na 13.00 uur besloot Doorman terug te keren via Straat Stolze. Veilig waren de Geallieerden niet. Tot aan het eind van de middag kregen zij met tussenpauzes bom-aanvallen te verduren.

In Japanse ogen keerde Doorman vroeg om, voordat hun bommen waarneembare schade hadden aangericht.¹⁹ Er was veel te zeggen voor omkeren, naar mening steller dezes, wat later of wat vroeger. Na verkend te zijn wist de Nederlandse vlagofficier dat de vijand op hem zou rea-

geren. Allereerst met bommen vanuit de lucht. Dat was gebeurd bij zijn eerste actie, waarin de kruiser USS *Marblehead* dusdanig werd beschadigd dat deze terug moest naar de Verenigde Staten, terwijl op de USS *Houston* de achterste geschutstoren werd uitgeschakeld en het richttoestel voor de luchtafweer op de *De Ruyter* ook, maar het werd snel gerepareerd. Inderdaad volgden nu dus weer zware bombardementen. De Japanse luchtverkenning bleef het geallieerde eskader die dag voortdurend volgen. Zelf moest Doorman het zonder behoorlijke luchtverkenning stellen. Hij wist waar de landingen waren, maar wist niet waar de krachtige Japanse ondersteuningsmacht was, die er ongetwijfeld zou zijn.

Dit is de in het artikel uit 2019 zo bekritiseerde beslissing. Deze wordt op dezelfde manier behandeld als de aanloop in Straat Stolze. Bosscher wordt neergezet als iemand die Doorman tegen beter weten in verdedigt. Ook hier wordt De Vos van Steenwijk, wederom zeer kritisch over Doorman (niemand aan boord van de *Tromp* waarop deze officier toentertijd diende zag de noodzaak van de terugtocht in), opgevoerd als de ultieme arbiter, gesteund door de negatieve opinies over deze beslissing van genoemde historici als Morison en Roskill. Ook hier wordt door Boer en Enthoven, Bosschers afweging afgedaan als een vooringenomen opinie. Maar Bosscher beriep zich voor zijn analyse grotendeels op SBN b.d. en tactisch-doctrinaire denker J.F.W. Nuboer. De Vos van Steenwijk vermeldt in

‘Doorman wist dat de vijand op hem reageerde, mede dankzij permanente luchtverkenning’

zijn boek dat, volgens Nuboer, Doorman zeker met de Japanse vloot in botsing zou zijn gekomen, maar gaat helaas direct verder met zijn eigen opinie dat Doorman had kunnen doorvaren en een goede kans maakte de Japanse landingsvloot te onderscheppen.²⁰ Nuboer publiceerde vertalingen van de officiële Japanse geschiedschrijving in het *Marineblad* in de jaren 1974-1977, daarna gebundeld als *De Japanse Marine Operaties tegen Nederlands-Indië (Uit Japanse Bron)*.²¹ Dat hij slechts een selectie hieruit publiceerde, maakt het aannemelijk dat hij meer van de inhoud kende. Hij noemt de kritiek van Morison en Roskill ‘wel zeer ongefundeerd’ en stelt dat Doorman zeker in botsing zou zijn gekomen met de Japanse ondersteuningsgroep.²²

Het artikel van beide critici laat verder onvermeld dat Bosscher (p. 237-238) duidelijk ingaat op de controverse tussen De Vos van Steenwijk en Nuboer inzake Doormans omkeren. Na het weglaten van overige context en onderzoek door beide critici bij hun analyse van de actie bij Straat Stolze, wordt hiermee hun aanpak nog duidelijker. Nuboer blijft zelfs geheel ongenoemd in deze context, waarmee veel relevante achtergronden vervallen in de afweging die Bosscher maakte ten gunste van Doorman. Nu wil de ironie dat juist het nummer van de *Militaire Spectator* waarin de publicatie van voornoemde criticasters is opgenomen, veel aandacht besteedt aan de dan net gepubliceerde (bijna) volledige vertaling van de Japanse officiële geschiedenis. Uitgebreider nog dan bij Nuboers gedeeltelijke vertalingen komt het Japanse handelen naar voren in deze *The Operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal*.²³

De Japanse visie: een gemiste kans om Doorman te verpletteren²⁴

De Japanners landden pal voor de westelijke uitgang van Straat Bangka, beschermd door torpedobootjagers en lichte kruisers. De hoofdmacht onder VADM Jirebu Ozawa bevond zich in de ochtend van 15 februari '42 honderd zeemijl ten noordoosten hiervan. Deze dekte daarmee ook een nadering door bijvoorbeeld Straat Stolze. De harde kern van de hoofdmacht bestond uit vijf zware kruisers, een klein vliegkampschip en nog enige kleinere jagers. Volgende om Doorman te verpletteren. Waarom gebeurde dat niet?

Japanse luchtverkenning maakte spoedig duidelijk dat Doorman naderde. Deze luchtverkenners schatten de Geallieerden sterker in dan ze waren; er werd onder andere een slagschip gemeld. Dit maakte Ozawa voorzichtig. Hij ging op tegenkoers, tot op 65 zeemijl van de *Striking Force*, om zo een vroegtijdige ontmoeting te voorkomen. De Japanse vlagofficier hoopte dat luchtaanvallen de vijand nog vóór de zeeslag zouden verzwakken. Ondertussen berichtte het ene na het andere Japanse verkenningsvliegtuig dat Doorman niet over een slagschip beschikte.

Straat Banka
(bron: Atlas
van Tropisch
Nederland, 1938)

De officiële Japanse geschiedenis haalt ernstige kritiek op Ozawa aan. Zijn vloot had de geallieerde dichterbij visueel moeten volgen. Zijn optreden en dat van de verkenning wordt zelfs beschreven onder de uiterst kritische titel 'Een gemiste kans om de vijandelijke vloot te vernietigen.' Ozawa verdedigde zich tegen deze kritiek. Zijn hoofdtak was het beschermen van de landingsvloot en hij wist nog niet of er verdere geallieerde schepen ter versterking zouden komen.²⁵ De 'voorzichtige' Ozawa speelde overigens later in WOII een hoofdrol in de twee laatste zeer grote zeeslagen tegen Amerikanen en bekleedde toen zelfs de functie die eerder door de beroemde admirals I. Yamamoto en H. Togo was ingevuld; bevelhebber van de Gecombineerde Vloot. Hier zien we het Japanse professionele militaire systeem met analyse van leiderschap in actie. Keiharde kritiek op eigen optreden, maar dit gebeurde om het systeem te verbeteren en niet om op de man te spelen.

Nuboer schreef al dat Doorman nabij Bangka vrijwel zeker zou zijn vernietigd in een zeeslag.²⁶ Dat lijkt geen groot-spraak. Doormans sterkste kruiser was de *Exeter* met 6 kanons van 20 cm, daarna volgde de kleinere *Hobart*, de nog kleinere *De Ruyter*, de verouderde *Java* en de flot-tieljeleider *Tromp*. De laatste was in grootte halverwege een kleine kruiser en een torpedobootjager in.²⁷ Los van de kleinere schepen als jagers bezat Ozawa dus vijf zware kruisers, elk veel groter en zwaarder bepantserd dan HMS *Exeter* en uitgerust met 10 kanons van 20 cm plus de zware torpedobatterijen die later in de Javazee beslissende klappen zouden uitdelen.

Een onverwachte wending

Sinds het verschijnen van hun artikel in 2019, hebben Boer en Enthoven bovengenoemde officiële Japanse geschiedenis wél gelezen, zo blijkt uit hun in 2022 verschenen boek *The Battle for Palembang 14-15 February 1942*.²⁸ Zij bevestigen nu dat Doormans omkeren terecht was. Dit hadden beide auteurs al lang kunnen weten als ze Bosschers bron, Nuboer, niet systematisch hadden genegeerd. In hun boek overigens geen woord erover dat Bosscher, zich baserend op Nuboer, het bij het rechte eind had. In plaats daarvan verwijten ze Doorman in deze actie plotse-ling iets anders, te weten dat hij niet door Straat Bangka was gevaren, waardoor hij direct bij de Japanse landingen zou uitkomen! Ze betogen dat Straat Stolze net zo gevaar-lijk was en weinig ruimte bood als Straat Bangka.²⁹ Dat laatste gold slechts in mindere mate voor de hele Straat Stolze, maar vooral voor het korte, door eilandjes versper-de stukje, waar de *Van Ghent* strandde.

Een belangrijk deel van de analyse door KTZ J.C. d'Engelbronner - die zij gelet op bronvermeldingen blijk-baar hebben gelezen - waarom Straat Bangka voor Door-man *nicht im Frage* kwam bij een nachtelijke doorvaart, laten de twee critici evenzeer onvermeld. De vijandelijke sterkte was bij de Geallieerden onbekend, terwijl eigen ontdekking niet onaannemelijk was. Het element van ver-

KL TZ J.F.W. Nuboer
in 1944 (foto:
collectie Anefo,
Nationaal Archief)

De Britse zware kruiser HMS *Exeter*, nam deel aan de actie op 15 februari in de Gaspar Straten en was toen het zwaarst bewapende schip van de gecombineerde vloot (foto: collectie NIMH)

rassing ging zo verloren, terwijl het bevaarbare deel van de zeestraat zó smal was dat hoge (gevechts)snelheid niet mogelijk was.³⁰ Wat in het artikel van Boer en Enthoven verder ontbreekt, is een verwijzing naar de kaart in de officiële Japanse geschiedenis met patrouillezones tot diep in deze zeestraat – Doorman zou zeker ontdekt zijn.³¹

‘Misvorming is iets heel anders dan andere accenten leggen in een afweging’

Deelconclusie: een geval van hardnekkige misvorming?

De vraag die voorlag, is of de Nederlandse geschiedschrijving inzake de acties van de Koninklijke Marine en hun Geallieerden in de strijd om Nederlands-Indië zuiver is geweest, met name door Bosscher. Boer en Enthoven stellen dat deze geschiedschrijving zich nooit heeft kunnen losmaken van het ophemelen van SBN Doorman. Een tendens die vooral gedurende de Tweede Wereldoorlog voortkwam uit propaganda om het geknakte moreel op te vijzelen. Daartegenover stond buiten- maar ook enige binnenlandse kritiek in de jaren direct na de oorlog.

Dit alles heeft, zeker na 1950 gestaag plaats gemaakt voor serieus onderzoek door Bosscher – en de twee andere kopstukken, De Jong en Vromans – met voldoende ruimte voor hoor en tegenhoor en opnames van internationale bronnen, waaronder ook Japanse. Maar beide critici ver-

wijten Bosscher zeer selectief gebruik van bronnen. Door kritische bronnen te negeren, zou Bosscher over het optreden van Doorman en de Koninklijke Marine als geheel een kwalijk positief beeld schetsen. De twee bovenstaande voorbeelden, over de slag zelf en de daaraan voorafgaande actie nabij Sumatra, tonen echter dat Bosscher wel degelijk voors- en tegens tegen elkaar afwoog. Het blijken juist Boer en Enthoven die hier systematisch essentiële zaken buiten beschouwing laten in Bosschers afwegingen. Anders gezegd, zij maken zelfs nauwelijks afwegingen om tot een objectief geschiedbeeld te komen. Dat is misvorming, wat iets heel anders is dan andere accenten leggen in een afweging.

Of deze misvorming hardnekkig is? Een volgend artikel van dit tweeluik zal aantonen dat zij in het geval van de krijgskunst en de krijger, in de persoon van Doorman, op dezelfde voet doorgaan.

Dr. J. (Jaap) Anten is maritiem historicus en promoveerde in 2011 op het proefschrift ‘Navalisme nekt onderzeeboot’. Hij is verbonden aan de denktank Defensiebeleid en Krijgsmacht van de Gezamenlijke Officierenverenigingen (GOV|MHB).

SCAN DE QR-CODE VOOR
DE NOTEN VAN DIT
ARTIKEL

Diversiteit

De zoektocht naar de perfecte formatie van het kabinet is de honderd dagen inmiddels gepasseerd. Wie met wie is het beste in staat om voor onbepaalde tijd, gekenmerkt door veel onvoorspelbaarheden, de meest optimale koers uit te zetten?

‘Alle incidenten die ik heb meegemaakt, van pesterij tot aanvaringen, kunnen worden verklaard door een gebrek aan respect voor diversiteit binnen de bemanning’

Berend van de Kraats is oud-onderzeeboot-commandant en nu sociaal ondernemer. Met OceansX, werkt hij nu aan nieuwe manieren van organiseren waarbij het collectief menselijk potentieel optimaal benut wordt om te werken aan wat ons dierbaar is.

**BLIJF
IN CONTACT**

Het doet me denken aan de discussies die we bij de Onderzeedienst hadden. Discussies die meestal na incidenten ontstonden. Discussies of we de managementteams (MT) van de bemanningen moesten gaan ‘matchen’ voor een succesvolle samenwerking. We kenden iedereen immers dondersgoed. De (onder)officieren die het tot het MT hadden geschopt hadden stuk voor stuk meer dan tien jaar ervaring aan boord van varende Nederlandse onderzeeboten. Daarnaast hadden ze in hun loopbaan allerlei persoonlijke ontwikkeling cursussen doorstaan, waar ze als gele, groene of blauwe plant c.q. brononderzoeker keurig ‘gecategoriseerd’ van terugkwamen. Dus matching zou een logische optie zijn.

‘Ja, jij hebt makkelijk praten; de samenstelling van de bemanning van een onderzeeboot is vast geoptimaliseerd om in een hoog risico omgeving weken achtereen, in een kleine ruimte gereed te zijn om op het juiste moment te presteren!’ Als ik met geïnteresseerden mijn ervaringen deel over de verschillende bemanningen, merk ik dat ze er eigenlijk altijd vanuit gaan dat er die specifieke matching plaatsvond. Nee dus, dat deden we niet. We hadden het wellicht wel gewild, maar daarvoor is een overschot nodig aan gekwalificeerd personeel. En die luxe hadden we simpelweg niet. Wie wel? Soms probeerden we ‘een beetje’ te optimaliseren. Meestal om team-ervaring(en) te behouden of vriendschappen (of de negatieve variant: persoonlijke voorkeuren) niet te schaden of te doorbreken. Dit proces was niet objectief. Zelfs de zweem van ‘een beetje’ optimaliseren zorgde al voor een vals gevoel. Een vals gevoel dat succes van tevoren maakbaar zou kunnen zijn.

Ik durf te beweren dat de mogelijkheid tot optimaliseren van een teamsamenstelling de noodzaak aantast om (hernieuwde) aandacht te hebben (en houden) voor het waarderen van de diversiteit in een team. Het tast het brede perspectief aan dat iedereen verschillend is en dus uniek kan bijdragen op de onverwachte, doorslaggevende momenten. Alle incidenten die ik heb meegemaakt, van pesterij tot aanvaringen, kunnen worden verklaard door een gebrek aan respect voor diversiteit binnen de bemanning. Oftewel diversiteit is cruciaal om in staat te zijn om op het juiste moment de juiste beslissing te kunnen nemen.

Waardering van diversiteit in een nieuw samengestelde bemanning is er niet opeens. Het is ook niet gezegd dat deze waardering er niet is in een bemanning waarin heel veel onderlinge vriendschappen bestaan. Waarderen van diversiteit is een sociale norm binnen een functionerend geheel. Een ongeschreven standaard van hoe men vindt dat men zich hoort te gedragen. Het vraagt onaflatende aandacht in elke fase van elke reis. Optimale matching is daarmee totaal geen garantie om over zes maanden in staat te zijn betere beslissingen te nemen. Dus waarom dan zoveel aandacht voor een uitgekauwde kabinetsformatie? Die luxe in variaties (en tijd) hebben ze helemaal niet.

Oftewel terug naar de verkiezingsuitslag: vul het kabinet naar rato van die uitslag, vertrek uit de haven en ga werken aan de normering van diversiteit binnen de groep mensen waar je het mee te doen hebt. Dat scheelt veel tijd en energie (oftewel menselijk potentieel) op weg naar een volgende verkiezingsronde.

De Beschrijvingsbrief 2024 geeft inzicht in de relatie tussen de doelstellingen, plannen, activiteiten, begroting en resultaten van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren (KVMO). Hierbij wordt teruggekeken naar 2023 en vooruitgeblikt naar 2024 en verder.

In hoofdstuk I is in het statutaire jaarverslag een terugkoppeling op de drie statutaire doelstellingen van de vereniging opgenomen. Hoofdstuk II omvat het secretarieel jaarverslag, waarin de bestuurlijke samenstelling en staat van de vereniging wordt beschreven. In het III hoofdstuk zijn de bestuurlijke activiteiten, inclusief die van de afdelingsbesturen, beschreven.

Hoofdstuk IV gaat in op de plannen voor het huidige jaar met een doorkijk naar de komende jaren. Hoofdstuk V gaat in op de begroting van 2024. In het laatste hoofdstuk zijn de statutaire personele wijzigingen van het hoofdbestuur opgenomen. Het gevoerde financiële beleid en de financiële verantwoording over 2023 zijn voor leden op te vragen bij het secretariaat en worden ter inzage uitgedeeld bij de Algemene Ledenvergadering.

Hoofdstuk I Statutair jaarverslag 2023

1.1 De Zeemacht

De KVMO heeft zich in 2023 opnieuw onverminderd ingespannen met gevraagd en ongevraagd advies aan beleidsmakers, politici en andere besluitvormers. Dit om bij te dragen aan een goede positie voor de zeemacht en, via de GOV|MHB, voor de gehele defensieorganisatie. De samenwerking met de andere officierenverenigingen is voortgezet, zodat namens de gezamenlijke officierenverenigingen (resp. KVMO, NOV en KVNRO) een krachtig geluid kan worden afgegeven. Deze samenwerking verliep ook in 2023 in goede sferen. Meer informatie over de voortgang van de GOV|MHB is te vinden in hoofdstuk 1, paragraaf 3.

1.2 De zichtbaarheid

De KVMO is in 2023 weer in toenemende mate actief geworden op de website en via sociale media. Een overzicht van deze inspanningen is opgenomen in paragraaf 1.2.2. In de afgelopen jaren is hard gewerkt om de zichtbaarheid van de vereniging te vergroten. Duidelijk is echter, dat de KVMO nog altijd tijd en aandacht kan investeren om de zichtbaarheid in het digitale domein te vergroten. In de externe communicatie is veel aandacht uitgegaan naar de voortgang in de arbeidsvoorwaardengesprekken. Hieromtrent zijn veel nieuwsberichten geplaatst, zijn er online voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd en is de achterban via digitale formulieren geraadpleegd in toenadering naar een akkoord. Rond het arbeidsvoorwaardenakkoord is in de communicatie veel samengewerkt met de drie verenigingen in de GOV|MHB.

1.2.1 Marineblad

Het *Marineblad* is in 2023 acht keer verschenen. Twee edities kregen een thema: in MB3 (mei) over het vijftig jarig bestaan van het UK/NL *Amphibious Force* en MB8 (december) over het KVMO-symposium. De vaste rubrieken (Vanuit het buitenland, KVMO-zaken, columns en cartoons) zorgen voor het herkenbare 'geluid' van het blad. Omdat het ook de aandacht trekt van Tweede Kamerleden en de media, draagt *Marineblad* actief bij aan de discussie rondom een voor haar taak berekende zeemacht. In 2023 is door de hoofdredactie een begin gemaakt met de uitwerking van het document *Visie Marineblad 2023*, waarin enkele pijlers van ontwikkeling zijn geïdentificeerd. Dit betreft het uiterlijk van het blad, dat vanaf MB1 (februari) is 'herrijkt', alsook een bredere focus op het gebruik van hoogwaardig beeldmateriaal

door toenemende samenwerking met het Mediacentrum Defensie en de afdeling Communicatie Koninklijke Marine. Deze stilistische wijzigingen zijn positief ontvangen. Daarnaast is de digitale zichtbaarheid van het blad vergroot. Dit onder andere middels digitalisatie van de jaargangen 1947 t/m 2000 onder auspiciën van de Koninklijke Bibliotheek. Deze jaargangen zullen binnenkort beschikbaar komen via de database Delpher. Daarnaast wordt het *Marineblad* per 2024 ook opgenomen in de collectie van de British Library, wat onze zichtbaarheid in het buitenland moet vergroten. Als laatste is een begin gemaakt met de ontwikkeling van een *Marineblad*-website. Hierop zijn veel jaargangen digitaal inzichtelijk en recente edities worden als losse web-artikelen aangeboden. Dit moet het delen van online content bespoedigen en het voor geïnteresseerden makkelijker maken *Marineblad*-artikelen digitaal te lezen en/of te gebruiken als naslagwerk. Doel is om tijdens de ALV van 3 juli 2024 de website te lanceren.

1.2.2 Websites & social media

Via www.kvmo.nl informeert de KVMO een breder publiek over haar activiteiten en standpunten. De weblog van de voorzitter trekt niet alleen de aandacht van leden maar ook van vertegenwoordigers van de media en de politiek. In de beschrijvingsbrief van 2022 werd de verwachting geschetst dat de website in 2023 beter bezocht zou worden door een toename in verenigingsactiviteiten post-corona enerzijds en door de onderhandelingen rond de nieuwe arbeidsvoorwaarden anderzijds. Het best bekeken artikel in 2023 betrof 'Bonden adviseren: teken bezwaar aan tegen invoering WTP' (resp. 1336 weergaven). De weblogs van de voorzitter KVMO blijven populair en kennen ten opzichte van 2022 in 2023 iets meer weergaven. De best bekeken blog is 'Bijzaak?' (1296 weergaven). De activiteiten pagina is als vanouds goed bezocht, met gebruikelijk ruim 100 weergaven per toegevoegde activiteit. Het is dan ook belangrijk dat activiteiten tijdig worden toegevoegd aan de website. Door de toegenomen activiteiten van de vereniging en de voortgang rond de arbeidsvoorwaarden, is de hoeveelheid content voor de website iets afgenomen van 150 artikelen in 2022 naar 118 artikelen in 2023.

Weblogs

De weblogs van de voorzitter KVMO gaan over actuele onderwerpen op het gebied van personeel, Koninklijke Marine en bredere geopolitieke ontwikkelingen. De weblogs worden op de KVMO-website, facebook en LinkedIn geplaatst. Ze worden geregeld door de landelijke media als nieuwsitem opgepikt en door politici

gebruikt als informatiebron. In 2023 zijn er 11 weblogs gepubliceerd met in totaal 7944 weergaven.

Social Media

Facebook/Instagram. In 2023 is de Facebookpagina van de KVMO niet geüpdatet. De hoeveelheid interactie is dermate laag, dat hierin geen informerende functie is. De sociale mediastrategie zal in 2024 opnieuw bekeken worden met de mogelijkheid om cross-platform artikelen te publiceren. De KVMO is sinds 2023 actief geworden op Instagram. In 2023 groeide het account van 0 volgers naar ruim 250. Met name jonge officieren/leden volgen dit account. Instagram werd in 2023 volop benut door de KVMO om leden te informeren over onder andere het symposium, de verhuizing en het arbeidsvoorwaardenakkoord. De KVMO is actief onder de naam KVMO.nl en bereikt met dit account een andere doelgroep.

Twitter. Zowel de voorzitter KVMO (@Voorzitter_KVMO) als het HSGO van de GOV|MHB (@HSGO_GOV|MHB) zijn ook in 2023 actief geweest op Twitter. Berichten op de KVMO- en ProDef-websites worden door gebruikelijk getweet, waardoor het bereik en de betrokkenheid vergroot wordt. Het arbeidsvoorwaardenakkoord in het najaar van 2023 bleek het drukste moment op zowel de social media-pagina's als de website.

LinkedIn. De voorzitter is onder zijn eigen naam actief op LinkedIn. Gebleken is dat de artikelen die op LinkedIn worden geplaatst het grootste bereik hebben van de publicaties die op de verschillende sociale media worden geplaatst. Om die reden heeft Marineblad per december 2021 een eigen LinkedIn-pagina opgezet om de digitale artikelen in een breder netwerk te publiceren. In 2022 groeide het aantal volgers naar 400; in 2023 is dat aantal gestegen naar 670.

Nieuwsbrieven

Met de geregeld uitgebrachte digitale nieuwsbrief KVMO via Mailchimp worden leden die zich hiervoor hebben aangemeld geïnformeerd over de belangrijkste actuele onderwerpen. De brieven hebben ook in 2023 een relatief hoog 'openings'- en 'klik'-percentage gehad. In 2023 zijn er in totaal 13 nieuwsbrieven verstuurd met een gemiddelde 'click-rate' van 51%. Dat betekent dat ruim de helft van alle geadresseerden de nieuwsbrief heeft geopend.

1.2.3 KVMO-leerstoel

Het zwaartepunt van de KVMO-leerstoel militair-wetenschappelijke studies aan de Universiteit Leiden, die is ingesteld in 2007, ligt op bijdragen aan het onderwijs binnen het Instituut Politieke Wetenschap, zowel in de bachelor- als in de masterfase. Daarbij betreft het vakken die militair-maatschappelijke vraagstukken in den brede behandelen, inhakend op de actualiteit. Namens de KVMO nemen KTZ Woudstra en KTZ b.d. Turnhout zitting in het curatorium. Namens de KVMO is prof. dr. T.B.F.M. (Theo) Brinkel bijzonder hoogleraar Militair-Maatschappelijke Studies aan de Universiteit Leiden. Theo Brinkel is tevens universitair docent internationale veiligheidsstudies aan de Nederlandse Defensie Academie en in die hoedanigheid columnist voor het Marineblad.

1.2.4 Coalitie voor Veiligheid

De KVMO, maakt naast de zusterverenigingen NOV en KVNRO, deel uit van de Coalitie voor de veiligheid (CvV). De coalitie groeit gestaag en bestaat uit zeventien vakbonden en beroepsorganisaties uit de sector veiligheid en vormen samen de Coalitie voor

Veiligheid met als doel een sterk front te vormen en de politiek te bewegen meer te investeren in veiligheid. Op 8 november 2023 zou de coalitie het symposium 'Geweld richting het uniform' organiseren met onder andere sprekers namens de Veiligheidsregio Haaglanden, Politie en het Veteraneninstituut. Het symposium is verplaatst naar 20 maart 2024.

1.2.5 Denktank Defensiebeleid en Krijgsmacht (D&K)

De KVMO levert een bijdrage aan de werkgroep Defensiebeleid en Krijgsmacht (D&K). Deze bestaat uit leden met interesse in internationale veiligheidsaspecten en de krijgsmacht en streeft drie doelen na:

- Het fungeren als denktank voor het hoofdbestuur van de KVMO en GOV|MHB bij het geven van 'een professionele mening over de krijgsmacht en het meedenken over vrede en veiligheid'.
- Het actief stimuleren van officieren om mee te denken over het beleid van Defensie en de Krijgsmacht.
- Het bieden van een platform voor de meningsvorming over het militaire beroep.

In 2023 is de hoofdredacteur van het *Marineblad* uitgenodigd deel te nemen aan de vergaderingen. Deze ervaring was positief en voor 2024 wordt gekeken naar mogelijkheden om het *Marineblad* meer te betrekken bij de output van de werkgroep.

1.2.6 Activiteiten

In 2023 heeft de KVMO weer diverse activiteiten georganiseerd. De vaste activiteiten zoals de ALV, het seminar, de 64-jarigendag en de regioborrels vonden plaats in dezelfde hoedanigheid als in 2022. In 2023 vond op donderdag 22 juni het **Maritiem Evenement** voor het eerst sinds 2019 weer doorgang. Het evenement werd als vanouds goed bezocht en het was uitermate geslaagd. De week daarvoor, op donderdag 15 juni, vond de 109e **Algemene Vergadering** plaats in de Marineclub te Den Helder. Tijdens deze vergadering is penningmeester KLTZ (LD) b.d. René van de Burgt verrast met het KVMO-erelidmaatschap. In de middag verzorgde het Marinemuseum een rondleiding door de nieuw geopende expositie 'de schatkamer'.

In april werd de **oprichting van de KVMO** herdacht met een kranslegging bij het herdenkingsmonument van Zr.Ms. *Adder* op de begraafplaats van Huisduinen. Bij de kranslegging waren bestuurs- en ereleden van de KVMO aanwezig, alsook vertegenwoordiging van de Koninklijke Marine, de wethouder van Den Helder en bestuursleden van de stichting Gedenkteken Zr.Ms. *Adder*. Ook is er namens het Korps Adelborsten een krans gelegd. Op 5 juli heeft de stichting Gedenkteken Zr.Ms. *Adder* nog een krans gelegd bij het *Adder*-monument op de Scheveningse boulevard, ter nagedachtenis aan de ramp van 1882. Op donderdag 14 september heeft de stichting, met medewerking van de KVMO bij het graf van LTZ2 Evert van Voorthuysen, die bij de ramp met de rammonitor om het leven kwam, een herdenkingsbordje onthuld.

Op woensdag 11 oktober vond de traditionele **64-jarigendag** 'Van UKW naar pensioen' plaats in het MEA. Doelstelling van die dag is het informeren van deelnemers over alle onderwerpen die relevant zijn bij het passeren van de pensioengerechtigde leeftijd. Op woensdag 22 november vond het **KVMO-seminar** 'Onbemand maakt onbemand' plaats in het Marine Etablissement te Amsterdam. Het thema draaide om de vraag hoe de Koninklijke Marine en de overige krijgsmachtdelen een aantrekkelijke werkgever worden; niet alleen om nieuw talent te werven, maar vooral om deze te behouden. Het seminar werd drukbezocht, met ongeveer 120 aanwezigen. Naar aanleiding van het seminar is in het *Marineblad* (december) een overzichtsartikel gepubliceerd.

1.3 De collectieve belangenbehartiging

Namens de KVMO treedt de Centrale voor Middelbare en Hogere Functionarissen (CMHF) -sector Defensie, bestaande uit de GOV|MHB, KVMO, NOV en de KVNRO, op als onderhandelingspartner met de werkgever Defensie. In het sectorbestuur van de CMHF-sector Defensie en in de Ledenraad van de GOV|MHB, waarin de KVMO is vertegenwoordigd, worden inzet en standpuntbepaling met betrekking tot de verschillende onderwerpen van overleg met Defensie voorbereid en vastgesteld.

Het Georganiseerd Overleg sector Defensie

Nadat we in 2022 een arbeidsvoorwaardenakkoord hebben afgesproken, stond begin 2023 in het teken van de uitwerking van een aantal onderdelen van dit akkoord en pensioengerelateerde onderwerpen. Zo is er een besluit genomen met betrekking tot het moment van overgang van de opleidingstabel naar de salaristabel. Bijna alle opleidingen zullen na het voltooien van het algemene deel van de opleiding overgaan naar de salaristabel. Voor officieren in de lange opleiding (MWO) geldt dat zij na vier jaar overgaan naar de salaristabel. Deze afspraak heeft als gevolg dat militairen aan het begin van hun loopbaan sneller meer zullen verdienen. De werkgever is momenteel bezig met de uitvoering van deze afspraak, maar dit zal nog even duren voordat het volledig is afgerond. Wij hebben hierbij nadrukkelijk aandacht gevraagd voor de terugwerking naar 1 januari 2023 en de daardoor (voor sommigen) wijzigende effecten van overgang naar de nieuwe salaristabel. Ook hier wordt door de werkgever naar gekeken en wij houden dat in de gaten.

Daarnaast is er een besluit genomen over de afhandeling van openstaande zaken in het eindloon pensioenstelsel, waar de GOV|MHB zich sinds 2020 voor inzet. Er zijn afspraken gemaakt over hoe om te gaan met personen die met terugwerkende kracht op of voor 1 januari 2019 zijn bevorderd, een periodiek hebben gekregen of waarvan een toelage pensioengevend is geworden. Deze collega's hebben een deel van hun pensioenopbouw in het eindloon gemist en zij zullen hiervoor een financiële compensatie ontvangen. Tevens hebben we de pensioencompensatie, ook wel bekend als de pensioenperspectiefcompensatie (PPC), afgerond. Zoals het door de werkgever is genoemd. Dit dossier heeft door de lange looptijd en onduidelijkheid voor sommigen bijna mythische proporties aangenomen, vergelijkbaar met een paarse krokodil of een roze olifant. Vanaf november 2023 worden de reguliere maandelijkse uitkeringen gedaan als de militair recht heeft op compensatie.

Een nieuw arbeidsvoorwaardenakkoord

Aanvang juni 2023 heeft de staatssecretaris in zijn startbrief aangegeven dat hij graag met de centrales de gesprekken gaat opstarten om te komen tot een nieuw AV-akkoord. Zijn inzet is gericht op loonontwikkeling, toelagen en nieuwe inzetvormen, vernieuwing van het HR-model, beloningspositie burgers, mobiliteitsplan en de plaatsing van Defensiepersoneel in het buitenland. Maar bovenal, inzetten op een krachtige loonontwikkeling. Naar aanleiding van zijn inzetbrief hebben wij, als centrales, gezamenlijk onze eigen inzetbrief opgesteld. Het betreft hier een inzetbrief op hoofdlijnen, met af en toe een concreet voorbeeld om de werkgever een duidelijk beeld te geven van wat we bedoelen. Voor ons belangrijke onderwerpen die hierin verwerkt zijn; de 'bijzondere positie van de militair' en hoe wij dit financieel of anderszins kunnen vergoeden. Eens en te meer moet duidelijk worden wat dit in kwalitatieve zin behelst (en wat dus ook niet), maar net zo goed wat daar in kwantitatieve zin in ieder geval

tegenover staat. Dit draagt namelijk bij aan uitlegbaarheid intern (tussen burger en militair), maar ook extern (naar andere ministeries en de politiek). Ook willen we kijken hoe we de rechtspositie van reservisten zoveel mogelijk kunnen harmoniseren met die van de beroepsmilitair en willen we stappen kunnen zetten in de beloningspositie van de burger.

Kort hierop werden we opgeschrikt door de val van het kabinet. De gedachte die overheerste was; 'kunnen we nog wel door?'. Gelukkig bleek dat er nog veel wel mogelijk was, maar zaten we wel aan strakkere tijdsplanning gebonden, alsook een harde deadline. Onze inzet was om vóór de verkiezingen van november 2023 nog tot een akkoord te komen. Dat betekende dat we snel te werk moesten gaan, maar niet koste wat kost keuzes moeten maken.

In de maanden na het zomerreces is door alle bonden hard gewerkt en zijn we eind oktober tot een onderhandelaarsresultaat gekomen. Een mooi resultaat met hierin een krachtige loonontwikkelingen, mooie stappen voor de beloning van het burgerpersoneel, totstandkoming van de regeling militaire inzet, aanpassingen van de vergoedingen voor in het buitenland geplaatste collega's en verhoging van de tegemoetkoming in de reiskosten. Daarnaast hebben we afgesproken dat er een technisch werkverband wordt opgestart voor de harmonisatie in rechtspositie van de reservisten en om eens en voor altijd duidelijkheid te krijgen in de bijzondere positie van de militair (BPM). Beiden zullen in 2024 van start gaan. Na vele voorlichtingen, beantwoorden van vragen en de ledenraadpleging kon op 12 december 2023 LKOL Niels van Woensel namens de CMHF-sector Defensie, onze staatssecretaris en de voorzitters van de andere centrales dan ook vertellen dat het onderhandelaarsresultaat, wat onze centrale betreft, kon worden omgezet in een arbeidsvoorwaardenakkoord. Hetgeen gezien de uitkomst bij de andere centrales zo ook geschiedde.

Vooruitblik

Voor 2024 blijft de druk op het overleg onverminderd groot. Er is aanhoudende behoefte om op het vlak van verbetering van arbeidsvoorwaarden en modernisering van personeelsbeleid stappen te zetten en zo bij te dragen aan het herstel van onze organisatie. Hierbij worden we geholpen door de veranderde geopolitieke situatie en een daarmee gepaard gaande hernieuwde politieke interesse in de krijgsmacht. Tevens hebben we te maken met een demissionair kabinet en is nog onduidelijk hoe het nieuwe kabinet eruit zal gaan zien en waar hun focus op zal liggen. Voor de GOV|MHB en haar onderliggende verenigingen, waaronder dus ook de KVMO, is het zaak om voor het aflopen van het einde van het lopende av-akkoord te komen tot een nieuwe overeenkomst. Voor het einde van dit jaar moet een nieuw akkoord dus zijn bereikt.

In de maanden maart, april en mei zal ik input vragen van de leden om te horen waar hun wensen liggen wat betreft arbeidsvoorwaarden. Deze input zal dan verwerkt worden in onze eigen inzetbrief waarmee we hopelijk snel weer gaan onderhandelen over een nieuw akkoord. Naast de arbeidsvoorwaarden zullen er ook stappen gezet worden om eerder gemaakte afspraken uit te werken; TOD achteraf, Regeling militaire inzet, IKB, etc. En we gaan aan de slag met de diverse technisch werkverbanden, Sourcing, Uitvoering reorganisaties Defensie (URD), Beleid Medezeggenschapscommissie Defensie (BMD), BPM en reservisten. Kortom een volle agenda met hopelijk aan het eind van het jaar weer mooie resultaten.

Hoofdstuk II
Secretarieel jaarverslag 2023

Inhoud

- 2.1 Hoofdbestuur
- 2.2 Ledenbestand
- 2.3 Afdelingsbesturen
- 2.4 Werkgroepen
- 2.5 Medezeggenschapscommissies

2.1 Hoofdbestuur

2.1.1 De samenstelling van het hoofdbestuur was op 1 januari 2023 als volgt:

KLTZ R.O.P. Pulles	voorzitter
KLTZ (LD) J.L. ten Berg	vicevoorzitter
LTZ2OC (LD) H.M. Krul	secretaris
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt	penningmeester
MAJ T. van Leeuwen	hoofd sectie georganiseerd overleg
KLTZ (LD) J.L. ten Berg	vertegenwoordiger afdeling Noord
LTZ1 M.M.H. Heijligers	vertegenwoordiger afdeling Midden
Vacant	vertegenwoordiger afdeling Zuid
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer	vertegenwoordiger afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) K.W. Lelieveld	vertegenwoordiger werkgroep Jongeren
KLTZ b.d. M.A.W. Riemens	vertegenwoordiger werkgroep Gender
KLTZ b.d. J. Ouwers	vertegenwoordiger werkgroep PA
Vacant	vertegenwoordiger werkgroep EA
LTKOLMARNIS T.A. van Dishoeck	vertegenwoordiger Korps Mariniers

2.1.2. Tijdens de 109e algemene vergadering op 22 juni 2023 traden statutair af en werden voorgedragen voor herbenoeming:

2.1.3. Tijdens de 109e algemene vergadering op 22 juni 2023 traden af:

2.1.4. Tussentijds zijn afgetreden:

LTZ2 OC (LD) H.M. Krul	Secretaris KVMO

2.1.4. Tijdens de 109e vergadering op 22 juni 2023 werden benoemd:

LTZ2OC (LD) K.W. Lelieveld	Secretaris
LTZ1 b.d. M.R.J. van 't Holt	vertegenwoordiger werkgroep EA

2.1.5 De samenstelling van het hoofdbestuur was per 31 december 2023 als volgt:

KLTZ R.O.P. Pulles	voorzitter
KLTZ (LD) J.L. ten Berg	vicevoorzitter
LTZ2OC (LD) K.W. Lelieveld	secretaris
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt	penningmeester
MAJ A.R. Oosting-Klock	hoofd sectie georganiseerd overleg
KLTZ (LD) J.L. ten Berg	vertegenwoordiger afdeling Noord
KLTZ M.M.H. Heijligers	vertegenwoordiger afdeling Midden

Vacant	vertegenwoordiger afdeling Zuid
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer	vertegenwoordiger afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) K.W. Lelieveld	vertegenwoordiger werkgroep Jongeren
KLTZ b.d. M.A.W. Riemens	vertegenwoordiger werkgroep Gender
KLTZ b.d. J. Ouwers	vertegenwoordiger werkgroep PA
LTZ1 b.d. M.R.J. van 't Holt	vertegenwoordiger werkgroep EA
LTKOLMARNIS T.A. van Dishoeck	vertegenwoordiger Korps Mariniers

2.2 Ledenbestand

De KVMO had op 31 december 2023 in totaal 3416 leden, onderverdeeld in 1242 actieve leden, 1228 PA-leden en 946 overige leden.

2.3 Afdelingsbesturen

De vier afdelingsbesturen vormen de bestuurlijke basis van de KVMO. De bezetting van de afdelingen Noord, Midden, Zuid en het Caribisch gebied was in 2023 goed. De afdelingen hebben een gestandaardiseerd bestuur van twee tot vier leden. De bestuursleden behartigen zoveel mogelijk de belangen van de vier doelgroepen: jongeren (tot 35 jaar), actieven, elders-actieven en de postactieven.

2.4 Werkgroepen

Binnen de KVMO bestaan vier werkgroepen, waarvan de voorzitters formeel lid zijn van het hoofdbestuur.

2.4.1. Werkgroep Postactieven

De Werkgroep Postactieven (WGPA) behartigt de belangen van leden met een UKW-uitkering of met een ouderdomspensioen. De werkgroep geeft het hoofdbestuur gevraagd en ongevraagd advies over onderwerpen die van belang zijn voor (postactieve) marineofficieren.

Namens de KVMO behartigt de werkgroep ook de belangen van alle leden die veteraan zijn. Onder andere neemt een lid van de werkgroep zitting in het Veteranenplatform. De werkgroep organiseert periodiek verschillende activiteiten gericht op het postactieve- en veteranenledenbestand van de KVMO. Deze evenementen omvatten o.a. de jaarlijkse 64-jarigendag, en het jaarlijkse Maritiem Evenement. In 2023 werd in oktober de 64-jarigendag georganiseerd. Op het MEA in Amsterdam werden diverse lezingen gegeven en kon de traditionele nasi-maaltijd worden genuttigd. In juni was er voor het eerst sinds de COVID-epidemie weer een maritiem evenement. Ruim honderd deelnemers genoten op de Vinkeveense plassen van een vaartocht, waarbij ook de nasi-maaltijd niet ontbrak. Helaas moest er van twee leden van de werkgroep afscheid worden genomen. Er wordt naarstig gezocht de ontstane vacatures op te vullen.

2.4.2. Werkgroep Jongeren

De werkgroep jongeren is momenteel op zoek naar een voorzitter. De vorige voorzitter is lid geworden van het dagelijks bestuur van de KVMO en heeft zijn taken binnen de werkgroep jongeren neergelegd. De werkgroep jongeren is daarom momenteel een 'slappende' werkgroep.

Wel heeft de KVMO in 2023 meer gedaan om onder de aandacht van de jongere officier/adelborst te vallen. Zo is de KVMO actief geworden op Instagram en is het KIM bezocht door de voorzitter en secretaris. Ook is gewerkt met het ophangen van QR-codes in legeringsgebouwen met een link naar de KVMO-website. Het hoofdbestuur spant zich in om een nieuwe voorzitter te vinden.

2.4.3. De werkgroep Elders-Actieven

Elders Actieven zijn leden van de KVMO die een achtergrond hebben bij het CZSK, hetzij als ex-beroeps, hetzij als (oud) KMR en die nog actief werkzaam zijn. Laatstgenoemde kwalificatie onderscheidt hen van de postactieve KVMO leden, die als zodanig een eigen geleding vormen binnen de KVMO. Gezien de omvang van het aantal leden met de status elders actief, maar ook gezien de potentie van deze leden om een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van de KVMO, is er een specifieke Werkgroep "Elders Actieven" (WGEA).

Met deze werkgroep beoogt de KVMO:

- De onderlinge verbondenheid van 'elders actieve leden' te vergroten;
- de band tussen 'elders actieven' en het CZSK te verstevigen;
- het debat te volgen en mede te voeren omtrent ontwikkelingen die deze doelgroep betreffen;
- het netwerk met gelieerde organisaties zoals de KVNRO en KIMAV te onderhouden en;
- activiteiten te ondersteunen en te faciliteren die bijdragen aan het bevorderen van bovengenoemde punten.

De werkwijze van de WGEA is onder meer gericht op:

- Het vertegenwoordigen van de doelgroep in het bestuur van de KVMO;
- het actief benaderen van leden van de doelgroep voor activiteiten en evenementen;
- het bieden van een platform voor initiatieven van leden van de doelgroep en;
- het promoten van Prodef als interactief platform.

Eind 2022 is onder het nieuwe voorzitterschap een nieuwe samenstelling van de WGEA tot stand gekomen die als zodanig al concreet bijdraagt aan het realiseren van bovenstaande doelstellingen. Inclusief de voorzitter bestaat deze werkgroep uit 5 leden. In 2023 is de WGEA regelmatig onderling in gesprek geweest en zijn er tevens oriënterende en inspirerende gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van diverse gerelateerde organen, zoals CZSK, KIMKIMAV, KVNRO, IGK (reservisten) en WJB. Gezien de sterke gedeelde waarden en belangen lijkt het zinvol deze relaties blijvend te onderhouden.

2.4.4. De werkgroep Gender

De volgende paragrafen geven informatie over onderwerpen gerelateerd aan D&I en gender binnen de krijgsmacht en de voortgang die in 2023 op diverse onderwerpen is geboekt. Daartoe zijn openbare bronnen gebruikt waaronder Stand van Defensie (SVD) voorjaar/najaar 2023. Deze geven de voortgang weer op (lange termijn-) doelstellingen van Defensie.

Behouden, binden en boeien (BBI) personeel

Defensie kampt met een groot tekort aan personeel. Op 1 september 2022 heeft de STASDEF de Tweede kamer geïnformeerd over hoe Defensie gaat zorgen voor voldoende personeel gelet op de huidige veiligheidssituatie. Deze Contourenbrief 'behouden, binden, inspireren (BBI)' van 1 sep 2022 (kamerstuk 36200-X, NR 8) geeft een aantal maatregelen en programma's weer die

bijdragen aan de inspanningen om een aanvullende zij- en instroom te realiseren in 2023 en 2024. De introductie van een (specialistisch) dienstjaar, het invoeren van een VeVa-premie, het verhogen van de capaciteit van stagebureaus met de realisatie van een overkoepelend Defensie Stagebureau in 2024, opschaling van de maatschappelijke diensttijd-missie en de groei van Defensity College, uitbreiding samenwerking ROC's, meer open dagen en meer veteranen en militairen voor de klas, zijn voorbeelden van deze inspanningen voor het aantrekken van vooral jongeren. Maar ook vaste aanstellingen voor manschappen/korporaals, nieuwe arbeidsvoorwaarden, het doorvoeren van diverse reorganisaties, als ook het verbeteren van het selectieproces en aandacht voor de schaarse categorieën etc. zijn maatregelen. Een stijging (161 personen) van de instroom en lichte daling (205 personen) van de uitstroom van militair personeel is waarneembaar in 2023 ten opzichte van 2022.

Diversiteit en Inclusie (D&I)

In de eerste helft van 2023 is het aandeel vrouwen in het gehele personeelsbestand van Defensie gestegen van 17,4% naar 17,8%. Met deze stijging is de ambitie voor 2023 gehaald. In 2023 heeft de Landmacht een bureau ingericht dat zich gaat richten op de ondersteuning van levensfasebewust personeelsbeleid en het ondersteunen bij de inrichting van deeltijd- en duobanen.

Op 22 mei 2023 heeft Defensie de Francien de Zeeuwpenning geïntroduceerd. Francien was een verzetsstrijdster en een van de eerste vrouwelijke militairen bij de krijgsmacht, bij de toenmalige marine vrouwenafdeling (MARVA). Deze onderscheiding is voor een individu die zich met moed, creativiteit en doorzettingsvermogen inzet of heeft ingezet voor een diverse en inclusieve krijgsmacht. De eerste uitreiking zal naar verwachting geschieden in mei 2024.

Reservisten

Defensie wil aantrekkelijk zijn voor zowel reservisten als werkegevers. Defensie streeft naar een verhouding van 2/3 beroepsmilitairen en 1/3 flexibele schil bestaande uit reservisten en/of personeel in deeltijd. Dit is een defensiebrede doelstelling. In de Kamerbrief "Vrijwillig maar niet vrijblijvend- een visie op reservisten" van 13 april 2023 (Kamerstuk 36 200 X, nr. 72) zijn maatregelen beschreven voor o.a. het verbeteren van de positie van de reservist.

Sociale veiligheid

De resultaten van de Commissie van Onderzoek en Advies naar meldingen van vermoeden van misstanden bij de Centrale organisatie integriteit defensie (COID) zijn door de staatssecretaris aan de Tweede Kamer verzonden onder BS 2023020150 d.d. 5 juli 2023. In het rapport staan drie conclusies en 11 aanbevelingen voor defensie en COID in het bijzonder beschreven voor verdere professionalisering van COID en de behandeling van meldingen. De commissie vermeldt dat zij binnen het kader van haar onderzoek niet is gestuit op integriteitsschendingen of misstanden. In relatie tot sociale veiligheid voert de Inspectie Veiligheid Defensie (IVD) bijvoorbeeld een onderzoek uit in 2024 naar 'netwerk sociale veiligheid' (IVD Jaarplan 2024).

Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK)

In het kader van sociale veiligheid past ook het rapport (On)be-
wust of (on)bedoeld over de grens (2023) van de IGK. Betreft een onderzoek naar de omgang met grensoverschrijdende opmerkin-
gen bij Defensie. Het onderzoek is gedaan onder 1000 manne-

lijke en 1000 vrouwelijke defensiemedewerkers, waarvan 33% heeft deelgenomen aan het onderzoek per enquête en/of een van de vijf themadagen. Een op de drie medewerkers gaf aan soms, regelmatig of vaak een grensoverschrijdende opmerking, vaak gebracht als grap, te hebben gekregen. Grensoverschrijdende opmerkingen worden vaker tegen vrouwelijke collega's gemaakt dan tegen mannelijke collega's. Ruim de helft van de opmerkingen wordt ervaren als 'zwaar grensoverschrijdend' en 'zeer zwaar grensoverschrijdend'. Dit rapport is bedoeld om het bewustzijn van de effecten van grensoverschrijdende opmerkingen op defensiecollega's te vergroten.

Proefschrift

Op 23 juni 2023 verdedigde mw. J. Bosch (NLDA) haar proefschrift 'Masculiniteit als vanzelfsprekendheid', vrouwelijke militairen en hegemoniale masculiniteit in de Nederlandse krijgsmacht. In haar proefschrift komt seksueel grensoverschrijdend gedrag aan de orde, naast (grensoverschrijdende) grappen en opmerkingen. Zij pleit voor het bespreekbaar maken van dit gedrag. De bewustwording van de werking van masculiniteit in het algemeen en voor de positie van vrouwelijke militairen in de Nederlandse Krijgsmacht is eveneens een belangrijke aanbeveling in haar proefschrift.

Overige onderwerpen

SCP en inclusieonderzoek. In 2017 heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau onderzoek gedaan naar de waardering en perceptie van D&I onder medewerkers van defensie. De resultaten zijn vastgelegd in het rapport 'Grenzen aan de eenheid'. In 2022 zou een opdracht voor een vervolgonderzoek zijn gegeven aan SCP. De verwachting is dat het onderzoek pas in 2024 zal plaatsvinden (bron: Stand van defensie najaar 2023).

KVMO-podcast. Op 1 maart 2023 is de eerste podcast van de KVMO gelanceerd op de KVMO-website: Rusland en Oekraïne: het gewapend conflict in genderperspectief.

Hoofdstuk III

Bestuurlijk jaarverslag 2023

3.1 Algemeen

Het bestuur heeft in 2023 één vacature gekend en heeft haar taken, mede dankzij de ondersteuning van de KVMO/GOV-medewerkers goed kunnen uitvoeren. Dit ondanks de uitdagende omstandigheden die zijn ontstaan met het vertrek van secretaris H.M. Krul vanaf maart 2023. Krul, actief voor het CDA in de gemeenteraad van Den Helder, werd verzocht het Kamerlidmaatschap van de plots vertrekkende Raymond Knoops over te nemen. Kruls werkzaamheden zijn kort daarop overgenomen door LTZ2OC (LD) Kenneth Lielieveld, die bij de 109e ALV van 22 juni 2023 is geïnstalleerd als secretaris.

Er is extra geld voor Defensie gekomen waarmee grote stappen, met name op het terrein van arbeidsvoorwaarden, gemaakt konden worden (zie 1.3). De doorlooptijd van één jaar voor het AV-akkoord betekende tevens dat op het gebied van communicatie grote inspanningen verzet zijn om de achterban op korte termijn te informeren en te raadplegen over het nieuwe resultaat. Het voorzitterschap van de GOV|MHB is vanaf 2020 geen duo-functie meer. In het najaar van 2022 is het voorzitterschap overgedragen aan voorzitter NOV LKOL Niels van Woensel, die in 2023 deze functie heeft voortgezet. De voorzitter GOV|MHB is

lid van het centraal bestuur van de CMHF en Algemeen Bestuurslid van de Vakcentrale voor Professionals (VCP). Vertegenwoordigers vanuit de GOV|MHB-staf nemen namens de CMHF zitting in overkoepelende organen, zoals het verantwoordingsorgaan van het ABP en de Beleidsadviescommissie van de CMHF.

3.2 Hoofdbestuur

In 2023 is het hoofdbestuur zesmaal bijeengewees. De verslagen van deze vergaderingen werden ook aan de afdelingsbesturen gezonden. Naast de voorzitter, vicevoorzitter, secretaris en penningmeester zijn lid van het hoofdbestuur vertegenwoordigers van afdelingen en van de werkgroepen Post-actieven, Jongeren, Gender, Elders Actieven en vertegenwoordiger van het Korps Mariniers.

Aan het 140-jarig bestaan van de KVMO in 2023 is in beperkte mate aandacht besteed. Wel is er stilgestaan bij het vergaan van Zr. MS. Adder op 5 juli 1882 met een eenvoudige herdenking op 12 april 2023 bij het monument te Den Helder. Deze scheepsramp heeft in grote mate geleid tot de oprichting van de KVMO. Daarnaast vond er een herdenking plaats op de begraafplaats in Voorburg waar luitenant ter zee der tweede klasse Evert van Voorthuysen, een opvarende van de rammonitor, is begraven.

In november heeft de KVMO een zeer geslaagd seminar over personeelsbehoud georganiseerd in Amsterdam. Met ruim 100 deelnemers, zeer goede sprekers en vruchtbare discussies hebben we hopelijk een bijdrage kunnen leveren aan het behoud van personeel voor de Koninklijke Marine.

Op het gebied van de collectieve belangenbehartiging zijn er zeker ook ontwikkelingen geweest. MAJ (KL) Thijs van Leeuwen is in de zomer afgelost door MAJ (KMAR) Andrea Oosting-Klock als onderhandelaar in het Georganiseerd Overleg, mede namens de KVMO. Het in 2022 door Thijs afgesloten arbeidsvoorwaardenakkoord heeft in ieder geval bijgedragen aan positievere beeldvorming van Defensie als werkgever. Andrea heeft een vliegende start kunnen maken door in het najaar van 2023 meteen een onderhandelaarsresultaat te kunnen bereiken. Dat resultaat is paar weken later door ruim 90% van de leden goedgekeurd. En in december is het nieuwe AV-akkoord ondertekend. Door het akkoord zijn alle militairen erop en ook in de operationele toelagen is wederom een verbetering te zien. Het feit dat sociale partners voor 2024 een nieuw AV-akkoord hebben kunnen afsluiten voordat het oude was verlopen, was niet alleen een primeur, maar ook een teken van de verbeterde samenwerking tussen die sociale partners. Geld alleen is echter niet voldoende, we zullen nog veel afspraken moeten maken om personeel te blijven behouden voor de KM en Defensie in het algemeen.

3.3 Afdelingsbesturen

Met het organiseren van activiteiten zijn de afdelingsbesturen in 2023 op dezelfde voet verdergegaan als het jaar daarvoor. Zo heeft afdeling Noord de Heildronk weer georganiseerd en is de werkgroep Postactieven maandelijks welkom bij de PA-borrels in de Marineclub. Afdeling Midden organiseert maandelijks de borrel in Utrecht en Den Haag. Ondanks de vacante voorzittersfunctie van afdeling Zuid, worden onder leiding van dhr. Piet van der Laan diverse activiteiten geïnitieerd, zoals een maandelijks oploop met nasi-maaltijd, een bezoek aan COVRA Nieuworp en een koningsdagborrel.

3.4 Samenwerking KVMO-OB

Al vele jaren bestaat een uitstekende samenwerking tussen de KVMO en de vereniging Onderlinge Bijstand (OB) waarbij beiden zich enerzijds zelfstandig manifesteren, maar wel in hecht verband optreden. Deze samenwerking heeft vorm gekregen in onder andere de Regeling Tegemoetkoming Thuiszorg (RTT), de Regeling Reiskosten Ziekenhuisbezoek (RRZ) en het Uitzendcertificaat. Daarnaast biedt OB via de Stichting Notaris Eduard S. Lansberg Studiefonds (SNLS) de mogelijkheid voor kinderen van KVMO-leden studiebeurzen te verstrekken in de vorm van renteloze leningen. De KVMO is OB bijzonder erkentelijk en vertrouwt op een voortzetting van de samenwerking. In 2023 heeft de OB in *Marineblad* traditiegetrouw de aankondiging en de uitnodiging tot de Algemene Ledenvergadering opgenomen.

3.5 Krachtige Inbreng

In 2023 is Krachtige Inbreng weer een aantal maal bij elkaar gekomen voor het organiseren van het KVMO-seminar. Het uiteindelijke product daarvan is het seminar 'Onbemand maakt onbemand' van 22 november 2023. Het evenement werd drukbezocht en ontving positieve feedback. Een artikel over de belangrijkste punten uit de presentaties is in het *Marineblad* van december '23 geplaatst.

Hoofdstuk IV Plannen 2024

4.1 Algemene doelstellingen 2024

De aandacht voor de Koninklijke Marine en krijgsmacht in het algemeen is niet minder geworden. Ook in 2024 duren de conflicten in Oekraïne en in de Gazastrook voort. Beiden hebben wereldwijde gevolgen die naar beneden druppelen naar de KM. De illegale aanvallen van de islamitische terroristen uit Jemen zijn zeer tastbaar, maar ook de inzet in de Middellandse Zee geeft aan dat de conflicten gevolgen hebben voor de KM. Mede door de inzet bij Cyprus, door defecte schepen, maar vooral door jarenlang Haags wanbeleid en bezuinigingen waardoor minder personeel en materieel beschikbaar is, is er voor langere tijd geen schip beschikbaar in het Caribisch gebied. Zelfs niet in het orkaanseizoen. Het is nog steeds hard nodig dat meer eenheden beschikbaar komen voor de KM, waarbij de aandacht voor met name personeelsbehoud essentieel blijft. Op materieelgebied zijn er stappen gemaakt. Het contract voor de ASW-fregatten is getekend en de offertes voor de nieuwe onderzeeboten zijn ingediend. Twee fregatten is nog steeds te weinig en het onderzeebootproject duurt sowieso al veel te lang, maar het zijn stappen. Het MCM-project vordert gestaag en ook het Force Design van het Korps Mariniers begint steeds meer vorm te krijgen. In 2024 zal de KVMO zich, bewust zijnde van deze nieuwe grote ontwikkelingen voor de KM, weer hard maken voor een op haar taak berekende zeemacht. Indien nodig zal de KVMO media-aandacht zoeken door middel van artikelen en interviews. En zoals gezegd, er is meer aandacht voor de KM, maar we moeten blijven zorgen dat de krijgsmacht niet weer naar de achtergrond verdwijnt.

In 2024 zal de KVMO een aantal evenementen organiseren en faciliteren. Uiteraard zal er, naast de ALV, weer een symposium in het najaar plaatsvinden. Verder zullen er een 64-jarigen dag en maritiem evenement gehouden worden. Ook vindt op het KIM het KVMO-concert plaats en zal stilgestaan worden bij de 141^e verjaardag van de KVMO. De herdenking van Zr.Ms. *Adder*

zal ook in 2024 bijgewoond worden door een delegatie van de KVMO. Naast deze activiteiten zal de KVMO vanzelfsprekend ook de kans bieden aan initiatieven vanuit de werkgroepen. Voor de werving van nieuwe leden is het bestuur in 2023 naar het KIM geweest op uitnodiging van de senaat. Het bestuur neemt zich voor dit weer te doen in 2024.

In 2024 dient de KVMO zich ook extern breder te presenteren. Het bestuur neemt zich voor om dit te doen door meer het land in te trekken om de vereniging actief te presenteren. Ook zal het kansen aangrijpen om meer in te spelen op de actualiteit. Online aanwezigheid van de vereniging kan in beide zaken ondersteunen. De website, het *Marineblad* en de social media-kanalen van de KVMO zullen in 2024 doorgaan met het delen van activiteiten en in verbeterde mate inspelen op de activiteiten van het bestuur.

Op het gebied van collectieve belangenbehartiging verwacht de KVMO een druk jaar voor de onderhandelaar van de GOV|MHB. MAJ Oosting-Klock zal ook dit najaar weer aan moeten schuiven bij het Georganiseerd Overleg om tot een nieuw arbeidsvoorwaardenakkoord te komen. Het huidige akkoord heeft immers een looptijd van een jaar. De KVMO zal haar leden actief op de hoogte houden van eventuele ontwikkelingen hieromtrent.

In 2023 zijn de gesprekken rond het nieuwe pensioenstelsel verder voortgezet en hebben sociale partners druk gewerkt aan een nieuwe regeling voor militairen. De impact van het nieuwe stelsel wordt langzaam maar zeker wat duidelijker, waarbij het maar moet blijken of het allemaal zo mooi wordt zoals de FNV en het ABP het voorspiegelen. Per 1 januari 2024 zijn de pensioenen met ca. 3% worden verhoogd.

De individuele belangenbehartiging blijft een belangrijk onderdeel van de serviceverlening van de KVMO. Diverse individuele cases, variërend van vragen over toelagen tot conflicten met de werkgever, zijn naar tevredenheid opgelost. We blijven hiermee doorgaan, het is nog steeds nodig.

4.2 Personeel en middelen

In 2023 hebben we op vrij korte termijn afscheid genomen van onze secretaris LTZ2OC (LD) Harmen Krul. Begin mei heeft LTZ2OC (LD) Kenneth Lelieveld hem opgevolgd als secretaris. In 2024 zal voorzitter KLTZ Rob Pulles het bestuur verlaten. KLTZ (LD) Joris ten Berg zal hem per 3 juli opvolgen. Verder vindt er een wissel van penningmeester plaats. KLTZ (LD) b.d. René van de Burgt wordt afgelost door KTZ (LD) Conno van der Pijl.

Defensie heeft meer geld beschikbaar gesteld voor de centrales, om de collectieve belangbehartiging verder uit te breiden, maar ook te versnellen. Ondanks de grotere uitgaven, het kleinere ledenaantal en de gestegen prijzen is vooral door een zeer solide financieel beleid van met name de penningmeester de financiële positie van de KVMO nog steeds zeer gezond en hebben we de contributie weer niet hoeven te verhogen.

Verder werd in 2023 duidelijk dat het pand aan de Wassenaarseweg op zeer korte termijn verlaten moest worden. Medio oktober 2023 werd het bestuur verwittigd dat het pand per januari 2024 niet meer zou voldoen aan regelgeving van de gemeente Den Haag. Het energielabel van het pand is onvoldoende om het nog te mogen verhuren. Dit dwong de gezamenlijke verenigin-

gen het proces van verhuizing in gang te zetten. Hierop volgde een uitgebreide inventarisatie van het aanbod en werd een geschikte kantoorlocatie gevonden aan de Koninginnegracht 19 te Den Haag. Vervolgens hebben de verenigingen zich gereedgemaakt voor een verhuizing in de eerste maanden van 2024.

4.3 Processen

In 2022 is de GOV|MHB begonnen met een onderzoek naar de bedrijfsvoering aan de Wassenaarseweg om de onderlinge samenwerking verdergaand te verbeteren. Het rapport is eind 2022 opgeleverd en is besproken binnen de verschillende verenigingen. In 2023 is gewerkt aan een blauwdruk voor de nieuwe structuur van de GOV|MHB en hoe de verschillende verenigingen daarbinnen nog beter en eenduidiger kunnen samenwerken. In 2024 gaan we verder met het uitwerken en implementeren van de veranderingen.

Hoofdstuk V
Begroting 2024

De begroting voor het lopende jaar is binnenkort voor leden per e-mail op te vragen bij het secretariaat van de KVMO. Ook zullen hand-outs beschikbaar zijn tijdens de 110e Algemene Ledenvergadering voor behandeling en vaststelling.

Hoofdstuk VI
Benoeming leden hoofdbestuur

- 6.1 Tijdens de 110e Algemene Vergadering op 3 juli 2024 treden statutair af en worden voorgedragen voor herbenoeming:

6.2 Tijdens de 110e Algemene Vergadering op 3 juli 2024 treden af:

KLTZ R.O.P. Pulles	voorzitter
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt	penningmeester
KLTZ (LD) J.L. ten Berg	vicevoorzitter & vertegenwoordiger Afdeling Noord

6.3 Tussentijds afgetreden

MAJ T. van Leeuwen	hoofd sectie georganiseerd overleg

6.4 Tijdens de 110e Algemene Vergadering op 3 juli 2024 worden benoemd:

KLTZ (LD) J.L. ten Berg	voorzitter
KLTZ (LD) C.M. van der Pijl	penningmeester
MAJ A.R. Oosting-Klock	hoofd sectie georganiseerd overleg

UITNODIGING

Voor de 110e Algemene Vergadering
op woensdag 3 juli 2024

HUISHOUDELIJK DEEL

Agenda

- 1. Opening en mededelingen voorzitter
- 2. Goedkeuring verslag 109e Algemene Vergadering dd. 22 juni 2023
- 3. Behandeling amendementen ingevolge artikel 10 Algemeen Reglement
- 4. Beschrijvingsbrief 2024
- 5. Gevoerd beleid 2023
- 6. Strategie 2024
- 7. Financieel Jaarverslag 2023
- 8. Verslag kascommissie 2023
- 9. Begroting 2024
- 10. Benoeming kascommissie 2024
- 11. Benoeming hoofdbestuurleden
- 12. Rondvraag en sluiting

Na afloop van het huishoudelijk gedeelte wordt gezamenlijk een lunch genoten.

Aanmelding

De aanmelding voor de 110e algemene ledenvergadering volgt binnenkort. Hierover wordt u via de website, nieuwsbrief en het *Marineblad* op de hoogte gehouden.

Locatie huishoudelijk deel

Van Braam Houckgeestkazerne
Oude Arnhemse Bovenweg 1d, 3941 XM, Doorn

De vergadering is voor alle KVMO-leden toegankelijk. Het hoofdbestuur van de KVMO nodigt haar leden dan ook van harte uit hierbij aanwezig te zijn!

DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN
MARINEOFFICIEREN

ACTIVITEITEN LENTE 2024

AFDELING NOORD

POSTACTIEVENBORREL

Datum: 2 april, 7 mei
Locatie: Marineclub, Den Helder
Aanvang: 17:00 uur

HEILDRONK

Datum: 26 april
Locatie: Marineclub, Den Helder
Aanvang: n.n.b.

AFDELING MIDDEN

Geen activiteiten gepland

AFDELING ZUID

OPLOOP MET NASI-MAALTIJD

Datum: 27 maart, 24 april
Locatie: Faradayweg 1, Vlissingen
Aanvang: 11:00 uur

SCAN DE QR-CODE VOOR MEER
INFORMATIE OVER ALLE KVMO-
ACTIVITEITEN

Ereleden:

KOLMARNIS b.d. A.H.P. Knoppen
KTZ b.d. L.J.M. Smit
KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek
KLTZ b.d. mr. O.W. Borgeld
KTZ b.d. ing. M.E.M. de Natris
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt

Hoofdbestuur:

Voorzitter:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
Vice-voorzitter:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Secretaris:
LTZ2OC (LD) K.W. Lelieveld
Penningmeester:
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt
Namens Afdeling Noord
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Namens Afdeling Midden
KLTZ drs. M.M.H. Heijligers
Namens Afdeling Zuid
Vacature
Namens Afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer
Namens Werkgroep Postactieven
KLTZ b.d. J.B.M. Ouwens
Namens Werkgroep Elders Actieven
LTZ1 b.d. ir. M.R.J. van 't Holt MBA
Namens Werkgroep Jongeren
Vacature
Namens de Werkgroep Gender
KLTZ b.d. M.A.W. Riemens

Afdelingsbesturen:

Noord:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
KLTZ b.d. B. Fritzsche
KLTZ (LD) P.Y. Handgraaf-Blok

Midden:
KLTZ drs. M.M.H. Heijligers
KTZ (TD) ir. J.J. Bleijis
KLTZ b.d. J. de Jonge
KTZ b.d. H. van Eijdsen

Zuid:
maj KL b.d. P. van der Laan
KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwiers
KLTZA b.d. P.A. Brons (postactieven)

Caribisch Gebied:
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer

KVMO-leerstoel
Universiteit Leiden:
Prof. dr. T.B.F.M. Brinkel

Nuldelijnsondersteuner
(NOS) KVMO
KLTZ b.d. Theo Zelisse
nos.kvmo.tz@gmail.com
06-41464319

Adres secretariaat:
Koninginnegracht 19
2514 AB Den Haag
T : 070-3839504
F : 070-3835911
E : **info@kvmo.nl**
W : **www.kvmo.nl**

IN MEMORIAM

HET HOOFDBESTUUR VAN DE KVMO HEEFT DE DROEVE PLICHT U IN KENNIS TE STELLEN VAN HET OVERLIJDEN VAN:

LTZSD1 b.d. ing. **F.V.R. Boon** († 20 december 2023)
LTZAR1 b.d. **K.J. Burlage** († 15 februari 2024)
LTZT2OC b.d. **J. ten Have** († 25 februari 2024)
CDRT b.d. ir. **H.N. van Leeuwen** († 28 september 2023)
LTZAR2 KMR b.d. **W. Prevoo** († 23 juli 2024)
LTZ2 b.d. **C.J. Theunissen** († 8 augustus 2023)
LTZSD1 b.d. **J.C.D. Thiermann** († 19 december 2023)
KTZ b.d. **R. Vinckx** († 13 januari 2024)
KLTZ b.d. **D.H. Vochteloo** († 3 december 2023)
Mw. **A.L. Wehrens-Damoiseaux** († 20 februari 2024)
LTZA2 b.d. **W.D. Wildeboer** († oktober 2023)

WIJ BETUIGEN DE NABESTAANDEN ONZE DEELNEMING EN WENSEN HEN VEEL STERKTE TOE

ONDERLINGE BIJSTAND

De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.onderlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat van de KVMO.

TARIKH
JANSSEN

JASHA
RUDGE

ORTÁL
VRIEND

GIJS
BLOM

GIJS
SCHOLTEN VAN ASCHAT

RAYMOND
THIRY

FEDJA
VAN HUËT

EEN MISSIE WAARIN
ELKE SECONDE TELT

INVASIE

EEN FILM VAN BOBBY BOERMANS

11 APRIL ALLEEN IN DE BIOSCOOP